Редакційна колегія:
БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої
історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук
України,член-кореспондент НАН України, директор Інституту
законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії
України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МИКИТЕНКО Є.О.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету Рутгерс
(Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН
України, академік Української академії політичних наук;
ПОТАШНИК С.І.,
професор, Герой України, голова Правління ВАТ "Укргідроенерго"
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних
систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України протокол
№ 06 від 05.06.2011 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Володимир Семенов, Леся Савчин,
Галина Яворська, Валерій Гришаков, Ірина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2011, № 7-8. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 20 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Данилка та Дмитрика Свиридюків з календаря 2011 року, випущеного Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв
2 стор. – Belen Mena, плакат з Міжнародної виставки Voces en libertad/Голоси свободи

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Як відомо, наша реальність залежить від того, як ми її сприймаємо. Людина, схильна до оптимістичного сприйняття, знайде безліч причин радіти і дощу, і спеці, у безкінечному просторі варіантів знайде у кожному випадку найвигідніший для себе. За результатами соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України, на 20 році Незалежності України кількість українців, налаштованих на позитивне світосприйняття, зростає. Так, якщо у 1998 році 60% населення вважало, що «терпіти важке становище вже неможливо», то у ювілейний 2011 рік 53% наших співгромадян відповіли: «жити важко, але можна». Будь-яку кризу супроводжує зростання.

Оцінюючи навколишній світ, ми формуємо його сьогоднішнє віддзеркалення і посилаємо проекції в майбутнє. У якій країні ми житимемо завтра – залежить від нас теперішніх. У порівнянні з 1994 роком відсоток тих громадян України, які мають сподівання на поступове поліпшення життя, суттєво зменшився – з 52% до 39%; тих, хто очікує погіршення, збільшився з 20% до 28%; тих, хто намагається не думати про завтрашній день, зріс із 18% до 23%.

...Один суфійський Учитель вирішив продемонструвати своїм учням, яким чином обмежені переконання непомітно керують нашим розумом, а розум знаходить цьому виправдання. Він підійшов до мосту через річку і дочекався наближення тамтешнього бідняка та невдахи. Учитель поклав на середину мосту мішечок із золотом. Однак бідняк не помітив його. На іншому березі ріки мудрець із учнями запитали невдаху, що він бачив на мосту. «Коли я ступив на міст, – сказав цей чоловік, – мені спало на думку спробувати перейти його із заплющеними очима. І мені це вдалося!»

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
- **ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;**
- **ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;**
- **ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;**
- **АТЗТ „Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;**
  ТОВ „Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
  філія ТОВ «Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
  ДП „Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
  АТЗТ „Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
  ДП „Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
  філія ДП „Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 10 гривень.

ЗМІСТ

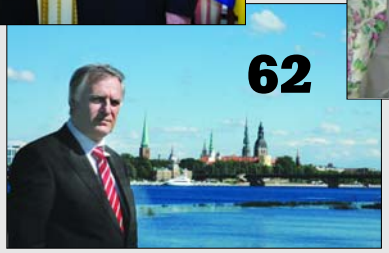

5 Ефективний діалог України та Ради Європи сприятиме успішному головуванню нашої держави в Комітеті міністрів РЄ

ДИПЛОМАТІЯ

6 Незалежна Україна. 20 років на світовій сцені

ДО 20-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

10 20 років зміцнення української державності

14 Завершення періоду єврорамантизму

18 Репрезентація української ідеї доби Директорії за кордоном

ПОЛІТИКА

22 Обтяжлива унікальність, або дилема асиметрії в зовнішній політиці України

27 Про національну ідею. Виклики XXI сторіччя

БЕЗПЕКА

30 «Вишеградська четвірка»: у пошуках субрегіональної безпеки?

33 Румунія не ПРОти

38 Державне управління інформатизацією як виклик цивілізаційного зростання нації

ДОСЛІДЖЕННЯ

42 Події, що 500 років тому змінили історію Південно-Східної Азії

47 Дипломатія напередодні Другої світової війни

ОСВІТА

50 Прийшов, зачарував, переконав – формула дипломатичного успіху

ДІАСПОРА

52 До 120-річчя поселення українців у Канаді

56 Українська діаспора в сучасній класифікації

5 o'clock

59 Україно-китайський прорив

60 Мелодії чотирьох сезонів

61 «Українознавчі дослідження»

62 «Чотири дивовижні роки життя в Латвії»

Ефективний діалог України та Ради Європи сприятиме успішному головуванню нашої держави в Комітеті міністрів РЄ

Для України є важливим повне виконання її зобов'язань перед Радою Європи. Про це Президент України Віктор Янукович заявив після зустрічі з Президентом Парламентської асамблеї Ради Європи Мевлютом Чавушоглу у Страсбурзі. «Для нас є дуже важливим і принциповим виконання тих зобов'язань, які брала Україна перед Радою Європи шістнадцять років тому», – сказав Глава держави.

Президент відзначив, що у своєму виступі минулого року на сесії ПАРЄ пообіцяв: Україна докладе всіх зусиль, щоб значно просунутися у виконанні взятих на себе зобов'язань. «І ми дійсно рухаємося вперед», – підкреслив В. Янукович. Останнім важливим кроком на цьому шляху він назвав підготовку нового Кримінально-процесуального кодексу, «який фактично поставить крапку в тих зобов'язаннях, які брала Україна».

За словами В. Януковича, під час зустрічі з Президентом ПАРЄ вони обговорили низку питань порядку денного під час головування нашої держави в Комітеті міністрів ПАРЄ. Віктор Янукович зауважив, що Україна всіляко підтримуватиме реформування ПАРЄ, яке нині відбувається за ініціативи М. Чавушоглу.

Президент України додав, що в сучасному світі є надзвичайно важливим єднання країн, суспільства навколо таких цінностей, як демократичні основи розвитку, принципи верховенства права та захисту прав людини.

Зі свого боку Президент ПАРЄ зазначив: «Ми вітаємо і підтримуємо пріоритети українського головування в Раді Європи».

М. Чавушоглу також звернув увагу на ті реформи, що сьогодні здійснюються в Україні, зокрема, у конституційній сфері, виборчому законодавстві, питаннях боротьби з корупцією. «Я впевнений, що українське головування (в Комітеті міністрів РЄ) буде дуже успішним», – сказав Президент ПАРЄ.

Виступаючи на сесії Парламентської асамблеї Ради Європи, Віктор Янукович звернув увагу на те, що 16 років членства України в Раді Європи та 20-та річниця Незалежності країни з погляду на масштаби історії практично співпадають у часі. Становлення нашої держави нерозривно пов'язане з діяльністю і розвитком Ради Європи.

«Ми всі є свідками перетворень, що відбуваються сьогодні у Раді Європи, і Україна як головуюча у Комітеті міністрів країна готова сприяти їхній реалізації», – зазначив Президент.

Доповідач нагадав, що пріоритетами українського головування є захист прав людини, особливо прав дітей, і верховенство права в контексті демократії та стабільності в Європі, а також зміцнення і розвиток місцевої демократії, спрямовані на забезпечення послідовності у досягненні основних цілей Ради Європи.

Президент України з високої сесійної трибуни ще раз наголосив на важливості змістовного діалогу Парламентської асамблеї з українським головуванням насамперед у сфері захисту прав людини. Він зазначив, що в цьому напрямі Радою Європи створено дієву систему, якою на сьогодні користуються мільйони людей.

Віктор Янукович підкреслив важливу роль, яку відіграла Рада Європи у посиленні демократичної стабільності на Європейському континенті. І як суттєвий елемент – розвиток співпраці Ради Європи з країнами, що не є членами Організації та, водночас, прагнуть підтримки в процесі здійснення внутрішніх демократичних перетворень.

Президент озвучив зобов'язання, що стоять перед країнами на терені Європи. Зокрема, завершення створення у Європі зони, вільної від смертної кари, боротьба з порушенням прав людини та вирішення гуманітарних проблем у рамках заморожених та неврегульованих конфліктів.

Такими завданнями є також вирішення комплексу правових проблем, пов'язаних із нелегальною міграцією, боротьба з торгівлею людьми, тероризмом, корупцією та організованою злочинністю.

Розмірковуючи над ходом реформ, здійснюваних в Україні, Президент відзначив їхню надзвичайну суспільну вагу – передусім, конституційного процесу. Особливого значення він надає здійсненню якісного прориву в цьому напрямі.

Віктор Янукович підкреслив, що нашою основною метою є забезпечення проведення внутрішніх реформ для досягнення європейських норм і стандартів у всіх сферах життя на основі верховенства права. І цього принципу країна дотримуватиметься й надалі.

Інф. «З.С.»

Незалежна Україна. 20 років на світовій сцені

Костянтин ГРИЩЕНКО, Міністр закордонних справ України

Дипломатія народжується разом із державою. Тому 20 років незалежності України для нас, дипломатів, – подвійне свято. Адже це водночас і день справжнього народження сучасної української зовнішньополітичної служби, і річниця її появи на міжнародній сцені як повноправного гравця.

Ювілеї, крім ритуальної, мають і цілком практичну функцію. У такі дні заведено робити дві речі: оглядатися на пройдене й заглядати в майбутнє. Так свято стає свого роду точкою самоконтролю й стимулом для нового дихання.

Оцінюючи минулі 20 років нашої зовнішньополітичної роботи, свідомо робитиму акцент на здобутках. По-перше, тому що в нас нині справді свято. По-друге, тому що дипломат завжди має бути позитивно налаштованим. А головне – тому що наші здобутки об'єктивно вагомі й варті того, щоб про них говорити.

Перш за все, мабуть, варто згадати про саме становлення дипломатичної служби незалежної України як життєво важливого органа суверенної держави. Нам зрештою пощастило, бо Українська РСР мала своє Міністерство закордонних справ, хоча функції його були вкрай обмеженими. Працювало в міністерстві менше сотні дипломатів, але це були справжні професіонали. І саме вони стали тим ударним загоном, який виніс на своїх плечах неймовірне навантаження перших самостійних кроків України. Вони ж були тим ядром, навколо якого швидко сформувалася зовнішньополітична служба. Проте для молодої держави їх було замало.

У перші ж місяці роботи в МЗС прийшли сотні фахівців із різних сфер – знавці іноземних мов, історики, економісти, юристи, представники інших професій. Їхнім мінусом було те, що вони не знали власне дипломатичної специфіки. Їхнім плюсом були глибока підготовка у своїй галузі, а ще – відсутність чиновницької закостенілості, живий творчий підхід до справи. У більшості випадків плюси швидко давали ефект, а мінус ліквідовувався в ході роботи.

Мені подобається така образна характеристика початкового періоду становлення МЗС: нам доводилося будувати дипломатичний автомобіль і водночас мчати на ньому на повній швидкості.

А швидкість була шаленою практично з самого початку. Після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. міжнародна спільнота, у тому числі й давні опоненти Радянського Союзу, зайняла вичікувальну позицію, боячись зіпсувати відносини з Москвою, а надто завдати шкоди улюбленцеві Заходу, лідерові перебудови Михайлу Горбачову.

Проте після Всенародного референдуму 1 грудня всякі сумніви відпали: Україна – незалежна держава, а Радянській імперії остаточно прийшов кінець. Для України настав час першого великого зовнішньополітичного тріумфу – вона приймала парад визнань. Уже 2 грудня нас визнали Польща й Канада, усього ж протягом місяця це зробили 75 (!) держав, у тому числі такі геополітичні кити, як США, Росія, Китай, Франція, Німеччина, Велика Британія. У наступному 1992 р. ми отримали визнання ще 60 країн світу.

Для Міністерства закордонних справ цей тріумф означав ще й колосальний обсяг конкретної роботи, головний результат якої важко переоцінити – Українська держава, щойно народившись, практично відразу змогла зайняти гідне місце у світовій спільноті.

Слід визнати, що такий успіх сп'янив багатьох із нас – і дипломатів, і політиків, і звичайних громадян. Усі початківці дещо наївні. Світ виграє для них рожевими барвами. Декому здавалося, що всі навкруги тільки й чекали звільнення України, щоб прийняти її з усіма почестями у своє коло. Дорога в майбутнє виглядала рівною й широкою, а в Європі нас уже готувалися зустріти з хлібом-сіллю.

Не виключено, що й дехто на прагматичному Заході бачив нас тоді в дещо зарожевленому світлі. Вважалося, що потужна економіка, помножена на демократичні перетворення, практично гарантуватиме нам у найближчій перспективі місце серед світових лідерів. Від нас чекали тільки чітких дій із демонтажу старої системи й послідовного проведення реформ.

На жаль, інерція старого ладу виявилася занадто сильною – і в державному механізмі, і в політикумі, і в суспільно-економічних відносинах, і, головне, у свідомості великої частини наших людей. Зараз ми розуміємо, що інакше навряд чи й могло статися, але тоді розчарування були тим болючішими, чим більшими були сподівання.

Зовнішня політика завжди є продовженням політики внутрішньої й залежить від неї безпосередньо. Легко дипломатам, якщо в їхній країні все йде гладенько й без проблем.

Наше ж внутрішнє життя за всі 20 років гладеньким і безпроблемним не наважиться назвати й найбезнадійніший оптиміст.

Пробуксовування реформ, страшна економічна криза 90-их, «касетний» і «кольчужний» скандали, глибоко вкорінена корупція, пізніше політичний хаос, що прийшов на зміну «помаранчевим» надіям, – усе це прямо било по нашому міжнародному іміджеві, крало наш час і енергію, сковувало зовнішньополітичний маневр.

Утім загальновідомо, що дипломатія навіть при поганій грі всередині країни зобов'язана «тримати фасон». Подобається це комусь чи ні, але українська дипломатія фасон тримала завжди.

Говорячи про роки зовнішньополітичного становлення держави Україна, не можна забувати про ще один крупний міжнародний успіх. Маю на увазі мирне «розлучення» з Росією та рештою колишніх республік СРСР, а також уникнення територіальних суперечок з іншими сусідами.

Можливо, ми не відчуваємо цього успіху фізично, як здорова людина не відчуває відсутності хвороби чи рани. Але варто тільки згадати трагедії Придністров'я, Карабаху, Абхазії й Південної Осетії, жах етнічних чисток у такій, здавалося б, благополучній Югославії, і цінність збереженого миру й добросусідства стане очевидною та реально відчутною.

Здавна відомо, що в часи розпаду імперій і геополітичних потрясінь у сильних прокидається апетит. В України також не обійшлося без ризиків і напруженості. У парламентах деяких країн звучали відверті територіальні претензії до нашої держави. Загалом, на мою думку, період геополітичних трансформацій держави Центральної та Східної Європи пройшли гідно, як і належить сучасним цивілізованим націям. Виваженість, толерантність, солідарність, проявлені в ті дні, стали надійною основою нинішнього партнерства й нашим спільним внеском в утвердження цінностей об'єднаної Європи.

Ефективним інструментом посилення міжнародних позицій України став інститут стратегічного партнерства. Він пов'язував Київ із важливими для нас столицями світу, створював необхідні опорні точки в глобальній геополітичній конструкції.

Стратегічне партнерство зі США було започатковане ще 1996 року. Вирішальним кроком до цього стала відмова України від власної ядерної зброї. Підтримка з боку Сполучених Штатів як головного світового гравця важлива й незамінна для нас в усіх без винятку аспектах. Це й проведення демократичних реформ, і економічна модернізація, й передова наука та технології, і сприяння в численних міжнародних організаціях, в європейській інтеграції України та її партнерстві з НАТО.

Сьогодні ж хотів би зробити наголос на такому: союзництво з Вашингтоном відкриває нам додаткові можливості для активної участі у світових процесах, зокрема в захисті глобального миру й стабільності, а це у свою чергу значно зміцнює міжнародну вагу й авторитет України.

Шлях до підписання в 1997 р. Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією був, м'яко кажучи, не простим. Напруженість навколо Криму й Чорноморського Флоту Росії, проведення лінії кордону (цей процес завершується тільки зараз), розподіл закордонної власності СРСР, низка інших спірних питань – слід було подолати всі ці бар'єри, щоб прийти до бажаного результату.

Після укладення Великого договору в наших відносинах не раз виникали гострі ситуації й навіть тривалі смуги охолодження. Але обидві сторони прекрасно розуміють очевидну істину: Україна й Росія є стратегічними партнерами за своєю природою. Цього хочуть наші народи, цього вимагають наші економіки, без цього неможлива стабільність у регіоні й у всій Європі.

Тому першим зовнішньополітичним кроком Президента Віктора Януковича у 2010 р. було рішуче повернення українсько-російських взаємин на їхній природний рівень – рівень стратегічного партнерства.

Окремо хотів би сказати про Польщу. Варшава підтримувала ідею суверенності України ще задовго до серпня 1991 р. й першою у світі визнала нашу незалежність. Тому проголошення стратегічного партнерства в 1994 р. стало логічним і очікуваним кроком.

Сьогодні українсько-польські відносини можна назвати ідеальними практично в усіх сферах. Ми особливо цінуємо те, що Варшава є відданим і послідовним адвокатом євроінтеграційних прагнень України в Європейському Союзі. Історичне примирення двох держав і народів, безперечно, заслуговує на те, щоб стати моделлю для багатьох країн світу.

Мережа стратегічних партнерств довела свою ефективність, і ми продовжуємо розвивати її відповідно до нових реалій глобалізації. Тільки в цьому році стратегічними партнерами України стали такі нові світові гравці, як Китай і Туреччина.

Не менш важливим, ніж налагодження двосторонніх відносин, було входження України до провідних міжнародних організацій. Знову ж таки у спадок від радянської доби нам дісталася одна надзвичайно цінна перевага: членство в Організації Об'єднаних Націй. Це з першої ж секунди незалежності забезпечило нам статус повноправного суб'єкта міжнародної спільноти.

Вигоди такої стартової позиції ми використали повною мірою. Україна з самого початку розвинула в ООН активну й багатопланову діяльність, чим зас-

лужила належний авторитет і повагу. Свідченням цього стало головування Міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка на 52-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1997-1998 рр., а також непостійне членство України в Раді Безпеки ООН у 2000-2001 роках. Нині Україна є одним із претендентів на членство в РБ ООН на термін 2016-2017 років.

Значним успіхом уже незалежної України став вступ у 1992 р. до Наради з безпеки і співробітництва в Європі (тепер ОБСЄ). Ми одержали право голосу з широкого спектра питань, що турбують європейський континент, і по суті зробили перший крок на шляху європейської інтеграції. Сьогодні Україна готується прийняти головування в ОБСЄ у 2013 році.

Особливо важливим, етапним досягненням стало для України здобуття в 1995 р. членства в Раді Європи – організації, метою якої є створення єдиного європейського простору на основі принципів демократії, верховенства права та прав людини. Для вступу до Ради мало було самого розташування в географічному центрі континенту. Посттоталітарна Україна мала на ділі довести свою відданість базовим демократичним цінностям, продемонструвати в цій царині свої реальні здобутки.

Ставши членом Ради Європи, Україна активно включилася в роботу з утвердження європейських цивілізаційних цінностей, доводячи тим самим свою європейську ідентичність і право одного дня увійти до ЄС. Минуло 16 років, і ось наша держава виконує в організації почесну й відповідальну місію – з травня по листопад 2011 р. вона головує в Комітеті міністрів Ради Європи. Зрештою, сподіваюся, що не за горами і припинення багаторічного процесу моніторингу виконання наших зобов'язань перед РЄ та перехід до постмоніторингового діалогу.

Важким і тривалим виявився шлях України до членства у Світовій організації торгівлі, куди вона увійшла лише 2008 р. після 13 років переговорів. Для цього було потрібно не тільки здійснити кардинальні внутрішні трансформації й переконати світ, що від соціалістичної економіки ми справді перейшли до ринкової. Необхідно було також розв'язати безліч конкретних економічних проблем і «проблемок» із кожним членом СОТ. Українська дипломатія з честю виконала й це складне завдання.

Першочергову увагу ми приділяємо й роботі в численних регіональних міжнародних організаціях та об'єднаннях, таких як ЦЄІ, СНД, ОЧЕС, ГУАМ, Вишеградська група та ін. Багатоманітність форм співпраці й партнерських зв'язків у сумі визначають для України одну з провідних ролей у політичному, економічному й культурному житті регіону.

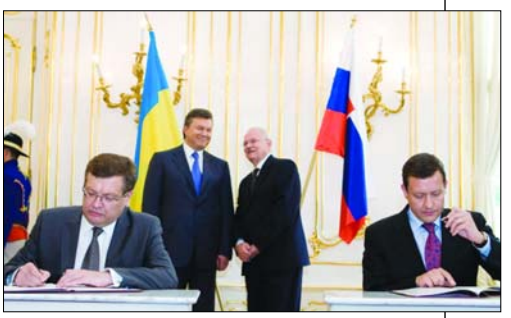
Нашій дипломатії вдалося забезпечити Україні й помітну роль на загальносвітовій сцені. Ідеться передусім про наш внесок у підтримку міжнародного миру й стабільності, процесу роззброєння та ядерної безпеки.

Після розвалу СРСР у наших руках опинився третій у світі за потужністю ядерний арсенал, що викликало серйозне занепокоєння у багатьох столицях. У цій ситуації Україна проявила себе як зрілий і відповідальний партнер міжнародної спільноти. Добровільно відмовившись у 1994 р. від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки, ми створили надзвичайно позитивний світовий прецедент, підняли на нову висоту планку миротворчої політики. Відтоді Україна по праву вважається одним із лідерів у боротьбі за без'ядерне майбутнє людства. Ця політика знайшла своє продовження й у наші дні: у квітні 2010 р. Президент Віктор Янукович оголосив у Нью-Йорку про рішення України позбутися запасів високозбагаченого урану.

Як країна, що не зі своєї вини опинилася в епіцентрі Чорнобильської катастрофи, Україна є одним із дієвих учасників вирішення проблем так званого мирного атома. Важливою подією у цій сфері стала Міжнародна конференція «Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього», яку ми провели в Києві у квітні 2011 року. Наскільки злободенним є цей напрям роботи, зайвий раз засвідчила аварія на японській атомній станції «Фукусіма-1».

Протягом усіх 20 років незалежності Україна проводила активну миробудівничу політику, беручи участь практично в усіх найважливіших міжнародних акціях і місіях під егідою ООН та НАТО. Боснія і Герцеговина, Хорватія, Косово, Македонія, Ангола, Гватемала, Таджикистан, Афганістан, Кувейт, Сьєра-Леоне, Грузія, Ірак, Ліван, Ефіопія, Еритрея, Демократична Республіка Конго, Ліберія, Кот-д'Івуар, Судан, Тімор-Лешті – така географія нашої миротворчості, така географія реального або потенційного українського впливу на майбутнє світу.

Важливим питанням безпекової політики для України, безперечно, була модальність відносин з НАТО. Водночас воно було й головним каменем спотикання, причому як і в зовнішніх зносинах, так і у внутрішньому житті країни. Суть аргументів наших євроатлантистів загалом зводилася до такого: членство в НАТО є гарантією безпеки України, її участі в побудові сучасної безпекової архітектури євроатлантичного регіону, а також потужним допоміжним фактором нашої євроінтеграції.

Суть аргументів їх опонентів полягала у двох головних застереженнях: по-перше, курс на вступ у НАТО спричинює постійні ускладнення з таким важливим і могутнім сусідом, як Росія, а по-друге, ідея членства в Альянсі викликає спротив переважної частини самого українського суспільства, в якому так і не розсмоктались антинатовські стереотипи радянських часів.

Із плином часу необхідність внести корективи в українську євроатлантичну політику стала очевидною. Це зробив у середині 2010 р. новообраний Президент України Віктор Янукович. У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» закріплено положення про відмову нашої держави від участі в будь-яких військових союзах. Переконаний, що такий крок став адекватною відповіддю на зовнішньо- і внутрішньополітичну реальність і дав нам змогу знайти наразі оптимальний безпеково-політичний баланс.

Позитивний ефект проявився практично відразу. Передусім, моментально вщухли навколонатовські баталії всередині країни. Нормалізувалися наші відносини з Москвою. Зникла зайва нервозність й у стосунках із самим Альянсом. При цьому відмова від членства в НАТО не вплинула на участь України у творенні безпекової політики на континенті. Навпаки, спроможність вести конструктивний діалог як із Заходом, так і зі Сходом суттєво розширила наші можливості.

І головне: із відносин з Альянсом ми прибрали тільки гучну, але не підкріплену дійсністю риторику. Конкретне ж співробітництво з НАТО залишилося й буде надалі розширюватися. Як і раніше, Україна виконує річні плани НАТО, модернізує за допомогою Альянсу армію, бере участь у міжнародних миротворчих місіях, науково-технічній співпраці, боротьбі з організованою злочинністю й тероризмом. Одним словом, реальний підхід дає реальні плоди.

Остання тема, яку я хочу висвітлити, є водночас і головною темою всієї зовнішньої політики України. Це – інтеграція в Європейський Союз. Цій стратегічній меті так чи інакше підпорядковані всі наші зовнішньополітичні кроки на всіх без винятку напрямах.

На відміну від євроатлантичної інтеграції, ідея інтеграції європейської з самого початку була підтримана більшістю українців і всіма головними політичними силами країни. Це, мабуть, чи не єдине питання, яке в Україні завжди об'єднує і владу, і опозицію.

Власне, саме проголошення незалежності України вже містило в собі європейський цивілізаційний вибір, ідею повернення в Європу, до якої належимо історично, культурно й ментально.

Я вже казав, що в перші роки ми дещо наївно оцінювали свою європейську перспективу. Давалася взнаки й чисто радянська звичка заміняти реальну роботу красивими деклараціями. Тому дуже часто наша енергія, як кажуть, «ішла у свисток». Розуміння простої істини, що в Європі нас оцінюють не за гучністю свистка, а за напрямком і швидкістю руху нашого локомотива, далося українським політикам далеко не легко й далеко не відразу.

З іншого боку, не слід уявляти європейську сторону як вічно правого власника істини в останній інстанції. У головах деяких єесівських політиків, як виявилося, засіли засвоєні з дитинства стереотипи. У їхній свідомості, чи радше підсвідомості межа Європи ще й досі проходить по кордону Радянського Союзу, який щез із мапи два десятиліття тому. Через це і їхнє ставлення було різним до Польщі й до України, до Румунії та до Молдови.

Висновок простий: поступово, але наполегливо долати такі стереотипи – це також одне з наших завдань. Час, безперечно, працює на Україну і на її європейське майбутнє. 20 років цілеспрямованої роботи української дипломатії дають свої плоди.

Дедалі більше західних політиків усвідомлюють те, у чому ми з самого початку твердо впевнені: об'єднана Європа ніколи не буде цілою й завершеною без України. Зі своїми колосальними людськими, економічними, науковими й культурними ресурсами вона життєво потрібна Євросоюзові, якщо він хоче зберегти свою конкурентоспроможність і життєздатність у нинішньому й завтрашньому глобалізованому світі.

Переконаний, що саме зараз відбуваються якісні зміни в наших відносинах із Європейським Союзом. Нинішнє керівництво держави внесло в євроінтеграційну політику України суттєві й дієві корективи та надало їй необхідного прагматизму. Від пишних заяв і гасел ми перейшли до конкретних справ на всіх напрямах інтеграції.

Найважливіша ж новація полягає в тому, що нарешті зовнішня європейська політика у нас злилася в одне ціле з політикою внутрішньою. Політична команда Віктора Януковича розпочала процес масштабних і системних реформ, що охоплюють усі сфери життя українського суспільства і здійснюються за стандартами й при допомозі Євросоюзу. Їх кінцева мета – перетворити Україну з пострадянської на сучасну європейську державу.

Саме конкретною роботою нам за короткий час вдалося відновити довіру Брюсселя. На зміну горезвісній «втомі від України» прийшла нова українсько-європейська синергія і відповідно – реальні результати. У листопаді минулого року ми одержали План дій щодо запровадження безвізового режиму для громадян України й відразу ж розпочали складну й копітку діяльність із його виконання. Гра варта свічок – розраховуємо, що у середньостроковій перспективі українець зможе вільно подорожувати всією Європою й відчує себе повноцінним членом європейської спільноти.

Саме зараз ми вийшли на етапний євроінтеграційний рубіж. До кінця року з Євросоюзом має бути підписана Угода про асоціацію, складовою частиною якої стане створення поглибленої й всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Цей документ означатиме перехід від «партнерства і співробітництва» до «політичної асоціації та економічної інтеграції». Іншими словами, ідеться про плацдарм для здобуття повноправного членства в ЄС.

Тож Україна підходить до свого двадцятиліття на новому підйомі, з новими планами, амбітними завданнями й цілями, і будьте певні – українська дипломатія ефективно виконає свою частину великої загальнодержавної роботи.

20 років зміцнення української державності

Борис ГУМЕНЮК, ректор Дипломатичної академії України при МЗС, заслужений діяч науки і техніки України, Надзвичайний і Повноважний Посол України, доктор історичних наук, професор

Анатолій МАЛЮСЬКА, помічник з міжнародних питань ректора Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук

Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України реалізувало багатовікові прагнення українського народу. Відтоді життєво важливою стала активна участь країни в міжнародній діяльності. Сучасні міжнародні відносини створюють для цього широкі політичні, економічні та правові можливості. Головне завдання дипломатії – системна та ефективна реалізація зовнішньополітичного курсу держави, захист її інтересів на міжнародній арені. Дипломатія залишається однією з найважливіших форм самоствердження молодих держав.

У середовищі міжнародної політики кінця XX – початку XXI ст.ст., яке продовжує динамічно формуватися, дипломатія набуває дещо нового значення. Багатополярна система міжнародних відносин, що складається, а також активізація діяльності універсальних та регіональних міжнародних організацій створює передумови появи нових для України можливостей на міжнародній політичній арені. Становлення та діяльність дипломатичної служби будь-якої держави визначаються не лише загальними закономірностями її розвитку, а й історичними особливостями, державно-політичними, територіальними, культурно-етнічними факторами, що й формують певні відмінні риси дипломатії цієї країни. Проблеми становлення української дипломатичної служби здебільшого полягали в тому, що Україні значною мірою бракувало традицій державності. Протягом практично всієї історії існування наша країна або ж певні частини її нинішньої території входили до складу інших державних утворень. Все це дає змогу стверджувати, що лише в період після 1991 р. розпочалося реальне формування дійсно самостійної української зовнішньої політики та дипломатичної служби. Хоча, без жодних сумнівів, таке становлення відбувалось не на порожньому місці. Багато етнічних українців брали активну участь у формуванні та практичній реалізації зовнішньої політики тих державних утворень, до складу яких входила Україна. Окремі з них тривалий час навіть очолювали такі державні утворення або ж займали пости керівників їх зовнішньополітичних відомств і представництв в іноземних державах та при міжнародних організаціях. Значною мірою й сама система реалізації зовнішньої політики та побудова сучасної дипломатичної служби ґрунтуються на класичній моделі: вищі політичні органи держави – міністерство закордонних справ – закордонні дипломатичні установи України.

Вочевидь, створення в 1991 р. незалежної Української держави стало тим поворотним моментом, з якого розпочинається реальне оформлення та наповнення діяльності всіх державних структур, у тому числі й дипломатичної служби, вирішення проблеми вибору основних напрямів зовнішньої політики України та визначення її пріоритетів. У цьому контексті вкрай актуальною є необхідність вивчення основних етапів становлення української дипломатичної служби, а також зовнішньої політики нашої молодої держави. Безумовний інтерес викликає й визначення рівня успішності української зовнішньої політики та порівняння результатів з поставленими перед нею завданнями. Таким чином, вивчення процесу становлення української дипломатичної служби є важливим не лише для більш повного розуміння сутності процесів, що відбувалися після здобуття Україною незалежності, а й для усвідомлення причин вибору тих чи інших зовнішньополітичних пріоритетів та оцінки перспектив зовнішньої політики України.

У 1991 р. перед країною постала ціла низка складних завдань, від вирішення яких залежав успіх або ж неуспіх внутрішніх перетворень, а також місце, яке посяде Україна в новій системі міжнародних відносин. Перед новоствореною державою постало першочергове завдання –

формування органів державного управління, зокрема зовнішньополітичного відомства країни, визначення основних напрямів зовнішньої політики нашої держави. Важливу роль відіграло геополітичне розташування країни, її історичні та культурні зв'язки. Передовсім необхідно було вирішити проблему міжнародного визнання України як самостійної незалежної держави. Зазначеної мети було успішно досягнуто в найкоротші терміни, у тому числі завдяки українській дипломатії. Особливо важливим це було з огляду на трагічні події, що мали місце в тодішній Югославії та окремих республіках колишнього СРСР. Україна відразу ж була визнана провідними державами світу та поступово стала повноцінним учасником переважної більшості міжнародних організацій. У перші роки незалежності уряд уклав низку угод про встановлення дипломатичних відносин і співробітництво з зарубіжними країнами, які, тим самим, підтвердили визнання України де-юре. На початок 90-их рр. незалежність нашої держави вже визнавали понад 130 країн світу, а 106 із них налагодили з Україною дипломатичні відносини. На той час у системі МЗС України працювало лише 97 дипломатів.

Міжнародне визнання підтверджується й активною діяльністю нашої країни в рамках роботи цілої низки міжнародних організацій та об'єднань. Так, зокрема, наша держава станом на 1 січня 2011 р. є членом 68 міжнародних організацій, серед яких слід виокремити Раду Європи, ОБСЄ, СОТ, МВФ, МБРР, ЄБРР, МФК, ОЧЕС, Міжнародну морську організацію, Міжнародну організацію цивільної авіації, Всесвітню туристичну організацію та інші, участь у яких сприяє підвищенню авторитету країни на міжнародній арені та проведенню необхідних адміністративних реформ.

На особливу увагу заслуговують конкретні результати миротворчої діяльності суверенної України під егідою ООН та інших міжнародних організацій. У своєму зовнішньополітичному курсі наша країна завжди керувалась і, ми певні, керуватиметься й надалі принципом: якщо є хоча б один шанс вирішити конфлікт мирним шляхом – цей шанс необхідно використати. За роки незалежності Україна здобула визнаний у світі авторитет виваженого, послідовного та неупередженого контрибутора міжнародної безпеки. Верховна Рада України 18 травня 1999 р. ухвалила підготовлений МЗС України спільно з іншими зацікавленими міністерствами і відомствами закон «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях». У лютому 2000 р. Президент України ухвалив Указ «Про порядок розгляду пропозицій щодо участі України в міжнародних миротворчих операціях», що створило необхідну нормативно-правову основу для участі українського контингенту в миротворчих операціях. За цей час у них під егідою ООН взяли участь понад 12 тис. військовослужбовців Збройних Сил України. Вони виконували почесну миротворчу місію в Анголі, Гватемалі, Боснії і Герцеговині, Македонії, Таджикистані та Хорватії. Українські міліціонери та військовослужбовці представляли Україну в місіях ООН у Боснії і Герцеговині, Косово, Східному Тиморі, Афганістані, Хорватії, Сьєрра-Леоне. Україна надавала авіатранспортні послуги ООН для виконання завдань в Африці. На сьогодні близько 390 військовослужбовців та працівників органів внутрішніх справ виконують миротворчу місію під егідою ООН у Грузії, Демократичній Республіці Конго, Косово, Ліберії, Судані та Східному Тиморі.

Україна також залишалася єдиною країною-партнером, що брала та бере участь у більшості основних миротворчих місій під проводом НАТО. За роки незалежності українські миротворці входили до складу Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані, Тренувальної місії НАТО в Іраку, Багатонаціональних сил безпеки в Косово. Наша країна також брала участь в антитерористичній операції НАТО у Середземному морі під назвою «Активні зусилля». Участь України в міжнародних миротворчих операціях зміцнює авторитет держави на міжнародній арені, сприяє налагодженню та активізації двостороннього економічного співробітництва, а також отриманню українськими військовослужбовцями цінного професійного досвіду.

Одним із напрямів безпекової політики суверенної України залишається налагодження безпосереднього конструктивного партнерства з НАТО. У цьому контексті основоположними документами у відносинах з Організацією Північноатлантичного договору стали Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО і Декларація про її доповнення від 21 серпня 2009 р. Положення Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» чітко фіксують намір нашої країни, як європейської позаблокової держави, продовжувати конструктивне партнерство з НАТО й надалі. У свою чергу, готовність НАТО продовжувати співробітництво та розвивати партнерство з Україною підтверджено в новій Стратегічній концепції Альянсу, ухваленій у листопаді 2010 р. на Лісабонському саміті.

Нинішня зовнішньополітична стратегія країни здебільшого визначалась з огляду на геополітичне розташування України між Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова з одного боку і країнами Східної та Центральної Європи, що об'єднувалися, – з іншого. Уже тоді фундаментальну основу своєї зовнішньої політики наша молода держава вбачала в якнайшвидшій інтеграції до єдиного загальноєвропейського простору, а згодом – отриманні повноцінного членства в ЄС. Із самого початку курс на європейську інтеграцію було проголошено пріоритетним, що послідовно підтверджували всі президенти України. Однак, на відміну від вирішення завдань міжнародного визнання, досягнення цієї мети через низ-

ку об'єктивних та суб'єктивних причин дещо затяглося. У результаті довготривалого переговорного процесу із західними партнерами-членами ЄС українській дипломатії все ж таки вдалося зробити значні кроки вперед і в зазначеному напрямі. У травні 2009 р. у Празі делегація України взяла участь в установчому саміті нової на той час зовнішньополітичної ініціативи ЄС, що торкалася України, під назвою «Східне партнерство». Пріоритетними було визначено такі аспекти – упровадження всеохоплюючої програми інституційної розбудови, реалізація проектів у сфері регіонального розвитку на основі політики регіонального вирівнювання ЄС, а також упровадження інтегрованої системи управління кордонами України відповідно до стандартів ЄС. Крім того, 23 листопада 2009 р. шляхом обміну відповідними нотами Україна та ЄС офіційно схвалили новий практичний інструмент двосторонніх відносин – «Порядок денний асоціації Україна–ЄС», який принципово відрізняється від Плану дій Україна–ЄС, що втратив чинність у березні 2009 р., та здійснюється на засадах спільної відповідальності за кінцевий результат – укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і подальше набуття нашою державою повноправного членства в ЄС. Безсумнівно, реалізація цього Порядку денного дасть можливість нашій державі розпочати виконання вже погоджених положень майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ще до її укладання.

Звичайно, євроінтеграційний поступ не уповільнив виконання всіх інших завдань зовнішньої політики. Органи державної влади України та МЗС, у першу чергу, завжди підкреслюють важливість розвитку двосторонніх зв'язків нашої країни з іноземними державами. Аналіз нормативно-правової бази зовнішніх зносин свідчить, що основним було визначено розвиток стабільних політичних, економічних і культурних зв'язків з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та іншими прикордонними з Україною державами, рештою членів СНД, а також США, КНР, Канадою, країнами Азії, Африки та Південної Америки. Проте, звичайно, не слід применшувати стратегічні відносини нашої країни щодо захисту національних інтересів та розвитку міжнародного співробітництва, насамперед, із США, РФ та Китаєм. Зокрема, станом на травень 2011 р. між Україною та РФ підписано близько 400 двосторонніх документів: на міждержавному та міжурядовому рівнях – близько 280; решта – на міжвідомчому рівні. Найважливішими з них є Договір про дружбу, співробітництво і партнерство, Договір про українсько-російський державний кордон, Програма українсько-російського співробітництва у сфері дослідження космічного простору в мирних цілях на 2007-2011 р.р., Угода про безвізові поїздки громадян України і РФ та Протокол про внесення змін до цієї Угоди, який передбачає збереження можливості перетину українсько-російського кордону за внутрішніми паспортами та звільнення громадян однієї сторони від реєстрації за місцем перебування на території іншої сторони на термін, що не перевищує 90 днів з моменту в'їзду, та ін. У свою чергу, між Україною та США нині укладено 113 двосторонніх угод, основоположними з яких є Хартія Україна–США про стратегічне партнерство, Дорожня карта пріоритетів українсько-американського співробітництва, Угода про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво, Договір про заохочення та взаємний захист інвестицій, Двосторонній протокол про взаємний доступ до ринків товарів і послуг, Угода про стратегічне завдання з виконання програми зниження рівня корупції у державному секторі та ін. Нового імпульсу українсько-китайському співробітництву надали нещодавні державні візити Президента України Віктора Януковича до КНР (вересень 2010 р.) та Глави КНР Ху Дзіньтао в Україну (червень 2011 р.). Загалом нормативно-правова база двостороннього співробітництва між Україною та Китаєм становить 196 міжнародних документів на загальнонаціональному, міжурядовому, міжвідомчому та інших рівнях. Із них найбільше значення мають Спільна декларація про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР, Угода між Урядом України та Урядом КНР про науково-технічне співробітництво, Угода між Урядом України та Урядом КНР про торговельно-економічне співробітництво, а також Угода між Урядом України та Урядом КНР про заохочення і взаємний захист інвестицій.

Україна – одна з найбільших за розмірами держав Європейського континенту, яка має потужний промисловий та експортний потенціал. Значна частина продукції, що виробляється в нашій державі, може з успіхом бути реалізована на зовнішніх ринках. Тому одним із головних завдань української дипломатії стало проведення активної зовнішньої політики, спрямованої на захист економічних інтересів держави. Вказана проблема набула особливої ваги в умовах значного зменшення рівня реальної загрози безпеці та зростаючого рівня глобалізації світової економіки. Україна активно відстоює свої економічні інтереси як у рамках діяльності міжнародних організацій економічного спрямування, зокрема, СОТ, ЮНКТАД та ОЧЕС, так і на двосторонньому рівні. Одними із головних зовнішньоекономічних партнерів нашої держави залишаються РФ, ЄС, Туреччина, Індія, Китай, Іран, Єгипет, Ліван, США та Бразилія. За роки незалежності Україні вдалося залучити понад 45,6 млрд. доларів США іноземних інвестицій, зокрема, з Кіпру, Німеччини, Нідерландів, РФ, Австрії, Франції, Швеції, Італії та низки інших країн.

Успішне виконання завдань зовнішньополітичного характеру можливе лише за наявності ефективної системи формулювання та реалізації зовнішньої політики в країні. У нашій державі її створено лише нещодавно. Ключовими у сфері зовнішньополітичної діяльності України стали положення ст.ст. 85, 106 та 116 Конституції, законів України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України», «Про дипломатичну службу України», «Про дипломатичні ранги України», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», «Про міжнародні договори України», «Про основи на-

ціональної безпеки України», указів Президента України «Про Консульський статут України», «Про деякі питання представництва економічних інтересів України за кордоном», «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин», «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України», розпорядження Президента України «Про затвердження Положення про дипломатичне представництво України за кордоном», постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України», «Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру», «Про затвердження Положення про Представництво Міністерства закордонних справ України на території України», «Про затвердження Положення про кадровий резерв дипломатичної служби», інших нормативно-правових актів.

Організація та налагодження належного рівня функціонування дипломатичної служби досі є одними з найскладніших завдань, із виконанням яких мали труднощі держави з набагато більшим досвідом у цій сфері, ніж Україна. Організаційна побудова дипломатичної служби не була лише простим технічним питанням, як це може здаватися на перший погляд. Від його вирішення залежало те, хто в країні відіграватиме домінуючу роль у визначенні зовнішньополітичної стратегії. Форма політичного устрою – парламентсько-президентська республіка, обрана Україною ще в 1991 р., визначила вкрай важливу основоположну роль МЗС у системі державного управління та, відповідно, у реалізації зовнішньополітичного курсу. Аналіз структури та принципів функціонування української моделі дипломатичної служби свідчить про те, що за взірець було взято класичну західноєвропейську модель, до якої ми значною мірою наблизилася. Регіональне розташування українських дипломатичних представництв за кордоном у цілому відповідає пріоритетам зовнішньої політики нашої держави. Очевидний недолік – це не досить широка мережа дипломатичних установ України у світі, що має своє пояснення. Утримання дипломатичних місій є справою надзвичайно дорогою, а фінансові можливості України все ще, на жаль, досить обмежені. Попри те, маємо за кордоном 130 посольств, у тому числі 44 – за сумісництвом, 8 представництв при міжнародних організаціях, 29 генеральних консульств, 6 консульств, 1 консульську агенцію та 89 почесних консульств.

Ще однією проблемою, яка певною мірою стримувала розвиток дипломатичної служби в Україні, залишалися кадри. Із самого початку функціонування МЗС цьому питанню приділялася значна увага. На сьогодні питання нестачі кадрів вирішено завдяки створенню цілісної державної системи підготовки професійних дипломатів, флагманом якої, без перебільшення, є Київський національний університет імені Т. Шевченка, насамперед, Інститут міжнародних відносин як його складова. До цієї системи увійшли і зробили її розгалуженою та професійно потужною факультети міжнародних відносин Львівського, Одеського, Чернівецького, Донецького, Луганського університетів. Невід'ємним елементом цієї системи є Дипломатична академія України при МЗС України, утворена Указом Президента в травні 1995 р. Нині Академія, попри труднощі зростання, перетворилась на авторитетний навчальний заклад, де проходять підготовку та підвищують кваліфікацію державні службовці, які працюють у сфері міжнародних зносин. Особливістю навчального процесу в Дипломатичній академії є те, що, крім спецкурсів, які викладають відомі українські вчені-академіки Л.В. Губерський, Ю.С. Шемшученко, Ю.М. Пахомов, О.Г. Білорус, В.П. Горбулін, основну роботу зі слухачами в аудиторіях Академії проводять дипломати-практики – колишні Міністри закордонних справ Г.Й. Удовенко, А.М. Зленко, Надзвичайні і Повноважні Посли України Ю.М. Кочубей, В.А. Василенко, І.Г. Майдан, В.Я. Маштабей, В.І. Нагайчук, Б.І. Корнєєнко та багато інших.

Важливим і корисним для розширення професійного світогляду слухачів є те, що вони мають можливість прослухати майстер-класи нинішнього керівництва МЗС, а значить – отримати інформацію з перших уст від тих, хто саме сьогодні реалізує зовнішньополітичний курс нашої держави. Протягом навчального року в стінах Дипломатичної академії часто бували Міністр закордонних справ К.І. Грищенко, його заступники, директори департаментів та начальники управлінь, що робить навчальний процес максимально наближеним до дипломатичних реалій. Суттєвим доповненням до навчальної програми є зустрічі з лідерами світової політики та відомими зарубіжними дипломатами. Лише протягом 2009-2010 рр. перед слухачами Академії виступали Президент США Б. Клінтон, Президент Словаччини Р. Шустер, Прем'єр-міністр Великої Британії Т. Блер, Генеральний секретар НАТО Х. Солана, Міністр закордонних справ Німеччини Йошка Фішер, заступник Державного секретаря США А.Вершбоу та інші.

Отже, можна з упевненістю констатувати, що за 20 років незалежності Україна безповоротно стала на шлях суверенного, стабільного державотворення: створено надійні підвалини нашої економічної самодостатності, сформовано основи громадянського суспільства, консолідовано українську присутність на міжнародній арені. Уникнувши національного розбрату, Україна протягом 20-ти років переконливо доводить, що і в міжнародних відносинах вона є надійним, прогнозованим, упевненим у собі партнером. Українська дипломатія, її зовнішньополітичне відомство, мають усі підстави пишатися досягнутими здобутками й упевнено розробляти нову стратегію і тактику успішного захисту національних інтересів України на міжнародній арені.

Завершення періоду євроромантизму

(Історичні традиції, здобутки, пріоритети та перспективи зовнішньої культурної політики України: інституційний аспект)

УДК 327

Foreign cultural policy of Ukraine during the period of its independence is the subject of the analysis of the article. It is focused on the principles and forms of the cultural and information centres. The progress and prospects for the institutional development of the foreign policy of Ukraine in the sphere of cultural and humanitarian cooperation are defined in the article.
Key words: **foreign policy, foreign cultural policy, institutionalization of policies, international institutions, cultural and humanitarian cooperation, cultural and information centre, dialogue of cultures, international cultural exchange.**

Вячеслав ЦІВАТИЙ, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Частина І

Зовнішньополітичні стратегії України початку XXI ст. в європейському міжнародно-політичному регіоні, формування й реалізація адекватної зовнішньої культурної політики та євроінтеграційного курсу потребують визначення інституційних основ, основних параметрів цього регіону та місця в ньому України, зокрема, у культурно-гуманітарному та освітньому просторі.

Лідерство Європейського Союзу серед провідних інтеграційних організацій світу можна вважати безперечним. За своїми цілями й правовою структурою ця найпотужніша у світі економічна регіональна організація не має аналогів у міжнародному співтоваристві. Специфіка ЄС відображається в його наддержавних органах, елементах федеративності, особливостях інституційної організації, у сфері безпеки та оборони, національно-культурного розвитку, освітніх, соціокультурних та лінгвокультурних особливостей.

Велике значення ЄС приділяє своїм зовнішнім відносинам, встановленню різностороннього взаємовигідного співробітництва з багатьма державами світу. Ці контакти набули досить розвинених і різноманітних форм, кожна з яких застосовується до певної країни з урахуванням рівня й особливостей її історико-культурної спадщини, національних традицій і сучасного суспільно-гуманітарного розвитку.

З 1 травня 2004 р. Україна стала сусідом ЄС. Розширений Євросоюз не має альтернативи розвиткові інтеграційної диференціації та здійсненню інституційної реформи. Ця ситуація має як позитивні, так і негативні наслідки для України. Розширення ЄС створює для України принципово нову геополітичну, геокультурну та геоекономічну ситуацію[1]. На сьогодні ЄС уже є не тільки економічною організацією, а й організацією з елементами політики безпеки. У результаті розширення Європейського Союзу Україна опинилася між двома центрами із невизначеним до кінця власним статусом, а це вимагає від нас виваженості та абсолютно реалістичної політики в загальноєвропейському культурному просторі[2].

У поступі України до інтеграційних структур можна виділити низку проблем, перш за все – її відставання від держав навіть із нижчим рівнем соціально-економічного розвитку та внутрішньополітичної стабільності. Такі явища вимагають прискіпливої уваги дослідників, спонукають до пошуку причин розходжень між євроцентристськими політичними деклараціями Української держави та реальним її місцем в інституціях, що визначають зміст і основні напрями політичних, економічних і культурних процесів у Європі.

Україна не знаходиться осторонь тих процесів, що відбуваються в сьогоденній Європі. Як молода держава, відзначаючи 24 серпня 2011 р. двадцятиріччя своєї незалежності, вона гостро потребує стабільності, військової та політичної безпеки, зовнішнього сприяння реформам, вона об'єктивно зацікавлена брати активну участь у загальноєвропейських процесах: освітнього і культурно-гуманітарного розвитку; загальноєвропейської, регіональної й субрегіональної інтеграції та інституціоналізації тощо[3].

Основою співпраці нашої держави з європейськими державами є достатньо високий рівень українських технологій. Після відповідної модернізації та кооперації вітчизняні вироби здатні на рівних конкурувати з кращими закордонними аналогами. Інституції Європейського Союзу скеровують зусилля на поглиблення співробітництва з Україною в різних сферах. Існує взаємозв'язок розширення та розвитку інститутів і функцій, має місце стимулююче значення вступу нових кандидатів до ЄС у рамках загального прискорення європейської інтеграції. Нові

виклики і загрози сучасного світу змушують акторів світової політики шукати ефективні варіанти загального поглиблення інтеграційних процесів. Європейський Союз стає дедалі складнішою системою, що потребує нових інституційних і політико-правових змін, але з урахуванням інтересів країн-членів, країн-кандидатів і самого ЄС як цілісності[4].

Інституціоналізація та розширення Європейського Союзу є стратегічною концепцією, ціль якої полягає в тому, щоб сприяти довгостроковому миру й стабільності в Європі. Європейський Союз зацікавлений у стабільності та злагоді серед його найближчих сусідів, з урахуванням і тих, які перебувають у списку очікування на вступ до ЄС, що розширюється на Схід. Таке розширення призначене переступити через розподіл, що тривав століттями в Європі на рівні цивілізації й релігії та був причиною значної кількості політичних і збройних конфліктів у минулому. Бачення Європи у XXI ст., яка наблизилася впритул до кордонів колишнього Радянського Союзу, полягає в тому, що це багатокультурне співтовариство суміжних держав із різними релігійними, етнічними й соціокультурними характеристиками[5].

Важливу роль в інституційних процесах зовнішньої культурної політики держав у контексті сучасних загроз і викликів глобалізованого світу та впливу цивілізаційного фактора відіграють міжнародні культурні інституції – у першу чергу ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ тощо. На сьогодні міжнародні та національні інституції зацікавлені у збереженні світової культурно-історичної спадщини й успішно реалізують відповідні програми і проекти.

Сучасна політична та історична науки визначають роль і місце міжнародних організацій у системі міжнародних відносин як одного з ключових суб'єктів світової політики поряд із державами. Наявність міжнародних організацій надає міжнародним відносинам стабільності, упорядкованості та інституційної завершеності, оскільки на сьогодні міжнародні організації є найчисленнішими з усіх міжнародних інститутів, а сам термін «міжнародний інститут» часто використовується як синонім терміну «міжнародна організація», хоча це не завжди тотожні поняття.

Міжнародні організації зародилися з практики роботи міжнародних конференцій – форми співпраці, що має давні традиції та історично обумовлені інституційні основи. Подібні організації особливо інтенсивно формуються під впливом розвитку продуктивних сил, розширення й поглиблення економічних, політичних і культурних відносин між народами й державами, формуванням світового ринку, інтенсифікації торговельних та інших відносин, усвідомлення спільності інтересів у питаннях глобального розвитку. Спочатку укладаються відповідні міждержавні договори, угоди, створюються механізми їх реалізації, а потім – економічні, культурні та інші організації. Системного характеру цей процес набуває за доби раннього Нового та Нового часу[6]. Виникають інститути для налагодження співпраці в різних сферах діяльності суспільства.

Початковим етапом становлення та розвитку світового порядку вважається так званий Вестфальський порядок, що встановився в Європі, а потім і поза її межами після підписання Вестфальського трактату від 24 жовтня 1648 р. Величезне значення Вестфальського договору (з урахуванням подальших змін, пов'язаних із Віденським конгресом 1815 р., Версальським мирним договором 1919 р. та створенням Організації Об'єднаних Націй у 1945 р.) визначається тією обставиною, що саме він сформував деякі загальні фундаментальні принципи, інституційні основи світових політичних порядків, що існували протягом трьох з половиною століть. За цей час у Європі та світі змінилися декілька таких порядків, що за багатьма своїми параметрами суттєво різнилися один від одного. Але всі вони – Версальський і Ялтинсько-Потсдамський – вписувалися в контури «Вестфалії», яка ідентифікувала суверенну націю-державу як головного суб'єкта міжнародних відносин.

На сьогодні вважається, що Вестфальський порядок поступається або й уже поступився новим принципам формування політики. Свідчення початку процесу відходу націй-держав із міжнародної арени вбачають у так званій релятивізації принципу національно-державної суверенності, що здійснюється в «інтернаціональній», «транснаціональній» і «наднаціональній» формах[7]. До того ж за точку відліку приймають 1945 р., коли з появою Статуту ООН «на нормативному рівні були ліквідовані суверенні повноваження держав стосовно війн і застосування сили»[8].

Ідея створення універсальної міжнародної організації виникла в історії політичної думки в середньовічну епоху[9]. Однак на практиці мала змогу в повному значенні цього міжнародного інституту реалізуватися лише у XX ст.

І в історичному минулому, і нині різні держави в рамках міжнародних організацій реалізовували свої національні інтереси. На сьогодні очевидним є збільшення чисельності міжнародних організацій та підвищення їх ролі у світовій політиці. Міжнародна організація – це інструмент спільного вирішення міжнародних проблем, що торкаються інтересів декількох держав або груп їх громадян. Нині основоположною міждержавною міжнародною організацією загальної компетенції є саме Організація Об'єднаних Націй.

Отже, усі держави, що прагнуть стати членами Європейського Союзу, у тому числі – Україна, повинні поступово забезпечити функціонування «чотирьох свобод» не лише стосовно діючих членів ЄС, але також стосовно нових членів і, особливо, своїх сусідів у Східній та Центральній Європі. Це стосується всіх держав цього регіону. Але через особливості історичної й культурної спадщини, що лежить тяжким тягарем навіть на близькому минулому, швидко досягти означених результатів буде дуже непросто. Зважаючи на демократизацію внутрішніх відносин усіх країн

регіону, таке співробітництво може поступово перерости у функціональне, а потім у інституційне співробітництво й інтеграцію. Зі свого боку, ЄС буде полегшувати й прискорювати такий процес, якщо запропонує цим країнам чітко окреслені й інституційно визначені перспективи швидкого входження до Європейського Союзу.

Неурядові організації й асоціації – установи громадянського суспільства всіх країн регіону – можуть відігравати значну роль у цьому процесі. Вони можуть стати головними діючими особами функціонального з'єднання між державами і поступово рухати вперед весь процес, що веде до набуття членства в ЄС. Обмін інформацією, публікаціями, експертами, організація наукових і науково-практичних конференцій у різних сферах культурно-гуманітарного співробітництва, розроблення спільних національно-культурних проектів – усе це може мати вплив на підвищення інтересу до співробітництва, яке сприятиме реалізації планів розширення ЄС від рівня функціонального до рівня інституцій співробітництва й інтеграції.

За сукупністю чинників Україна має потужний потенціал, щоб зміцнити свою міжнародну суб'єктність і посилити вплив на структурування європейського міжнародно-політичного регіону як особливого геополітичного і культурно-освітнього комплексу, в рамках якого реалізуються основні геостратегічні та геокультурні інтереси України. У цьому аспекті має розглядатися завдання концентрації зовнішньополітичних зусиль України в європейській системі міжнародних відносин, особливо в проблематиці безпеки, інтеграційних процесів, культурно-гуманітарного співробітництва, інституційних змін тощо.

Розширення Європейського Союзу завершує період євророманитизму в наших відносинах із ЄС та порушує питання про пошук нової моделі євроінтеграційної та інституційної стратегії України, і зокрема – у культурно-гуманітарній сфері. Суть цієї моделі полягає в послідовному продовженні політики євроінтеграції, інституційно-поетапною реалізацією «чотирьох свобод», однак без порушення питання надто швидкого членства в Європейському Союзі. Відносини між ЄС і Україною мають ґрунтуватися на спільних цілях, культурних і демократичних цінностях.

Євроінтеграційну стратегію розвитку нашої держави визначено на короткострокову і довгострокову перспективи. Наразі перед нами стоїть завдання визначити тактику подальших дій, спрямованих на реалізацію цієї стратегії. Зокрема, Європейський Союз має переконатися в тому, що розвиток співробітництва, яке передбачало б членство України в ЄС, має більше переваг, аніж недоліків не лише для нашої держави, а й для ЄС. Причому переконати не на словах, а реальними заходами.

Наше головне завдання – наповнити європейську інтеграцію України реалістичним змістом, що відповідав би нинішнім можливостям і базувався на взаємоприйнятних цілях та інструментах сьогоднішнього дня. Щоб реалізувати цілі європейської інтеграції та стати частиною європейського культурного і освітнього простору, необхідно, щоб мета європейської інтеграції стала ключовим елементом стратегії національного розвитку. Модернізація українського суспільства, політикуму й соціуму за європейськими стандартами – це модернізація за найбільш сучасним світовим рівнем, оскільки саме європейські культурні й освітні цінності, починаючи від філософських, духовних і закінчуючи технічними й військовими, прийняті за зразок в усьому світовому співтоваристві. Європа є джерелом розвитку, цивілізованого зростання всіх країн світу. Це визнано світовим співтовариством.

Маємо підстави стверджувати, що незалежно від ставлення Європейського Союзу до євроінтеграційного курсу нашої держави, Україна буде природно інституціоналізуватися в європейський простір. Цей процес відбуватиметься через розвиток безпекової, політичної, економічної, культурної, наукової, освітньої, екологічної та інших сфер співпраці. Разом із тим, кожен крок у цьому напрямі має супроводжуватися науково-обґрунтованими висновками щодо його ефективності та можливих наслідків у всіх сферах суспільного життя. Пріоритетом на шляху європейської інтеграції України повинні бути внутрішні системні перетворення. Це, насамперед, реструктуризація нашої економіки.

Нині, у переддень 20-річчя Незалежності, Україна переживає надто суперечливий період, але водночас вона має й перспективу реалізувати євроінтеграційний напрям своєї зовнішньої політики. Вступ України до ЄС, як і її членство в інших міжнародних інституціях, буде ще одним переконливим свідченням її визнання як дійсно незалежної держави, рівноправної в усіх відношеннях серед інших країн Європи, яким (ідеться насамперед про ЄС) потрібна, звичайно, демократична та економічно міцна Україна як фактор стабільності на східному та південно-східному напрямах. Україна може пов'язувати своє майбутнє лише з такою стратегією, яка побудована на консолідованих інтересах, спільних культурних і освітніх цінностях європейського співтовариства.

У міжнародних відносинах початку XXI ст. пильну увагу дослідників привертає культурна складова зовнішньополітичної діяльності держав. Цей інтерес спричинений тим, що в сучасному світі культура дійсно є унікальним інструментом політичного регулювання, здатним гармонізувати міжнародний клімат, залагоджувати гострі кризи й конфлікти, активізувати суспільно-політичні процеси та інформаційно-комунікаційні зв'язки, зближати людей різної етнічної, релігійної та соціально-політичної приналежності.

Нові виклики часу, проблеми глобалізації, інтернаціоналізації, інституціоналізації, культурної експансії надають особливого звучання питанням використання культурного потенціалу в інтересах тієї

або іншої держави. Розуміння цього знайшло відображення в цілому ряді різних документів, прийнятих багатьма державами світу, які, загалом і зокрема, можна назвати зовнішніми культурними концепціями держав[10].

Зазначимо, що звернення до національної культури як засобу досягнення певних політичних цілей – явище не нове в історії зовнішньої політики і дипломатії[11]. Подібні приклади характеризують кожну історичну епоху, але тільки в сучасному світі цей процес набув офіційного оформлення у вигляді різних державних концепцій і доктрин, одержавши статус частини зовнішньої політики держави[12].

На сьогодні вже накопичено багатий досвід вироблення та реалізації стратегії зовнішньої культурної політики різними державами світового співтовариства, який може бути використаний і Україною. Безумовно, цей досвід потрібно пристосувати до українських реалій і можливих перспектив лише з урахуванням національної специфіки, традицій, історії культурного, політичного, соціально-економічного розвитку нашої держави й особливостей менталітету українців.

Незважаючи на різноманітні підходи до реалізації зовнішньополітичних культурних концепцій, лише деякі країни володіють дійсно ефективною й багатовекторною зовнішньою культурною політикою. Із цього погляду досвід створення таких концепцій можна розглянути на прикладі найбільших європейських країн: Німеччини, Франції, Великої Британії, відомих своїми багатими культурними традиціями, активними й різноманітними міждержавними відносинами. Крім того, ми думаємо, що саме досвід європейських країн для української моделі буде найбільш характерним і дієвим.

Якщо говорити про теоретичні основи зовнішньополітичних культурних концепцій, то і французький, і німецький, і британський варіанти виходять із розуміння зовнішньої культурної політики як невід'ємної частини зовнішньої політики держави в цілому. При цьому всі пріоритети, характерні для загального політичного курсу держави, переносяться й на її культурну політику.

(Продовження статті у наступному номері «З.С.»)

[1] *Див. дет.: Lepesant G. L'Ukraine dans la nouvelle Europe. – Paris: CNRS, 2005; Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія. –К., 2008; Frison-Roche Fr. L'Ukraine apres les election // Commentaire. – Printemps'2008. – Volum 31. – Numero 121. – P. 245-250; Грищенко К.І. Україна: від пострадянської до європейської держави. Відкрита лекція Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка // Зовнішні справи. – 2011. – № 03. – С. 2-6.*

[2] *Див. дет.: Lewis B. L'Europe et l'Islam // Le debat. – 2008. – Mars-avril. – Numero 149. – P. 16-29. Lepesant G. L'Ukraine dans la nouvelle Europe. – Paris: CNRS, 2005; Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку / За ред. А.І. Кудряченка. – К., 2010; Карпова Г.Г. Социальное поле культурной политики. – М., 2011.*

[3] *Див. дет.: Віднянський С.В. Пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин. – К., 2007. – С. 85-92; Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України. – К., 2011.*

[4] *Див. дет: Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна. – К., 2005.*

[5] *Див.: Леонард М. XXI век – век Европы: Пер. с англ. – М., 2006.*

[6] *Див.: Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2000. – Вип. 4. – С.268-274; Ferenczi T. Pourquoi l'Europe? / Ed. Andre Versaille. – Paris, 2008. – P. 196-219.*

[7] *Баталов Э.Я. Мировое развития и мировой порядок (анализ современных американских концепций). – М., 2005. – С.183.*

[8] *Герхард В. Угасание национального государства // Connections. The Quarterly Journal. – 2002. – Т.1. – № 3. – С. 111. Casanova J.-Cl., Deginger B. L'Europe 1800-2050: Perspectives historiques et demographiques // Commentaire. – Automne'2006. – Volum 29. – Numero 115. – P. 657-660.*

[9] *Див. дет.: Мутагиров Д.З. Международные политические институты: Актуальные проблемы истории и теории. – М., 2004.*

[10] *Див. дет.: Культурная политика в Европе. Выбор стратегии и ориентиры. Сборник материалов. – М., 2002; Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку / За ред. А.І. Кудряченка. – К., 2010.*

[11] *Див. дет.: Ціватий В.Г. Інституціонально-історичні особливості європейської регіональної політики // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 609-619.*

[12] *Див.: Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003) / Відп. ред. С.В.Віднянський. – К., 2004; Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України. – К., 2011; Грищенко К.І. Україна: від пострадянської до європейської держави. Відкрита лекція Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка // Зовнішні справи. – 2011. – № 03. – С. 2-6.*

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується зовнішня культурна політика України доби Незалежності. Особливу увагу приділено принципам і формам діяльності культурно-інформаційних центрів. Визначено напрями інституційного розвитку, здобутки і перспективи зовнішньополітичної діяльності України у сфері культурно-гуманітарного співробітництва.

Ключові слова: зовнішня політика, зовнішня культурна політика, інституціоналізація політики, міжнародні інституції, культурно-гуманітарне співробітництво, культурно-інформаційний центр, діалог культур, міжнародний культурний обмін

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется внешняя культурная политика Украины периода Независимости. Особое внимание уделено принципам и формам деятельности культурно-информационных центров. Определены направления институционального развития, достижения и перспективы внешнеполитической деятельности Украины в сфере культурно-гуманитарного сотрудничества.

Ключевые слова: внешняя политика, внешняя культурная политика, институционализация политики, международные институты, культурно-гуманитарное сотрудничество, культурно-информационный центр, диалог культур, международный культурный обмен.

Репрезентація української ідеї за кордоном доби Директорії

**Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор, заслужений
діяч науки і техніки
України, помічник
Міністра юстиції України**

Помітною особливістю розвитку дипломатичної служби УНР доби Директорії була рекордна, порівняно з часом Центральної Ради і Гетьманату, кількість утворених дипломатичних представництв та урізноманітнення форм репрезентації української ідеї за кордоном.

Відомості про діяльність дипломатичних місій містять як офіційні документи (найважливіші з яких – звіти послів і голів місій про різні аспекти їхньої діяльності), так і документи особового походження – приватне листування, щоденники, спогади та мемуари, які зберігають інформацію персонального характеру, що залишалася поза текстом наказів та офіційних листів, а також висвітлюють події, на тлі яких формувалися традиції української зовнішньополітичної служби. Джерельна база до вивчення діяльності дипломатичних місій УНР зосереджена не лише в українських архівах, а й зарубіжних державних та громадських архівосховищах, і потребує ретельної реєстрації та детального вивчення з метою цілісної реконструкції розвитку української дипломатії. Історія окремих місій (у Греції, Угорщині) [1; 2] та загальна оцінка діяльності дипломатичних представництв УНР [3] доби Директорії вже стала предметом спеціальних досліджень, однак завдань для вивчення в цій царині залишається достатньо.

Як відомо, упродовж цього періоду функціонувало 5 посольств (у Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині, Фінляндії),17 Надзвичайних дипломатичних представництв (у Великій Британії, США, Бельгії, Ватикані, Греції, Данії, Ес-

---

№ 26 **Постанова Ради Народних Міністрів УНР від 31 травня 1919 р. про підпорядкування спеціальних місій, комісій, комітетів і агентств УНР, що перебувають за кордоном, послам і головам НДМ УНР**

31 травня 1919 р.

ПОСТАНОВА

про підлеглість Послам і Головам Дипльоматичних Місій фахових місій, комісій і агентств, командированих та територію чужоземних держав.

1[1]. Фахові урядові комісії, місії та агентства, що надсилаються ріжними Міністерствами Української Народної Республіки до чужоземних держав, підлягають доглядові Послів та Голов Дипломатичних Місій в тих державах, де провадять свою працю.

2[2]. Вся діяльність, постанови і акти, які торкаються державних інтересів, мусять чинитися з відома Посла або Голови Дипломатичної Місії, виключаючи справи, про які має бути зазначено в кожному окремому випадку відповідними уповноваженнями від Уряду, а також виключаючи вузько технічні справи, що належать до компетенції[3] зазначених в статті першій установ.

Послові надається право вимагати інформації від перечислених в статті першій установ, пояснення з приводу тих чи инших фактів їх дяльності і навіть відчиту, а вище зазначені установи повинні всі ці домагання дипломатичного представника негайно задовольняти.

Постанову цю перевести в життя по телеграфу.

ГОЛОВА КАБІНЕТУ НАРОДНІХ МІНІСТІВ
Б. Мартос

В[иконуючий] о[бов'язки] МІНІСТРА
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ Андрій Лівицький

[1] Цифра "1" дописана від руки.
[2] Цифра "2" дописана від руки.
[3] На полях навпроти слова "компетенції" стоїть позначка NB (з лат. nota bene – зверни увагу).

З оригіналом згідно:
За начальника відділу Департаменту
Законодавчих Справ Державної Канцелярії *[Підпис]*
До Міністерства Закордонних справ
Директор Департаменту
Законодавчих Справ Державної канцелярії *[Підпис]*

На документі є резолюції: "Нач[альнику] Дип[ломатичного] Від[ділу]. Прошу видати Рум[унській] Місії копію цього, а також копію постанови про Рум[унську] Місію Каб[інету] Мін[істрів], а також взяти власноручн[ий] підпис Голови і Радника Місії і останнє, з роспор[яжження] по Міністер[ству]. Приглядати за правило і завше. 20.VI. [Підпис]" та "Розіслати копії по всім Місіям. 10.VII.19. [Підпис]"

ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.1, арк.133-133зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Опубл.: Храпко І. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інструкцій. – Ч. 1. – Відень, 1919. – С.115-116.

№ 27 **Обіжник МЗС УНР, надісланий послам і головам НДМ УНР про підпорядкування спеціальних комісій і окремих державних урядовців УНР, що перебувають за кордоном, послам і головам НДМ УНР**

24 червня 1919 р.

Перед моїм відїздом за кордон, на спільнім засіданню Директорії і Кабінету Народних Міністрів в днях 12–14 мая с[ього] р[оку], розглядалась справа перебуваючих за кордоном спеціяльних комісій і окремих державних урядовців, при чім визнано, що всі ті комісії і окремі урядовці ріжних Міністерств мають находитись під зверхнім доглядом і контролею послів і голов дипльоматичних місій У[країнської]Н[ародної]Р[еспубліки]. Комісії ті і урядовці повинні

тонії, Італії, Латвії, Польщі, Румунії, Угорщині, Франції, Чехо-Словаччині, Швеції, Швейцарії, на Кавказі) та 6 консульських установ (у Берліні, Мюнхені, Гданську, Ризі, Батумі, Баку) [4]. Їх очолили, як правило, некар'єрні дипломати різної партійної належності, спільними рисами яких була національна свідомість, прагнення виконати доручену місію в умовах тотального невизнання та сприяти здобуттю підтримки зовнішньополітичного курсу Директорії країнами, у яких вони опинилися волею долі. Призначення (часто випадкове) учених-гуманітаріїв, журналістів, військових, громадських і політичних діячів на дипломатичні посади відбулися впродовж січня 1919 р. за поданням Голови Ради Народних Міністрів і одночасно Міністра закордонних справ В.М. Чеховського. Частина призначених з огляду на несподіваність ситуації, за зауваженням Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині Миколи Галагана, відчувала психологічний дискомфорт, що не сприяло «виявленню ініціативності чи активності» [5]. Водночас у формуванні складу місій, яке відбувалося двома способами – зусиллями керівника та через безпосереднє призначення міністром, – очевидно, виявлявся елемент поспіху та стихійності. Спонукальним мотивом до виїзду за кордон багатьох кандидатів на дипломатичні посади було бажання в будь-який спосіб залишити розбурхану українську землю. Як згадував Міністр закордонних справ доби Гетьманату, історик Д.І. Дорошенко, «... ніхто не вірив, що влада Директорії довго вдержиться, вся сподівалися, що в Київі скоро будуть большевики. Коли хто не висловлював своїх побоювань одверто, то все одно зражував себе тим, що збірався тим або іншим способом покинути Київ: або лагодився їхати з якоюсь місією за кордон, або брав відпустку, щоб також їхати за кордон. Здавалось, що настав якийсь спеціальний сезон для закордонного лікування або спочинку, літні феєрії в січні місяці» [6]. Відтак до складу місій потрапляли випадкові люди, що не сприяло ефективності роботи, тим більше – формуванню позитивного іміджу УНР. Практично всі новостворені дипломатичні представництва вирушили до місць призначення вже в січні 1919 р. Попереду на них чекала незвіданість, сповнена сподівань, обґрунтованих тривог і реальних небезпек. У

інформувати послів і голов місій про свої чинности і на жаданнє давати їм писемні справоздання з своєї діяльности. Кожне міністерство, висилаючи за кордон комісію або урядовця, повинно подати до відома міністерства закордонних справ, для закомунікования його закордонним органам, ціль посилки за кордон комісії зглядно урядовця, інструкції для них і инші інформації.

Подаючи се до відома В[ельми] п[оважних] Панів Послів і Голов дипльоматичних місій прошу взяти під фактичний контроль перебуваючі на території дотичної держави комісії і урядовців та інформувати міністерство закордонних справ про їх діяльність. Крім того прошу уважати, щоби подорожуючі за кордоном в службових цілях державні урядовці не виходили за межі зроблених їм доручень, нагадувати їм про обовязок зголошуватись до кождого посла і голови місії, в державі якого перебуває, для поінформованя про ціль перебування за кордоном і про свою діяльність.

Дня 24 червня 1919 року.

Міністр Закордонних Справ *В. Темницький*

ЦДАВО України, ф.3581, оп.3, спр.8, арк.12. Машинопис. Оригінал.

№ 29 Лист голови Надзвичайної військової місії в Італії отамана І. Коссака до Міністра закордонних справ УНР В. Темницького про склад і завдання місії

Відень, 16 червня 1919 р.

Рада Державних Секретарів Західної Области У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] в порозумінню з П[аном] Міністром закордонних справ У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] В[ельми] п[оважним] П[аном] Володимиром Темницьким рішила в цвітни 1919[року] вислати до королівства Італії надзвичайну військову місію в слідуючім складі: Голова Місії і Військовий Представник У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] отаман І. Коссак, члени Місії: о[тець] преподобний Ієак, четар К. Парфанович, підхор[унжий] І. Рибчин (о[тець] преподоб[ний] Ієак не вспів приїхати – остав в Галичині). Задачею Місії є на основі повновласти Ради Держ[авного] Секретарів з д[ня] 16. 4. 1919[року] ч[исло] 4180 є занятися всіми полоненими, українцями, які перебувають на території Італійської Держави та увійти з дотичними властями і командами в порозуміннє що до відсилки тих полонених домів як також в справі творення з них військових формацій.

Число українських полонених в Італії має виносити після висказів поворотців та донесень італійських часописий 70.000–100.000, з того около 500 старшин, з Галичини, Буковини і угорської України. Наддніпрянців, які попали до Італії як полонені рос[ійської] армії заняті при робітничих відділах в австрійській етапній области, має находити ся в Італії около 30.000.

На документі резолюція: "Анульовано листом від 5 липня від п[ана] Міністра Закордонних Справ. *Д. Антонович*".

Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба). Архів Є. Онацького. Машинопис. Оригінал.

№ 33 Лист Міністра закордонних справ УНР В. Темницького до голови Надзвичайної місії для справ українських полонених в Італії О. Севрюка про призначення членів місії та асигнування коштів на її діяльність

Відень, 6 липня 1919 р.

Постановою з дня 29 червня с[ього] р[оку] відпис якої залучається, в порозумінню з уповновласненим заступником Західної Области, У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки], державним секретарем О. Бурачинськимії, зістала утворена під Вашим головством Надзвичайна місія для справ українських полонених до Королівства Італії, як розширеннє задачі, порученої Вам в справі полонених в Італії

квітні-серпні Міністерство закордонних справ, очолюване вже В. Темницьким, намагалося делегувати дипломатичним представництвам якнайширші права, урізноманітнити форми їхньої діяльності та посилити відповідальність послів і голів місій за дії державних урядовців, що перебувають за кордоном у державних справах.

Було зроблено спробу започаткування народної дипломатії. Добре усвідомлюючи вплив української народної пісні на емоційний стан людини, 1 січня 1919 р. Симон Петлюра доручив на той час голові музичного відділу Міністерства освіти УНР Кирилові Стеценку (1882-1922) та Олександрові Кошицю (1875-1944), який був головою секції етнографії цього відділу, у найкоротший термін створити хорову капелу, підготувати програму й вирушити в гастрольне турне країнами Європи й Америки, щоб засобами мистецтва ознайомити європейців з Україною та інформувати світ про боротьбу українського народу за незалежність. Симон Петлюра добре усвідомлював складність завдання, поставленого перед митцями, але мав підстави не сумніватися в його виконанні. Долі всіх трьох неперсічних особистостей перехрещувалися в театрі Миколи Садовського, де Симон Петлюра деякий час завідував літературною частиною, Олександр Кошиць диригував, а Кирило Стеценко писав музику до драми «Про що тирса шелестіла» на слова Олександра Черкасенка. Знав лідер Директорії також про організаційні здібності обох виконавців: за доби УЦР вони організовували Музичний відділ при Міністерстві освіти, О. Кошиць головував у Музичному відділі Головного управління справ мистецтв і культури й за доби Гетьманату. Передбачення справдилися. Створення Української республіканської хорової капели було затверджено 25 січня 1919 р. спеціальним державним законом. А 26 березня в Кам'янець-Подільському піснею «Сонце на обрії» сформований із найкращих на той час артистів колектив попрощався з рідною землею. У складі 70 співаків та 8 осіб адміністрації під керівництвом Олександра Кошиця з народнопісенним репертуаром капела вирушила до Європи, а дипломатичні представництва отримали вказівки про всіляке сприяння митцям.

Незабаром Україну через посередництво народної пісні відкрили для себе мешканці Праги, Женеви, Берна, Відня, Парижа, Тулузи, Берліна, Мадрида та інших міст Чехо-Словаччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Голландії, Англії, Німеччини, Польщі, Іспанії, де колектив під орудою О. Кошиця гастролював до весни 1921 р., успіх якого був, як згадують очевидці, справді неперевершеним. Критики в Празі називали його Прометеєм, «який хтозназвідки набирає крилами чару ангельської неземної краси й сипле його до дна людських душ». «Античну цивілізацію» України, її «пречудовий, багатющий фольклор, що переконли-

---

Головнім Отаманом С. Петлюрою і на зміну Надзвичайної військової місії, призначеної до Італії, державним Секретаріатом Західної Области Республіки під головством п[ана] Отамана І. Коссака, який призначається заступником Голови Вашої місії. Третім членом Вашої місії призначається п[ан] Володимир Бандрівський в характері секретаря місії. Всі призначення рахувати з днем 5 липня с[ьо]го] р[оку], т[о] е[сть] з днем затверження мною статута, штатів і прелімінара видатків місії, відпис яких туту залучається. На утримання місії і її діяльність видається Вам аванс в сумі 2.000.000 кор[он]. В залученню пересилається для Вас загальна повновласть для доручення Королівському правительству Італії і окреме письмо, в якім ширше розвинена поручена Вам задача. До змісту сього письма додаю, що в справах означених під точкою 3), другого уступу письма, маєте порозумітись зі мною, а я дам вказівки в порозумінню з державним Секретаріятом Західної Области Республіки.

Прошу чинности свої, як відпоручника Головного Отамана С. Петлюри звинути і перенести їх на місію та здати мені письменний звіт з своєї дотеперішньої діяльности. Про місію Вашу повідомляю дипльоматичного представника У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] в Римі п[ана] [Д.] Антоновича та прошу Вас поінформувати його про зміст одержаних Вами повновластий, інформувати його про свою діяльність і взагалі стояти в контакті з дипльоматичною місією.

На випадок колиби в будуччині зовнішні обставини стояли на перешкоді в зносинах зі мною і взагалі з правительством, про дальше істнования Вашої місії порішите в порозумінню з дипльоматичнім представником У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] в Римі.

Про призначеннє п[ана] Отамана І. Коссака Заступником Голови Вашої місії, а пана В. Бандрівського єї секретарем вислав я їм відповідні повідомлення. Прошу мене регулярно і вчасно інформувати про Вашу діяльність.

підпис: ТЕМНИЦЬКИЙ в[ласною] р[укою]
Міністр Закордонних Справ Української] Н[ародної] Республіки],
За вірність підпису *[підпис]*

ЦДАВО України, ф.4186, оп.2, спр.13, арк.11-12. Машинопис. Засвідчена копія.

№ 34 Статут, штати і попередній кошторис видатків Надзвичайної місії у справах українських полонених в Італії

[Відень, 6 липня 1919 р.]

СТАТУТ, ШТАТИ І ПРЕЛІМІНАР ВИДАТКІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ МІСІЇ ДЛЯ СПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛОНЕНИХ ДО КОРОЛІВСТВА ІТАЛІЇ.

а) ЗАВДАННЯ МІСІЇ:

1. Моральна та матеріальна допомога полоненим Українцям в Італії.
2. Організація та улекшення перевозу полонених до вітчи[з]ни.
3. Підготовка і евентуальне формування українських військових частин.
4. Навязання відносин з Королівським Правительством Італії і другими компетентними італійськими чинниками, в цїли переведення означених під 1-3 завдань місії.

во підтверджує високу культуру раси» зауважували в Парижі, неодноразово відвідувала концерти капели Айседора Дункан, у Бельгії капелу слухала королева, а в Голландії говорили, що «українці співають так, що їхній спів проходить крізь мозок і кості». Навесні 1921 р. капела залишила Європу й вирушила до США, де мала не менш тріумфальні концерти, але повернутися в рідну Україну, славу і незалежність якої пропагувала, їй не довелося. Легендарний музикант Олександр Кошиць знайшов вічний спокій у канадській землі, на цвинтарі «Ґлен-Іден» (англ. Glen Eden), де поховано й інших відомих українців, зокрема Івана Огієнка й Тетяну Кошиць. Саме завдяки дружині митця Тетяні Кошиць було опубліковано «Спогади» (1947-1948) маестро та «З піснею через світ» (1952, 1970; 2008 перевидано в Україні), збережено в Осередку української культури і освіти у Вінніпезі його архів, що містить достатньо недослідженої інформації.

Перший склад Капели, з якою О. Кошиць виїхав до Європи. 1919 р.

Подані нижче документи відтворюють ключові моменти діяльності дипломатичних установ цього періоду.

Фото Романа Петріва, Едмонтон, Альберта, Канада

Список використаної літератури

1. Матяш І.Б., Мушка Ю.Ю. Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. – К.: Вид. дім «КМАкадемія», 2005. – 397 с.

2. Даниленко В.М., Миронець Н.І. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919-1920 рр.). – Кам'ян.-Поділ.: Абетка, 2006. – 136 с.

3. Соловйова В.В. Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918 – 1020): Дис. канд. істор. наук. – Запоріжжя, 1999. – 180 с.

4. Матяш І.Б. Перші кроки української дипломатії в світлі архівної інформації // Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 –1924): Документи і матеріали. – К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. – С. 44.

5. Галаган Микола. Дипломатична місія на Угорщині // Галаган М. З моїх споминів. – Львів, 1930. – С. 107.

6. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле. – Ч.4. Під директорією. На чужині (1919 — 1920). – Львів: Червона калина, 1924. – С. 3.

б) СКЛАД МІСІЇ:

1. Голова місії: Посол Олександер Севрюк.
2. Заступник Голови: військовий Представник: Отаман Іван Коссак.
3. Секретар Місії: Володимир Бандрівський.

УВАГА: Для переведення завдань Місії конечний технічний апарат (лікарі, відпоручники Місії по таборам, духовники, військові організатори, помічні сили канцелярійні і т[ак] д[алі]), якого склад і приділення установить в міру потреби Місія, повідомляючи кождочасно відповідний начальний уряд.

в) КОШТИ:

1. Для виконання завдань Місії асігнується аванс в сумі два міліони корон.

УВАГА: З авансу сього сплачується перзонал та покривається видатки на представництво, згідно з долученими до сього штатами і прелімінарем видатків. Всі видатки направлені на виконання завдань Місії названих, визначає Голова Місії зглядно його заступник в міру потреби і місцевих умовин, предкладаючи начальній власти уґрунтовані звіти.

ПРЕЛЇМІНАР ВИДАТКІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МІСІЇ ДЛЯ СПРАВ ПОЛОНЕНИХ ДО КОРОЛІВСТВА ІТАЛІЇ.

		На один місяць	На чотири місяці
I	На видатки до заінтересування долею полонених громадських і державних кругів в Італії через італійську пресу і через окремі публікації в італійській мові (брошури).	12.000 лїр	48.000 лїр
II	На виданнє української часописи для полонених брошури, листів, на устну агітацію, вистави, концерти, бібльотеки, розїзди і т[ак] д[алі].	30.000 "	120.000 "
III	На матеріяльну допомогу полоненим, до поліпшення харчу, закупна одіжи, підмоги в грошах і т[ак] д[алі].	50.000 "	200.000 "
IV	Підготовка формовання військових частин	10.000 "	40.000 "
V	Видатки на супровід військових частин на Україну	10.000 "	40.000 "
VI	На инший перзонал Місії і канцелярійні видатки	35.000 "	140.000 "
VII	На утриманнє Місії як залучені штати	25.000 "	102.400 "
	Разом	172.000 лїр	690.400 лїр

Затверджую, Відень, дня 5 липня 1919 [року]
Міністр Закордонних Справ УНР
В. Темницький в[ласною] р[укою]

З оригіналом згідно.
Завідуючий канцелярією
Міністра Зак[ордонних] Справ УНР *А. Жук*

Коштами і майном Місії розпоряджає Голова, а підчас його відсутности його Заступник.

Відень, дня 5 липня 1919 [року].
Затверджую В. Темницький в[ласною] р[укою]
Міністр Закордонних Справ УНР

З оригіналом згідно:
Завідуючий канцелярією Міністра З[акордонних] С[прав] УНР *А. Жук*

ЦДАВО України, ф.4186, оп.2, спр.13, арк.19-21. Машинопис. Засвідчена копія.

Обтяжлива унікальність,
або дилема асиметрії в зовнішній політиці України

Олександра ШАПОВАЛОВА,
кандидат політичних наук, викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС

For a long time Ukraine's foreign policy has been locked in behaviour patterns designed for small and middle states while its geopolitical position requires more comprehensive integral solutions at the general structure level of the international relations system in Europe. Instead, Ukraine has to promote its interests in asymmetrical bilateral combinations of relationship with the leading powers none of which enables to realize its geopolitical potential. Today Ukraine is facing the dilemma between fixing asymmetry in one of these combinations – relations with the European Union – for diminishing negative effects in the others and constructing coherent mechanisms at the continental level. Though the first option may seem more accessible, it is hardly capable to provide for Ukraine the advantages commensurate with its geopolitical position.

У суспільно-політичному житті України зовнішня політика завжди посідала особливе місце, оскільки саме на неї покладалась більшість завдань із утвердження державності новоутвореної країни, утримання її цілісності в межах існуючих на час утворення кордонів, формування національної та політичної ідентичності і, зрештою, реалізації політичних та практичних інтересів у міжнародному середовищі. Пошук шляхів вирішення цих завдань відбувався в умовах, по-перше, турбулентності зовнішнього середовища, вектори еволюції якого були далекі від однозначного визначення, а, по-друге, складності внутрішніх процесів, що не давали чіткої відповіді на запитання, у якому напрямі має розвиватися країна в майбутньому. Як наслідок, у своїй зовнішній політиці Україна керувалася не стільки цілісним стратегічним баченням, заснованим на уявленні про бажані конфігурацію міжнародної системи та місце в цій конфігурації, скільки тактичними міркуваннями адаптації до поточного контексту і реагування на нагальні виклики як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

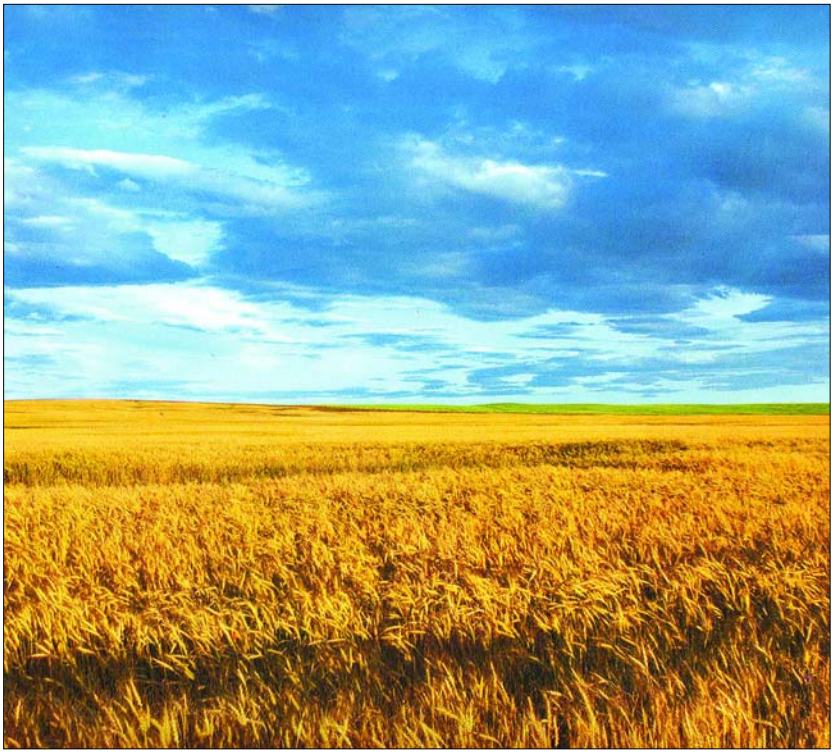
Дефіцит стратегічного мислення українська дипломатія намагалася компенсувати за рахунок дотримання певних моделей та ліній поведінки, розроблених для інших держав і в умовах якісно відмінних політичних контекстів, – моделі балансування, моделі нейтралітету, моделі слідування у фарватері домінуючого центру сили (bandwagoning), моделі інтеграції та інших. Однак, усупереч очікуванням, імітування Україною цих моделей, що на той час начебто успішно втілювалися іншими, у тому числі сусідніми, державами, не тільки не приносило бажаних результатів, а, що найголовніше, обмежувало природне «оперативне поле» діяльності України на міжнародній арені та позбавляло тієї ролі, яка відповідала її реальному геополітичному становищу. Як держава зі значним потенціалом і доволі широким спектром інтересів, Україна з більшим чи меншим ступенем послідовності прагнула «вписатися у фрейми» малих або середніх держав, що не можуть претендувати на самостійний вплив, а воліють лише створити оптимальні умови для внутрішнього розвитку.

З одного боку, така тенденція обумовлюється закономірним небажанням брати на себе надмірні ризики, якими неминуче супроводжується будь-яка амбітна політична стратегія, особливо у флуктуативному середовищі міжнародних відносин. Налаштованість на уникнення щонайменшого ризику та виключна обережність узагалі є одними з найяскравіших характерних рис та проблем української зовнішньої політики. Але, з іншого боку, геополітичний мінімалізм виявляється не менш ризикованою та небезпечною позицією з точки зору інтересів української держави. Реалізація кожної зі згаданих моделей окремо тягне за собою низку політичних і практичних проблем, що дедалі поглиблюють хитість і вразливість міжнародного становища України. Однак спроби дотримуватися декількох таких моделей одночасно, сподіваючись, що недоліки однієї можуть бути компенсовані за рахунок іншої, як показує досвід, призводять до зворотних наслідків – сприйняття України як стратегічно невизначеної держави і посилення зовнішнього тиску на неї.

Очевидно, що подібні наслідки детерміновані структурними особливостями системи міжнародних відносин у Європі, але це не означає, що системні параметри автоматично унеможливлюють утве-

рдження належного статусу України в європейській системі. Скоріше, проблема криється в недостатньому врахуванні цих параметрів та у не зовсім адекватній оцінці того, який статус є найбільш оптимальним для України за цих параметрів. На сьогодні цілком зрозуміло, що ключовим фактором, який зумовлював брак ефективності зовнішньої політики України, виступає невідповідність обмежених малогабаритних моделей та ліній поведінки, до яких намагалось удаватися українське керівництво в здійсненні своїх цілей на міжнародній арені, об'єктивному обсягові геополітичного потенціалу Української держави та масштабові завдань, що стояли і стоять перед нею на зовнішньополітичному фронті.

Складно визначити, наскільки українська ситуація є унікальною для теорії та історії міжнародних відносин, але можна з упевненістю стверджувати, що жодна з країн Центрально-Східної Європи не мала вирішувати тих геополітичних дилем, що постали перед Україною. На відміну від цих країн, українські інтереси не замкнені в межах певного регіону або частини європейського континенту, а охоплюють увесь континентальний простір. Тому реалізація українських інтересів напряму пов'язана з конфігурацією європейської системи міжнародних відносин у цілому і не може зводитися до ситуативного зближення «з» або дистанціювання «від» тих чи інших центрів сили. Тим більше, вона не може здійснюватися шляхом абстрагування від системної конфігурації та процесів, що її визначають. Занадто легковажно з боку України – удавати, ніби вона може завдяки будь-яким власним одностороннім діям чи гаслам унезалежнити себе від впливу загальносистемних імперативів та протиріч, так само, як і не зважати на те, який вплив мають її дії та позиції на еволюцію системної конфігурації.

Потрібно розуміти, що Україна є окремим структурним компонентом європейської системи міжнародних відносин, що має хоча й не первинне, але суттєве значення для оформлення її конфігурації. Україна не може самостійно задавати характер взаємозв'язкам між провідними центрами сили в Європі – Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та Російською Федерацією, – але дієздатність будь-якої моделі взаємодії між ними безпосередньо залежить від готовності України виходити з цієї моделі в процесі формування свого зовнішньополітичного курсу та репродукувати цю модель у ході його реалізації. Тобто своїми діями Україна свідомо чи ні відтворює певну структуру європейської системи, виступаючи таким чином важливим, хоча й не визначальним фактором її підтримання. Це означає, що хоча Україна не є повноправним центром сили, її не можна розглядати як пасивного «фоловера» будь-якої з провідних потуг, оскільки поведінка нашої держави є складовою загальносистемного балансу, а відтак – складовою стратегій цих потуг зі становленням бажаної для них конфігурації європейської системи. Це наочно підтверджує практика останнього десятиріччя: усупереч поширеному уявленню, ЄС, Росія та США прагнули і прагнуть не стільки закріпити лояльність до себе українських еліт, скільки забезпечити готовність України відтворювати своєю поведінкою бажану для них політичну структуру європейського континенту і діяти відповідно до її імперативів. Саме тому головна увага великих потуг прикута скоріше до практичних дій і кроків українського керівництва, ніж до декларованих ним зовнішньополітичних орієнтирів та гасел.

Ще одним наслідком особливого місця України в структурі європейської системи є те, що матриця її зовнішньої політики задається взаємодіями з провідними європейськими потугами значно більшою мірою, ніж взаємодіями у власному регіональному оточенні. Попри неодноразові спроби України посилити консолідацію суміжних регіональних просторів, регіональний вимір так і не набув первинної ролі в реалізації її зовнішньополітичного курсу. Це пояснюється як низькою схильністю самих просторів до консолідації разом із браком належних об'єктів, навколо яких ці простори могли б консолідуватися, так і їхньою слабкою структурною спроможністю. Навіть за умови тісного гуртування вони не могли б забезпечити достатній політичний ресурс для генерування серйозних структурних ефектів і бажаних статусних переваг для їхніх країн. Це означає, що Україна не може покла-

датися на регіональні проекти як на інструмент вирішення власних стратегічних завдань – ні з погляду балансування, ні з погляду розбудови взаємозалежності. Їхня цінність у будь-якому випадку залишатиметься похідною від загального контексту взаємодій із провідними потугами.

З огляду на ці обставини зовнішню політику України часто розглядають як комплекс асиметричних двосторонніх комбінацій відносин із ключовими центрами сили європейського континенту. Причому в кожній із цих комбінацій Україна виступає менш потужним контрагентом. Це, як вважається, ставить перед українською дипломатією завдання мінімізувати подібну асиметрію або, принаймні, обмежити її вплив на реалізацію власного курсу шляхом набуття важелів управління нею у вигляді багатосторонніх механізмів взаємозалежності, заснованих на нормативному регулюванні.

Однак низка чинників, обумовлених специфікою геополітичного становища України, ставить під сумнів релевантність класичної теорії асиметрії в українському контексті. По-перше, уже той факт, що Україна включена в декілька комплексів асиметричних відносин одночасно, істотно ускладнює завдання з вироблення оптимальної стратегії в їхніх рамках. А якщо додати до цього інтегральну взаємопов'язаність комплексів між собою, то стає зрозуміло, що Україна навіть гіпотетично не може подолати таку множинну асиметрію, залишаючись у межах формально відокремлених двосторонніх комбінацій. У кращому випадку, вона може віднайти певний проміжний варіант, що дасть змогу встановити частковий баланс між різними комплексами асиметрії, стримуючи її поглиблення. Але стійкість цього балансу все одно залишатиметься суперечливою і залежною від загального балансу в європейській системі.

По-друге, обмеженість структурної спроможності регіональних просторів, до яких належить Україна, означає, що процеси регіонального рівня не можуть утворити відповідний контекст, у якому практична взаємозалежність сприяла б становленню кооперативних, нормативно регульованих моделей взаємодії. Регіональні проекти, сформовані навколо одного центру сили, не здатні перетворитись на самодостатні багатосторонні механізми для управління асиметрією. Тому розбудова подібних механізмів може відбуватися лише на континентальному рівні.

По-третє, теорія асиметрії фактично пропонує нівелювати дисбаланс потенціалу партнерів за рахунок абстрагування від нього, а саме – перевести взаємодію на міцні нормативні засади з метою звуження поля для політичного торгу, в якому проявляється силовий дисбаланс. Але в сучасній європейській системі політичні і нормативні виміри тісно переплетені між собою, у результаті чого норми та правила часто виступають інструментами продукування бажаного політичного ефекту і не можуть розглядатися як політично нейтральні елементи. До того ж, ключовою проблемою європейської системи є не брак нормативного регулювання, а наявність політичних протиріч, вирішення яких не може покладатись виключно на нормативні інструменти. Це не менш актуально й для України – суперечності її міжнародного становища спричинені, насамперед, політичною і статусною аморфністю східної частини європейського континенту, що не може бути усунена одним лише поширенням норм та правил за відсутності базового політичного компромісу.

Але найголовніший чинник, що обмежує придатність описаної моделі управління асиметрією в українському випадку, криється в тому, що асиметрія, з якою має справу Україна у своїй зовнішній політиці, за суттю є не стільки асиметрією силових можливостей, скільки інтересів, цілей і структурно-рольових характеристик. Україні бракує важелів упливу на своїх головних партнерів не тому, що вона не володіє достатнім ресурсним чи географічним потенціалом, а через дефіцит сталих політичних структур, що давали б змогу конвертувати ті чи інші практичні переваги в міжнародний вплив. Окрім цього, інтереси України та провідних європейських потуг щодо конфігурації системи відносин на континенті є доволі відмінними, тоді як роль України в реалізації їхніх інтересів залишається вагомою, що стимулює їх докладати зусиль для того, щоб або вмонтувати Україну у власну континентальну стратегію, або нівелювати значення України для її втілення. Тобто асиметрія інтересів генерує політичну напругу, що за відсутності цілісних загальноєвропейських структур повною мірою проявляється на

рівні двосторонніх відносин України з європейськими центрами сили.

Поряд із цим, характер асиметрії у взаємодії з різними центрами сили також істотно відрізняється, що в певному розумінні відображає відмінності в природі їхньої міжнародної суб'єктності та становищі в структурі європейської системи. Це стає очевидним під час детальнішого розгляду відносин України з двома її найбільш важливими партнерами в Європі – Європейським Союзом та Російською Федерацією.

Головну особливість, а заразом і головну перевагу Євросоюзу як суб'єкта міжнародних відносин становить його стійка та розгалужена нормативна основа. ЄС – не просто потужний актор європейської системи, а перш за все носій системи формалізованих норм, правил та стандартів, поширення яких стало однією з первинних цілей його зовнішньої політики. Причому, з огляду на високий ступінь її формалізації та інституціоналізації, нормативна система ЄС не є гнучкою і важко піддається адаптації, особливо під дією зовнішніх факторів. Оскільки вона є фундаментом інтеграційних процесів, то будь-які її зміни безпосередньо пов'язані зі змінами в організації євроінтеграційної спільноти. Тобто нормативна система для ЄС є перевагою, яка не може бути предметом обмінів чи компромісів із зовнішніми партнерами.

Паралельно з цим, Євросоюз володіє значним обсягом економічних ресурсів, маючи великий внутрішній ринок і добре розвинену інфраструктуру. Однак, ураховуючи політичну неоднорідність ЄС, формування та реалізація його зовнішньої політики є складним, де в чому стрибкоподібним процесом. Просування цього процесу відбувається скоріше завдяки нагальним викликам, що постають перед інтеграційним об'єднанням, або ініціативності його членів, ніж завдяки цілісному і чіткому стратегічному баченню.

Як й інші актори міжнародних відносин, Євросоюз намагається будувати відносини з партнерами навколо тих об'єктів, в яких він має перевагу. Тому його політика щодо України заснована на проекції власних норм і стандартів. Нормативна асиметричність є іманентною рисою відносин Україна-ЄС. Тоді як у політичному плані ЄС поки що не в змозі генерувати чітку та однозначну перспективу, що й залишає українській дипломатії простір для утвердження власної позиції. Щоправда, це водночас переводить політичний аспект відносин у площину двостороннього торгу, в якому заради досягнення результату по кожному елементу, потрібно тривалий час переконувати європейських партнерів і узгоджувати нюанси. Але в ході цього торгу Україна має можливість домогтись бажаних результатів у тих питаннях, стосовно яких усередині ЄС немає єдиної позиції. Це вже неодноразово було продемонстровано на практиці в питаннях статусу Угоди про асоціацію, принципів політичної асоціації та економічної інтеграції, перспективи безвізового режиму. Тобто можна сказати, що, визнаючи нормативне домінування ЄС, Україна намагається його компенсувати за рахунок утвердження власного політичного бачення. Іншими словами – вписати власний порядок денний євроінтеграції в логіку нормативної конвергенції, пропоновану Євросоюзом.

Однак у цієї тактики є два суттєвих недоліки. Перший полягає в тому, що, погоджуючись на нормативну асиметричність відносин із ЄС, Україна тим самим погоджується на закріплення загальної асиметричної структури цих відносин. Інкорпорація до неї за українською ініціативою деяких додаткових політичних елементів не змінила спрямування та змісту цих відносин. А позаяк логіка нормативної конвергенції видається суто функціональною та деполітизованою, вона неодмінно тягне за собою політичні наслідки, у тому числі повну або часткову конвергенцію зовнішньополітичного курсу, що автоматично означає поширення асиметричності на політичний аспект відносин.

Другий недолік стосується структурної обмеженості цієї тактики, що, замкнена в комбінації двосторонніх відносин, не пропонує дієвих інтегральних варіантів мінімізації множинної асиметрії, притаманної зовнішній політиці України. Це не означає, що вона не може пропонувати їх узагалі – за певних умов нинішня модель відносин Україна-ЄС спроможна стати підґрунтям для ефективної континентальної стратегії. Але в нинішньому вигляді вона надає Україні не набагато більші політичні переваги, ніж ситуативне зближення, накладаючи при цьому суттєві зобов'язання й обмеження на її поведінку.

Наскільки ці недоліки даватимуться взнаки, буде зрозуміло з підписанням Угоди про асоціацію, що має підвести формальні та інституційні рамки процесу конвергенції України з нормами і правилами ЄС. Чи зможе ця Угода стати для України інструментом подолання асиметрії у відносинах з ЄС та іншими провідними потугами, залежатиме від її політичного змісту, а точніше – від

політичного змісту, який вкладатимуть у неї обидві сторони. І в цьому розумінні показовим буде не стільки текст Угоди, скільки хід її виконання.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що відносини Україна–ЄС характеризуються невисоким ступенем взаємозалежності, значним ступенем асиметричності та зростаючим ступенем нормативного регулювання, яке, хоч і залишає простір для політичного торгу, сприяє подальшому закріпленню асиметричної структури таких відносин.

На цьому тлі відносини України з Росією видаються більш близькими до моделі силової асиметрії, але, як і у випадку з Євросоюзом, відмінності в силовому потенціалі не є визначальними для характеру цих відносин. Росії не меншою мірою, ніж Україні, необхідні сталі структури, що дали б змогу конвертувати наявні в неї ресурси в політичний вплив у континентальному масштабі та набути бажаного статусу в європейській системі. Але Росія вимушена йти до цього шляхом формування власного інтеграційного проекту, тоді як для України цей шлях не є доцільним. Тому українсько-російським взаєминам властива істотна цільова асиметричність, що утворює базовий політичний дисбаланс між двома державами.

При цьому, практично не спостерігається рух у напрямі становлення сталих інституційних механізмів на рівні двосторонніх відносин. Обидві сторони уникають вагомих зобов'язань стосовно одна одної, побоюючись, що вони можуть перетворитися на обмеження їхньої політики на інших важливих напрямах. Але внаслідок цього просування відносин, заснованих на тісних, критично важливих зв'язках взаємозалежності, відбувається виключно шляхом політичного торгу між пануючими елітами майже без жодної нормативної основи. Ця тактика видається далекою від оптимальної. У сучасних умовах вона є дедалі небезпечнішою – зі становленням порівняно дієздатного російського інтеграційного проекту у вигляді Митного союзу становище України у відносинах із Росією дедалі послаблюється, незалежно від того, в якій формі Україна співпрацюватиме з цим об'єднанням. Це відбувається зважаючи на дві обставини: по-перше, з утворенням Митного союзу звужуються можливості України щодо утвердження нормативних засад у відносинах із Росією, а, по-друге, збільшуються можливості російського тиску на Україну, що включає вже не тільки політичні, а й інтеграційні вимоги. Зрозуміло, що це призводить до подальшого поглиблення асиметрії у відносинах із Росією.

Можна підсумувати, що українсько-російським відносинам притаманний високий ступінь взаємозалежності в практичних сферах при мінімальному ступені політичної взаємозалежності, значний ступінь асиметричності за відсутності механізмів нормативного регулювання. Порівнюючи два комплекси відносин – Україна– ЄС та Україна–Росія, – слід зазначити, що перший із них орієнтований на майбутні перспективи, тоді як другий зосереджений на вирішенні поточних нагальних проблем. Тому асиметричність першого є більш стійкою з огляду на її істотну формалізацію, тоді як другого – більш критичною з точки зору українських інтересів.

Співвідношення цих ключових напрямів зовнішньої політики України дає змогу констатувати, що Україна знаходиться перед вибором – або погоджуватись на остаточну фіксацію асиметричності в рамках однієї з двосторонніх комбінацій, намагаючись завдяки цьому отримати ресурси та важелі, що нівелювали б негативні ефекти асиметричності інших комбінацій, або прагнути знаходження інтегральних рішень, що дали б змогу подолати множинну асиметрію в рамках багатосторонніх механізмів континентального рівня. Цей вибір і становить дилему асиметрії в зовнішній політиці України.

З одного боку, перша опція може видаватися більш привабливою і певною мірою неминучою з формуванням сталих рамок асоціації у відносинах Україна–ЄС, що фіксуватимуть ту чи іншу міру нормативної асиметричності, при збереженні цільової асиметричності в українсько-російських відносинах. Але з іншого, ця модель не зовсім відповідає першій опції, оскільки за нинішніх умов асоціація з ЄС навряд чи може нівелювати негативні ефекти асиметричності відносин із Росією. До того ж, навіть у кращому випадку ця модель зможе стати лише проміжним етапом на шляху до більш масштабної структурної реконфігурації європейської системи.

З огляду на це, потрібно наголосити, що своєрідна і де в чому унікальна специфіка геополітичного становища України повинна сприйматися не як гандикап, а як важливий актив, потенціал якого ще потрібно розкрити. Для цього Україні необхідно переосмислити власну стратегію в бік підвищення амбітності цілей та посилення активності практичних зусиль. Києву варто брати на себе ініціативу в тих процесах і питаннях, що визначають політичну конфігурацію європейського континенту, адже лише в такий спосіб можна набути бажаної структурної ролі та реалізувати власні інтереси.

Про національну ідею. Виклики XXI сторіччя

Вадим ГРЕЧАНІНОВ,
Президент Атлантичної Ради України,
генерал-майор

Людство у своєму розвиткові досягло значних висот, розширюючи всі сфери життєдіяльності – як творчі, так і руйнівні.

Від народження людині дано моральні властивості та якості істоти розумної, що донині в усій своїй глибині не зреалізовані.

Людство дійшло тієї межі, коли власне благополуччя і виживання залежить не тільки від необхідності розуміння сил природи та раціонального їх використання, а й від закладених духовно-етичних чинників, що є на сьогодні одними з визначальних. Ця проблема однаково гостро постала перед усім населенням Землі, окремої держави і кожною людиною.

Нині для України, яка по суті все ще знаходиться на роздоріжжі, проблема гідного виживання є актуальною, оскільки країна намагається розбудовувати нове суспільство і формувати відповідну особистість.

По двадцяти роках здобуття незалежності Україна все ще шукає відповіді на запитання: хто ми такі, яку країну створюємо, якими є шляхи її подальшого розвитку, у чому полягає загадкова **національна ідея**.

На жаль, поки що ми у своїх полемічних роздумах і дискусіях акцентуємо увагу лише на суперечностях та, природно, потрапляємо у безвихідь.

Аналізуючи обставини, що складаються, автор вважає за доречне звернутися до висловів і думок одного з великих учителів старовини, періоду так званого осьового часу, Конфуція (551–479 рр. до н.е.), а також до нашого співвітчизника філософа-гуманіста XVIII ст. Григорія Сковороди (1722–1794 рр.).

Через дві з половиною тисячі років навдивовижу сучасно звучить повчання Конфуція: «Коли під небесами проходить шлях, будь на видноті, а немає шляху – ховайся. Соромся бути бідним і незнатним, коли в країні є шлях; соромся бути знатним і багатим, коли в ній немає шляху». *(Конфуцій. Уроки історії, с.12 «ФОЛІО» Харків, 2002)*

Визначити шлях розвитку держави ми не можемо ось уже 20 років, зате спромоглися виростити за цей час достатню кількість надміру багатих (і лише тому знаних) людей, які не соромляться цього на тлі бідності решти населення.

Разом із тим, людство у XVIII ст., у час свого становлення, коли здійснював гуманістичну філософсько-просвітницьку діяльність наш знаменитий земляк Григорій Сковорода, сподівалося, що з розвитком науки та освіти запанує на Землі Царство Розуму і Добра.

І потому, у XIX ст., мислителі щиро вірили в месіанське призначення науки в справі досягнення справедливого високогуманного суспільства. Такий прогрес, вважали вони, неминуче має вирішити всі гострі соціальні проблеми.

У XX ст. нам призначено було з гіркотою пережити крах цих ілюзій.

Початок наступного сторіччя показав, що людський розум і добро, усупереч думці Сократа, – речі не тотожні, адже розум можна використовувати і по-варварськи.

Таким чином, розвиток науки не став панацеєю для вирішення кардинальних соціальних проблем, він лише різкіше виявив суперечності, закладені в основі сучасної цивілізації.

Однією з фундаментальних суперечностей XXI ст. залишається постійно наростаючий розрив між технічними можливостями людини та її духовно-етичним рівнем. Багато учених вважають, що, з огляду на історію розвитку людства, можна говорити лише про прогрес етичних завдань, а не про етичний прогрес самої природи людини. Основні параметри цих завдань для європейської культури були задані ще дві тисячі років тому християнською релігією.

І ось на сьогодні, оволодівши технологіями небаченої досі руйнівної потужності, ми, напевно, виявилися морально не підготовленими до того, аби не потрапити під владу

цих жахливих сил. Почуття відповідальності, як продемонстрували великі соціальні катаклізми нашого часу, виявилося слабшим за інстинкт агресії та схильності до насильства. Це, на жаль, є характерним для всього нинішнього прогресивного людства, у тому числі європейського співтовариства, до якого ми прагнемо потрапити.

На розвиток сучасного українського суспільства, вироблення в ньому узгоджених ідей вирішальний вплив має вражаюча соціальна нерівність. Чи здатне таке суспільство віднайти єдиний шлях свого розвитку, єдину національну ідею?

Звернемося знову-таки до стародавнього вчення Конфуція, коментарі та роз'яснення якого свого часу подав відомий письменник Лев Миколайович Толстой. А саме:

«щоб суспільство було готове до такої дії (вибору єдиного шляху свого розвитку. – Авт.), потрібно: 1) щоб був благоустрій у всьому народі. Для того, щоб це було, потрібно: 2) щоб був благоустрій у сім'ї. Для того, щоб це було, потрібно: 3) щоб був благоустрій у самому собі. Для того, щоб це було, потрібно: 4) щоб серце було чистим, виправленим. Для цього потрібна: 5) правдивість, свідомість думки».

Чи є в Україні благоустрій у всьому народові, благоустрій у більшості сімей і благоустрій у самому собі, чи переважає в сьогоднішньому українському суспільстві правдивість і свідомість думки? Негативну відповідь на це запитання дає нинішнє соціальне становище людей, їх правова незахищеність.

А як же бути з вибором шляху розвитку країни, про що також говорив Конфуцій?

Для нашої дійсності є характерним те, що Україна має так званий приватний позаблоковий статус держави. Це задекларовано нині, коли увесь світ задля забезпечення своєї реальної національної безпеки прагне вступити в союзи та колективні об'єднання.

Але водночас ми все наполегливіше діємо та проголошуємо – наш шлях лежить тільки до Європейського Союзу, що в принципі є протиріччям статусові позаблоковості. При цьому питання про вступ до НАТО зняте з порядку денного, хоча вивчається можливість входження до європейської ПРО під егідою НАТО.

Усе це схоже на самообман, оскільки на сьогодні ЄС – 27 держав, із них 21 також члени НАТО; а НАТО нині – 28 держав, із яких 21 є водночас членами ЄС.

Десять, із останніх дванадцяти країн, що вступили до НАТО, згодом вступили й до ЄС. Слід розуміти, що членство в НАТО необхідне було новим державам, як перша сходинка на шляху до ЄС. Ці дві структури стають усе більш пов'язаними – ЄС уже має власні військові формування для вирішення конкретних військово-політичних завдань. Суть питання полягає в тому, що, зближуючись із ЄС, ми неминуче зближуємося з НАТО. Адже це здебільшого одні й ті ж держави. І тому наше бажання вступити до цих організації у зворотній послідовності сприймається європейцями, як «шлях до Москви через Владивосток».

Водночас, не дивлячись на потужні гасла щодо

європейського шляху розвитку України, цей курс підтримує в середньому близько 60% населення, решта громадян виступає за зближення з Росією. Однак, якщо НАТО та ЄС говорять про можливий вступ України до цих організацій у майбутньому (НАТО з цього приводу прийняло спеціальне офіційне рішення у 2008 р.), то Росія намагається організувати навколо себе асоційоване товариство васальних держав.

Загалом, питання зводиться до того, чи здатне українське суспільство, що має такі протилежні погляди на своє майбутнє, виробити єдину національну ідею розвитку держави? Звичайно, на сьогодні це не вдасться.

У поданому аналізі не розглянуто низку важливих обставин, внутрішніх суперечностей у державі, що безпосередньо стосуються вироблення української національної ідеї. Ідеться про ставлення до героїв, які боролися за незалежну Україну, про питання російської мови в українській державі, проблему церкви та багато іншого.

На думку автора, наразі два головних об'єктивних чинники, притаманних державі Україна, не дають змоги суспільству та політичній еліті виробити і сформулювати національну ідею країни. Вони і є головними викликами для України у XXI ст.

Внутрішній полягає у вражаючому, украй низькому рівні соціального та матеріального становища переважної більшості населення, за практичної відсутності захисту прав та свобод і, водночас, високого рівня забезпеченості олігархів.

Зовнішній виражається в тому, що в Україні існують протилежні погляди населення (кількісно практично рівні) на перспективи розвитку держави.

Що вкладається в поняття «національної ідеї держави»? Що ця ідея на нинішньому етапі та в майбутньому принесе Україні?

Повернімося в нещодавнє минуле. У 1991 р. розпочався процес державотворення. Україну охопила ейфорія, людей переповнювало піднесення... Можна з упевненістю сказати, що тогочасні події – здобуття мирним шляхом омріяної та вибореної державності, виконували функцію загальнонаціональної ідеї, трансформуючись у логічну послідовність виконуваних завдань: мирне прощання з Радянським Союзом, утвердження держави на міжнародній арені, створення державних інституцій та політичної системи влади, спроба побудови громадянського суспільства.

Нині ж настав інший час, коли необхідно сформулювати нові національні цілі, що повинні мати загальновизнану цінність на десятиліття вперед.

Національна ідея держави сьогодні – це загальна мета і довгострокова стратегія розвитку українського суспільства.

Щоб національна ідея була сформульована і почала діяти, необхідно декілька обов'язкових умов:

- відповідність соціальним і духовним інтересам суспільства;
- прийнятність для переважної більшості населення, незалежно від національності та соціального статусу;
- базування на національних цінностях і пріоритетах, історичному досвіді.

Звичайно, над визначенням національної ідеї України необхідно працювати, потрібні зусилля влади і творчість громадських організацій.

Коли прийде час і складуться в країні певні умови, національна ідея держави Україна буде сформульована без будь-якого тиску.

P. S.

Яка ситуація з національною ідеєю в сусідній Російській Федерації? Короткий аналіз, на думку автора, буде доречним.

Після розпаду СРСР Росія тривалий час не могла визначитися з національною ідеєю.

Серед дореволюційних цінностей привернули до себе увагу знамениті три складові – *«православ'я, самодержавство, народність»*, сформульовані графом С. Уваровим як національна російська ідея в роки правління Миколи I.

Більшовицьке керівництво, відкинувши всі символи царської Росії, у сталінську епоху знову взяло на озброєння багато елементів імперської ідеології, безумовно, трансформувавши їхній зміст. Окрім того, після Великої Вітчизняної війни Сталін зробив значні послаблення Російській православній церкві.

У пострадянський час відбувається трансформація згаданих трьох складових. Повернулася церква – «православ'я»; самодержавство змінилося «авторитаризмом»; народність, по суті, залишилася у формі радянського «трудового народу».

Як формулюється нині національна ідея Російської Федерації? На думку автора, з огляду на збереження всіх трьох згаданих її частин, можна погодитися, що вона відіграє консолідуючу роль у російському суспільстві та державі.

Усе це, безумовно, варто враховувати, але творити національну ідею ми повинні самостійно!

Україна і світ

Європейська Комісія оприлюднила інформацію про конкурс проектів за програмою «Європейський інструмент з питань демократії та прав людини: схема підтримки місцевих ініціатив в Україні в рамках Річної програми дії на 2011 рік». Його мета полягає в посиленні ролі громадянського суспільства в дотриманні прав людини та здійсненні демократичних реформ.

* * *

Європейським Союзом та Україною спільно схвалено список із 90 пріоритетів на другу половину 2011 – першу половину 2012 рр. Вони стосуються таких сфер, як демократія, верховенство права, права людини та фундаментальні свободи, свобода висловлювань та зібрань, боротьба з корупцією, неналежне ставлення та тортури, зовнішня політика, співпраця у сфері правосуддя, торгівлі, економіки (у тому числі у сфері державних закупівель), інтелектуальної власності, співпраці у сфері енергетики, податків, транспорту тощо.

«Вишеградська четвірка»: у пошуках субрегіональної безпеки?

Ганна ШЕЛЕСТ, провідний науковий співробітник Одеської філії Національного інституту стратегічних досліджень

Олексій ПОЛТОРАКОВ, кандидат політичних наук

Двоєдина військово-політична складова європейського співробітництва із самого початку процесів європейської інтеграції перебувала в тіні ініціатив політичного й тим більше економічного співробітництва. Створення та зміцнення НАТО в загальному контексті холодної війни та блокового протистояння певною мірою ускладнило перспективи внутрішньоєвропейської співпраці. Вплив Західноєвропейського Союзу на розвиток системи безпеки в Європі був мінімальним.

Розпад біполярної системи протистояння, фактичне сходження нанівець перспектив глобальної війни та сплеск локальних конфліктів по-новому поставили безпекову проблему. Епоха величезних армій, масованих артпідготовок і танкових проривів відійшла в минуле. Європейською відповіддю на ці тенденції став поступовий перехід від масових армій часів холодної війни до все мобільніших і компактніших підрозділів. На початку XXI ст. з'являються тактичні бойові групи, а також спільні батальйони європейських країн, головним завданням яких стало максимально оперативне реагування на нові виклики, мобільність та готовність до швидкого реагування.

Бойові групи ЄС: історія створення та досвід діяльності

У рамках Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) ЄС дедалі активніше проводить як цивільні місії, так і воєнні операції. Протягом останніх десяти років Євросоюз долучився до 23 місій у трьох частинах світу. Місії, проведені в рамках СПБО, включають операції з роззброєння, гуманітарні й рятувальні операції, військове консультування та допомогу, запобігання конфліктам і миротворчі операції, управління кризами, у т.ч. відновлення миру та стабілізації після конфлікту (постконфліктне миробудівництво).

У своєму структурному вимірі «бойова» складова Спільної політики безпеки та оборони ЄС втілилася в створення так званих бойових груп (battle groups), яких на сьогодні налічується більше десятка. Офіційне рішення про їх створення було ухвалено в рамках Спільної політики ЄС у 2004 р. В основу покладено такий принцип: Євросоюз повинен мати дві бойових групи в повній постійній бойовій готовності. Кожна з них у складі півтори тисячі бійців має бути здатна виконувати автономні бойові операції в будь-якому регіоні світу (ішлося насамперед про регіони поза межами ЄС – у зонах радіусом приблизно 6 тис. км від Брюсселя). Групи мають бути готовими в короткий термін (10-15 діб) зайняти райони призначення та діяти без сторонньої допомоги протягом 1-4 місяців.

Бойові групи ЄС створюються переважно за субрегіональним принципом. Так у 2007 р. було створено Північну бойову групу ЄС, орієнтовану на виконання бойових завдань на північному фланзі та в арктичних умовах, до якої увійшли підрозділи Швеції, Норвегії, Ірландії, Фінляндії й Естонії. (Звернемо увагу на цікавий «букет» учасників – окрім невеличкої Естонії до групи входять не член ЄС Норвегія, позаблокові Ірландія та Фінляндія і нейтральна Швеція).

У першій половині 2008 р. розпочалась попередня підготовка підрозділів так званої Веймарської бойової тактичної групи ЄС (Німеччина, Франція, Польща), готовність якої до бойового застосування була намічена на 2013 р. А 28 січня 2009 р. Польща, Німеччина та Франція ухвалили рішення щодо створення спільного оперативного бойового з'єднання – бойової групи «Веймар – ЄС». Основна роль приділялася польському контингенту, а Франція й Німеччина орієнтувалися на надання підтримки.

Бойова група «Вишеградської четвірки»

На час створення в 1991 р. основні зусилля країн Вишеградської групи були спрямовані на членство в ЄС та НАТО, що базувалося на ідеях зменшення загрози з боку Росії та відповідності власним стратегічним інтересам. Однак сприйняття загроз на початку XXI ст. серйозно змінилося. Першим поштовхом до цього стало по-

силення впливу Росії на пострадянський простір.

На думку американського експерта аналітичного центру «Стретфор» Дж. Фрідмана, у країнах «Вишеградської четвірки» посилився страх перед Росією через спогади часів холодної війни та російсько-грузинську війну 2008 р. У минулому ці країни навіть не думали про односторонні заходи у сфері безпеки та оборони. Ще одним чинником, що вплинув на зміну їх сприйняття, стало зменшення ідеалізму в перцепції Європи, чому, зокрема, сприяла економічна криза та методи її врегулювання, а також зближення Росії й Німеччини, яке спостерігається в останні роки, особливо в енергетичній сфері.

У грудні 2007 р. було оголошено про намір створити бойову групу країн «Вишеградської четвірки» (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), до якої планувалося запросити й Україну, як постійного партнера четвірки. Тоді ж глава МЗС Чехії К. Шварценберг заявив, що перспективна бойова група могла б брати участь у закордонних миротворчих місіях, наприклад, на території Афганістану або Косово.

Меморандум про співробітництво у сфері оснащення національних збройних сил сучасними видами озброєнь між державами Вишеградської групи було підписано 27 січня 2009 р. Учасники групи не безпідставно вважають, що посилення такого співробітництва сприяє зменшенню сукупних витрат на оборону кожної країни окремо.

Однак, процес створення бойової групи затягнувся: лише 12 травня цього року «Вишеградська четвірка» за результатами зустрічі міністрів оборони оголосила про його завершення – до 2016 р. група повинна стати дійсно автономною одиницею. На зустрічі міністри домовилися, що очолюватиме групу Польща (найпотужніша учасниця четвірки), фінансові витрати учасники розподілятимуть між собою, а всі інші деталі обговорюватимуться на зустрічах у робочому порядку. Уже з 2013 р. чотири країни розпочнуть спільні навчання під наглядом Сил реагування НАТО. Водночас постійно підкреслюється, що ця група входитиме до військових структур саме Європейського Союзу.

В інтерв'ю газеті «Dziennik» прес-секретар генштабу Польщі В. Охга заявив, що «це не буде централізованим підрозділом під керівництвом одного командування, але бойові групи будуть скликатися у випадку небезпеки для однієї з країн, або у випадку стихійних лих»; такі групи направлятимуться в регіон, якому загрожує криза чи конфлікт.

Основною функціональною ознакою цієї бойової групи, як і інших, повинна стати спроможність до швидкої мобілізації, що дає змогу близько 1500 військовослужбовцям протягом 10 діб дістатися будь-якої частини світу. Першим етапом діяльності бойової групи мають стати навчання сухопутних військ та забезпечення координації між міністерствами оборони Польщі, Словаччини, Чехії та Угорщини, а також України.

Із липня 2011 р. чергові півроку Польща головує в

ЄС. Варшава вже дала зрозуміти, що одним із головних пріоритетів для неї стане посилення військової потужності Європи. Зрозуміло, що за півроку неможливо зробити багато, однак навіть загальні наміри чітко демонструють польські пріоритети. Політичні реалії проекту «Вишеградської четвірки» з часу приєднання країн-учасниць до НАТО та ЄС свідчать про поступове зростання ролі Польщі в регіоні.

Водночас рішення про створення спільної бойової групи важливе саме по собі, адже демонструє, як країни оцінюють роль та місце НАТО, зменшення американської уваги, європейські процеси та російський вплив у регіоні. Тому важливим є навіть не саме рішення про створення батальйону, а стратегічне прагнення цих країн побудувати субальянс, що дасть змогу взяти на себе відповідальність за власну безпеку.

Виклики субрегіонального військово-політичного розвитку

Створення «Вишеградською четвіркою» нової бойової групи й запрошення до неї України переслідує одразу кілька цілей.

По-перше, заповнення деякого «вакууму безпеки» у центрально-східноєвропейському субрегіоні. Адже останній традиційно перебуває в зоні перетину впливу США, західноєвропейських країн та Росії. На думку багатьох експертів, одним із найвагоміших аргументів стало питання – чи в змозі НАТО гарантувати достатній рівень безпеки для регіону та його мешканців. Перші зерна сумніву посіяла нова стратегічна концепція НАТО, представлена в листопаді 2010 р., що передбачає розширення діяльності Альянсу за межі європейського континенту, фактично, за рахунок внутрішньої оборонної спроможності, а це, звісно, не могло влаштувати східноєвропейські держави. Наступним викликом стала реакція на події на Близькому Сході, особливо в Лівії, що не отримала підтримку низки членів Альянсу. Це порушило питання про можливість у разі необхідності забезпечити захист країн-членів «Вишеградської четвірки».

По-друге, найбільшою проблемою в процесі формування бойових груп є

організація їх транспортування та тилового забезпечення. Члени ЄС, що вже давно сповідують стратегію «мінімальної оборонної достатності», постійно скорочують (особливо в контексті затяжної економічної кризи) військові витрати. Показові приклади: Німеччина скоротила видатки на оборону у 2010 р. на 450 млн. євро, у планах – скорочення на 8 млрд. євро на період 2010-2014 рр.; Франція оголосила про наміри скоротити військовий бюджет на 3-5 млрд. євро в період 2011-2013 рр. Об'єднана Європа на сьогодні не має у своєму розпорядженні достатніх засобів забезпечення мобільності навіть відносно невеликих бойових груп. У першу чергу це стосується транспортної авіації та морського десанту. Не менш значною проблемою в контексті практичної діяльності бойових груп ЄС залишається нестача сучасних засобів зв'язку, розвідувальних супутників, військово-транспортної авіації та безпілотних літальних апаратів. Існують також проблеми в бойовому забезпеченні ведення операцій – від суто бойових (засоби радіоелектронної боротьби та високоточна зброя) до пошукових і рятувальних операцій. Це особливо гостро відчувається в країнах колишнього Варшавського пакту, до яких відноситься і «Вишеградська четвірка», де номенклатура озброєнь залишається багато в чому «пострадянською» і лише потроху «розбавляється» західною. У той же час спільні дії, а також залучення країн-нечленів, зокрема України, допоможуть оптимізувати ці процеси.

Вишеградська бойова група: українська складова

Під час травневої зустрічі міністрів оборони «Вишеградської четвірки» Україну також було запрошено приєднатися до нової бойової військової групи. Тісні зв'язки нашої країни з «вишеградцями» (згадаймо розмови про її можливе розширення до «п'ятірки») роблять таку пропозицію не лише цілком логічною, а й закономірною.

Маючи достатньо великий технологічний потенціал саме в найпроблемніших для європейської оборони сферах, Україна давно проявляє зацікавленість щодо поглиблення військового й військово-технічного співробітництва з ЄС. Однак принаймні до останнього часу амбіції та наміри України найчастіше зустрічали не більш ніж нейтрально-негативний відгук у Європі. Адже остання давно плекає надії створити власний «європейський ВПК» (хоча у наднаціональному управлінні координації поки перебувають лише 5% спільних витрат на військові цілі). Однак у період кризи роз'єднані національні військово-промислові сегменти (тільки бронетранспортери в Європі проходять по 23 різних специфікаціях), і без того конкуруючі між собою (ст. 296 Договору про створення ЄС дозволяє країнам-членам виходити у сфері оборони та безпеки зі своїх вузьконаціональних інтересів), залишають усе менше шансів на можливий загальноєвропейський військово-технічний прорив. А без цього забезпечити «євроармії» хоча б мінімально необхідним набором власних засобів не є можливим.

Приєднання України до Вишеградської бойової групи не вплине на наш позаблоковий статус, адже це утворення не є формально-інституційною структурою, тим більше військовим блоком. (Згадаймо, що у північній бойовій групі беруть участь не тільки позаблокові Ірландія та Фінляндія, а навіть нейтральна Швеція). Тим часом приєднання дасть можливість певним чином заповнити вакуум зовнішньої безпеки, у якому на сьогодні опинилася наша країна. Крім того, Україна отримає додаткові переваги в регіональному суперництві з Румунією, яку разом із Болгарією учасники четвірки розглядають як можливу альтернативу Україні в разі відмови нашої країни.

Для Києва питання приєднання до цієї групи є проблемою не стільки технічного характеру, скільки політичного. Україна вже має відповідний військовий досвід та політичну практику – згадаймо спільні батальйони із Литвою та Польщею. Цей досвід і координація стануть у нагоді. Для самої групи альянс із Україною, на думку експертів, додасть стратегічної глибини. Рівень прямої воєнної загрози для країн Центрально-Східної Європи та України досить незначний. Але водночас таке бойове тактичне угруповання має розглядатися не лише в контексті оборони, а й як варіант посилення співробітництва з європейськими країнами у сфері безпеки без порушення основних принципів зовнішньої та безпекової політики країни.

На сьогодні Україна не має змоги забезпечити власну безпеку стратегічно, але тактично участь в окремих програмах, таких як «Блексіфор», «Чорноморська гармонія», «Партнерство заради миру» та ймовірна участь у Вишеградській бойовій групі, створює перспективи формування цілісної системи зовнішньої безпеки для захисту власних національних інтересів та зменшення ймовірності загроз.

Запрошення України є з одного боку констатацією деякої непевності щодо внутрішньої європейської військово-промислової спроможності, нездатності забезпечити необхідний бойовий потенціал «вишеградців» власними силами. З іншого – таке запрошення є черговим кроком до остаточного визнання України як серйозного європейського військово-політичного актора. Для початку – у субрегіональному масштабі.

Крім того, варто зазначити, що оборонне співробітництво завжди означало найвищий ступінь довіри між країнами. Воно здатне забезпечувати взаємну безпеку в Європі іноді навіть краще, ніж інші міжнародно-політичні структури, міжнародно-правові договори або їм подібні міжнародні механізми та стимулювати активне співробітництво в інших сферах.

Румунія не ПРОти

Андрій СКЛЯР,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

Одним із ключових перспективних напрямів оборонної та безпекової політики США в сучасних світових реаліях залишається створення Національної системи протиракетної оборони (НПРО) для захисту їх території від імовірного ракетного удару з боку так званих держав-ізгоїв.

Департамент оборони США 2 лютого 2010 р. оприлюднив результати Огляду у сфері оборони від балістичних ракет (Ballistic Missile Defense Review), у якому проаналізовано основні засади гарантування безпеки США і регіональної безпеки у світі від можливих ракетних атак, розглянуто відповідні джерела подібних загроз, а також визначено основні етапи застосування «фазового адаптивного підходу» у процесі розбудови системи протиракетної оборони (далі – ПРО).

Як приклад регіональних держав, що несуть потенційну широкомасштабну загрозу, у тому числі й для США, у документі були названі Іран і Північна Корея. Згадані країни та Сирія також фігурували в огляді як держави, що здатні розмісти ракети малого і середнього радіуса дії, які можуть загрожувати американським збройним силам (дислокованим поза межами національної території), країнам-партнерам та союзникам США.

Зазначалося також, що Сполучені Штати Америки розвиватимуть систему протиповітряної оборони з урахуванням двох напрямів: забезпечення ПРО на театрі бойових дій і створення глобальної системи ПРО на території США та їх найближчих союзників. Як основні загрози розглядаються міжконтинентальні балістичні ракети та ракети середнього радіуса дії.

На цьому етапі кроки з розбудови глобальної системи ПРО пов'язані із забезпеченням функціонування 1-го і 2-го наземних районів (територія США) та розвитком 3-го позиційного наземного району, розташованого на європейському континенті.

Президент Т. Басеску 3 травня 2011 р. оголосив рішення Верховної ради оборони Румунії щодо розміщення на території цієї держави сегменту американської системи ПРО в Європі. На думку Т. Басеску, завдяки реалізації проекту протиракетного компоненту, румунська держава отримає найвищий рівень безпеки у своїй історії. «Ми можемо говорити про те, що Румунія досягла важливої мети, яка не є кон'юнктурною і полягає в гарантуванні безпеки на довгий період. Також я уточнюю, що елементи системи протиракетної оборони не направлені проти Російської Федерації» [1].

Подібна ремарка була зроблена невипадково, адже саме РФ є головним опонентом дій американської сторони щодо розбудови системи глобального протиракетного щита. Відтак, згадана подія стала своєрідним сигналом для чергового етапу напруженої дискусії між США та їх європейськими партнерами з Російською Федерацією навколо питання оптимальної конфігурації європейської складової системи ПРО в Європі.

У 2007-2008 рр. Росія активно критикувала плани попередньої адміністрації Білого дому щодо створення системи ПРО в Європі, з наявністю активних стаціонарних компонентів у Польщі (база для розміщення протиракет) та Чеській Республіці (радар). РФ та США впродовж тривалого часу обговорювали модальності такого рішення, зокрема, у контексті його можливих наслідків для глобального балансу сил у середньо- і довгостроковій перспективі.

Посилаючись на відсутність компромісу, російська сторона навіть розглядала можливість розгортання ракетного комплексу «Іскандер» у Калінінградській області, одночасно з використанням відповідних ресурсів Військово-морського флоту РФ. Про це, зокрема, заявив Президент Росії Д. Медведєв у своєму посланні Федеральним зборам (від 5 листопада 2008 р.), пов'язуючи такий крок «з необхідністю протидіяти новим елементам глобальної системи ПРО в Європі, які настійливо нав'язуються нинішньою адміністрацією США».

У спеціальній промові 17 вересня 2009 р. щодо перегляду плану розміщення ПРО в Європі Президент США Б. Обама заявив про ідею створення нової, більш гнучкої економічної та високотехнологічної моделі протиракетної оборони. «Ми враховуємо інтереси Росії та вітаємо співпрацю з РФ у розробленні ефективної системи ПРО», – зазначив Б. Обама. Такий крок сприяв зняттю напруги навколо цього питання та появі відповідної реакції Д. Медведєва, який за декілька днів повідомив про рішення не розміщувати комплекси «Іскандер» на західних кордонах Росії.

Готовність США призупинити реалізацію плану розбудови системи ПРО була викликана саме активною роботою американських експертів щодо більш гнучкої та опти-

мальної системи на європейському континенті. Ще у вересні 2009 р. США оприлюднили інформацію стосовно оновленої програми розміщення об'єктів ПРО в Європі [2], що включатиме чотири етапи.

Перший (до кінця 2011 р.) – розміщення систем протиракетної оборони морського базування, перехоплювача (тип SM-3, блок 1A) та морської радарної системи виявлення загроз.

Другий (до 2015 р.) – розміщення більш потужної модифікації ракет-перехоплювачів (тип SM-3, блок 1B) морського й наземного базування для розширення захисного району від ракетних загроз близького та середнього радіуса дії.

Третій (до 2018 р.) – розроблення, тестування та розміщення вдосконаленої системи перехоплювачів (тип SM-3, блок 2A) для нейтралізації загроз близького, середнього та далекого радіуса дії.

Четвертий (до 2020 р.) – розміщення новітніх систем (тип SM-3, блок 2B) для кращої протидії ракетним загрозам середнього й далекого радіуса, а також можливим майбутнім загрозам від міжконтинентальних балістичних ракет.

Таким чином, новий план ПРО в Європі передбачає до 2012 р. розташування ракет-перехоплювачів у Середземному морі, 2015-го – досягне оперативної фази протиракетний сегмент у Румунії, а до 2018-го – досягне оперативної фази подібний сегмент у Польщі. Водночас тривають переговори США із зацікавленими країнами Чорноморського басейну щодо розміщення радара для нової системи ПРО.

Нова конфігурація згаданої системи передбачає використання ракет класу SM-3 (Standard Missile 3), що мають максимальну висоту ураження цілі 250 км, і максимальну дальність польоту – до 500 км. Вони призначені для знищення повітряних цілей, зокрема міжконтинентальних балістичних ракет та боєголовок, у тому числі на висотах, вищих за атмосферні. Дані про ціль ракета отримує від бойової системи інформаційного керування «Aegis» (Aegis Combat System), яка дає змогу одночасно вирішувати завдання протиповітряної оборони, а також завдавати ударів по кораблях супротивника.

ПРО в Європі має бути сформована шляхом поєднання стаціонарних (наземних) та морських (корабельне базування) протиракетних комплексів та радарів. Із Болгарією та Туреччиною США продовжують переговори стосовно можливості встановлення відповідних радарів. Разом з тим, вивчається питання розміщення кораблів ВМС США, оснащених багатоцільовими зенітно-ракетними комплексами «Aegis», у басейні Чорного моря.

МЗС Румунії 5 травня 2011 р. організувало конференцію за участю експертів та громадськості на тему: «Система протиракетної оборони США та перспективи участі в ній Румунії». У своєму вступному слові Міністр закордонних справ Румунії Т. Баконскі зазначив, що питання, якому присвячений захід, має стратегічне значення. «Усі дослідження, якими ми володіємо, вказують на зростання загроз балістичного характеру в регіоні Південно-Східної Європи. Разом з тим, слід підкреслити, що новостворена система протиракетної оборони має дві функції: перша – захист, і друга – стримування можливого нападу».

Т. Баконскі, говорячи про геостратегічне значення цього проекту, підкреслив: «Присутність американського протиракетного щита, який у 2020 р. забезпечуватиме захист усього євроатлантичного простору, дасть змогу зміцнити наш стратегічний регіональний потенціал і, разом з тим, гарантувати більш надійну оборону нашої держави» [3].

Плани офіційного Вашингтона щодо здійснення почергової активації відповідних сегментів – так званий американсько-європейський поетапний адаптивний підхід – зумовлені необхідністю забезпечення поступового нарощування потенціалу системи та її належного цілісного функціонування.

Брифінг експертів Державного департаменту та Міністерства оборони США щодо проекту нової конфігурації системи ПРО відбувся 1 лютого 2010 р. Обговорюючи проект розвитку європейських сегментів єдиної системи протиракетної оборони, заступник Держсекретаря з питань оборонної політики М. Флоурной зазначила: «З огляду на швидке поширення регіональних загроз унаслідок атак балістичних ракет, США фокусують особливу увагу на можливостях протиракетної оборони в регіонах світу. Важливо наголосити, що зусилля США з розбудови системи протиракетної оборони зосереджені на таких регіональних акторах, як Північна Корея та Іран, і не мають на меті зашкодити стратегічному балансу з Росією та Китаєм» [4].

Ідея нової ПРО в Європі активно обговорювалась у рамках Організації Північноатлантичного договору, держави-члени якої домовились про створення протиракетної оборони для забезпечення захисту всього населення, території та сил НАТО в Європі. Зважаючи на підвищений інтерес РФ до цього питання, у статті 38 Декларації Лісабонського саміту НАТО (листопад 2010 р.), зокрема, йшлося про те, що держави-члени Північноатлантичного Альянсу «бу-

дуть продовжувати вивчати можливості співпраці з Росією в галузі протиракетної оборони в дусі взаємності, максимальної прозорості і довіри. Ми знову підтверджуємо готовність Альянсу запропонувати Росії спільно вивчити можливість об'єднання поточної та запланованої систем протиракетної оборони у відповідний час на взаємовигідних умовах».

Паралельно з цим, США та Росія досягли згоди щодо взаємного скорочення арсеналів розгорнутих стратегічних ядерних озброєнь. «Договір між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь» *(англ. – New START, рос. – СНВ-III)* (далі – Договір СНО-III) був підписаний президентами обох держав 8 квітня 2010 р. в Празі. Документ ратифіковано 5 лютого 2011 р. Він замінив попередній договір (т. зв. СНО-II), строк дії якого завершився в грудні 2009 р. Дія Договору СНО-III розрахована на 10 років з можливою пролонгацією, у разі взаємної згоди, на 5 років.

Варто зазначити, що згідно з пунктом 3 статті XIV Договору СНО-III, будь-яка зі сторін «має право вийти з дійсного Договору, якщо вона вирішить, що виключні обставини, пов'язані з його змістом, поставили під загрозу її вищі інтереси».

Як виключну обставину російська сторона може розглядати, зокрема, і нарощування потужностей нової системи ПРО в Європі. Уже 16 травня 2011 р. МЗС РФ поширило заяву щодо можливості виходу російської сторони з Договору СНО-III у разі, якщо США продовжуватимуть розгортання елементів протиракетної оборони. Заступник Міністра закордонних справ РФ С. Рябков зазначив, що «Москва розчарована відмовою Вашингтона надати юридичні гарантії того, що європейська ПРО не спрямована проти Росії».

До цього з боку Росії вже пролунала низка заяв, зроблених на різному рівні, у яких переважала тональність несприйняття і занепокоєння стосовно практичних кроків офіційного Вашингтона щодо реалізації нової концепції системи захисту від міжконтинентальних балістичних ракет.

Так, у коментарі МЗС РФ від 3 травня 2011 р. зазначалося, що «запланована система ПРО може створювати в майбутньому ризики для російських стратегічних сил ядерного стримування. [...] У цій ситуації ще більшої актуальності набуває отримання від США юридичних гарантій ненаправленості протиракетної системи, яка розгортається ними в Європі, проти стратегічних ядерних сил Росії».

Президент РФ Д. Медведєв 14 травня 2011 р. звернувся з посланням до глав держав-членів Ради НАТО–Росія. Поряд із підтвердженням готовності взяти на себе частину відповідальності за підтримку стратегічної стабільності і безпеки, включно з формуванням спільної системи ПРО в Європі, Глава Російської держави зазначив, що така система «зможе стати по-справжньому ефективною і життєздатною лише у випадку рівноправної участі в ній Росії» та наголосив на необхідності надійно гарантувати, що «розгортання в Європі протиракетних потенціалів не підриватиме стратегічну стабільність і не спрямовуватиметься проти жодної зі сторін».

Натомість США продовжують використовувати риторику заспокоєння, зазначаючи, що нова система ПРО жодним чином не зачіпатиме інтереси російської сторони. Разом з тим, американська сторона пропонує Росії долучитися до розбудови цієї системи, аргументуючи свою позицію: співробітництво є найкращою можливістю довести прозорість намірів і підтвердити той факт, що протиракетна оборона не є загрозою для РФ.

З огляду на широкий резонанс навколо питання ПРО в Європі, офіційне повідомлення Т. Басеску стосовно відповідної домовленості зі США навряд чи могло мати характер сенсації. Тим більше, ще в лютому 2010 р. Румунія поінформувала сусідні держави (Україну, Болгарію, Республіку Молдова, Сербію та Угорщину) стосовно планів своєї участі в новій системі ПРО.

Попередня згода між Румунією та США стосовно цього питання була розвинена та закріплена в ході 6-ти раундів експертних консультацій, що проходили впродовж 2010 (17 червня, 26-27 липня, 17 вересня, 14 грудня) та 2011 (8 березня та 6 квітня) рр.

Сьомий раунд, який відбувся 4 травня 2011 р. в м. Бухарест, було присвячено технічним та юридичним аспектам підготовки майбутньої угоди між Румунією та США щодо розміщення американського компоненту системи ПРО на території колишньої бази військово-повітряних сил Румунії «Девеселу» (її площа – 700 га). Об'єкт розташований на південному сході цієї країни, за 100 км від кордону з Болгарією, поблизу селища Девеселу (з населенням 3,3 тис. осіб).

На початку травня 2011 р. спільна група американських та румунських експертів здійснила ознайомчий візит на військову базу, узгодивши можливість її використання як сегмента наземної складової нової конфігурації системи ПРО в Європі. За словами заступника Командувача сил США в Європі, генерал-лейтенанта Дж. Гарднера, військова база «Девеселу» є чудовою локацією, що невдовзі «підтвердить здатність вважатися оптимальним місцем розташування для ракет-перехоплювачів».

Із 2002 р. активне вико-

ристання бази «Девеселу», побудованої в 50-их рр. XX ст. за сприяння СРСР, було припинено. За попередніми оцінками, процес відновлення її належного функціонування потребуватиме інвестицій у розмірі близько 400 млн. дол. США.

Американська сторона планує використовувати 1/3 території військової бази, що залишатиметься під загальним командуванням Румунії. Передбачається, що на території «Девеселу» розміщуватиметься 24 одиниці ракет-перехоплювачів морського/наземного базування типу SM-3. На військовому об'єкті також перебуватиме контингент військовослужбовців Збройних Сил США (налічуватиме в середньому 200 осіб, а максимальна кількість військовослужбовців не перевищуватиме 500 осіб).

У своїй заяві від 3 травня 2011 р. Т. Басеску уточнив, що американська система протиракетної оборони не є наступальною. «Це – система захисту території Румунії, США проти балістичних ракет. Звичайно, ефективністю цієї системи користуватимуться й інші країни, однак її реалізація – результат американсько-румунської домовленості».

Президент Румунії також додав, що «у той момент, коли держави-члени НАТО розгорнуть антиракетний щит» у такому вигляді, як це було визначено рішенням Лісабонського саміту НАТО 2010 р., «до цієї системи буде інтегровано американсько-румунський компонент».

Варто зазначити, що Румунія є послідовним та надійним партнером США, який, маючи стратегічне розташування в Південно-Східній Європі, включно з виходом до Чорного моря, посідає значне місце в новій безпековій стратегії, що впроваджується офіційним Вашингтоном. Окрім безпосередньої участі в реалізації американської концепції ПРО в Європі, Румунія надає США можливість використовувати потужності аеропорту «Міхай Когалнічану» та морського порту Констанца для потреб військових операцій під егідою НАТО в Афганістані та Іраку (через згадані транспортні вузли реалізується передислокація американських військовослужбовців та військової техніки до/з Афганістану та Іраку).

На думку Міністра закордонних справ Румунії Т. Баконскі, «рівень довіри, якого ми досягли у відносинах з нашими стратегічними партнерами *(США – Авт.)* відкриває можливості для розвитку відносин і в інших сферах. Ми впевнені, що офіційний Вашингтон довіряє нам, так само, як і ми довіряємо нашим американським партнерам. Це, у свою чергу, має призвести до більшої кількості американських інвестицій в Румунію, а також до подальшого наповнення порядку денного двосторонніх відносин».

Зважаючи на лояльність офіційної влади Румунії, а також беручи до уваги адекватне сприйняття такого формату співпраці румунським суспільством, вибір США на користь цієї держави є взаємовигідним.

При цьому очевидну успішність подібної домовленості власне для Румунії можна простежити за такими аспектами:

- безпековий (підтвердження ролі офіційного Бухареста як активного учасника операцій/місій НАТО та постачальника безпеки для регіону Південно-Східної Європи);

- економічний (залучення значних обсягів прямих іноземних інвестицій у розвиток інфраструктури військової бази «Девеселу» та всього прилеглого регіону);

- політичний (закріплення позиції румунської держави як особливо наближеного союзника США в Європі, а також консолідація її ролі як субрегіонального лідера).

Незважаючи на те, що реалізація останнього з перелічених пунктів обумовлена, передусім, об'єктивними причинами (географічне розташування Румунії, факт її членства в ЄС і НАТО тощо), основним фактором, який сприяв вибору США, стало поєднання таких обставин, як наявність політичної волі керівництва Румунії та реалізація нею передбачуваної зовнішньополітичної і безпекової стратегій.

З іншого боку, позиція України в питанні реалізації проекту ПРО в Європі видається доволі пасивною. За інформацією відкритих джерел, у вересні-жовтні 2009 р. США та Україна обговорювали можливості використання офіційним Вашингтоном українських радіолока-

ційних станцій, однак досягти конкретних результатів не вдалося. З лютого 1997 р. по лютий 2008 р. два вузли РЛС «Дніпро», розташовані в Криму та Закарпатській області, використовувались для потреб РФ і України в контексті попередження про ракетний напад та забезпечення контролю космічного простору. Після денонсації відповідного договору російською стороною – за офіційною інформацією – у зв'язку із введенням в дію РЛС «Воронеж-ДМ» та домовленості про використання РЛС «Волга» у Республіці Білорусь – питання використання вітчизняних радіолокаційних систем у новій конфігурації залишається відкритим.

На початку цього року з'явилась інформація про зацікавленість України в консультаціях із Румунією та США щодо ПРО. Це питання могло бути обговорене на рівні глав зовнішньополітичних відомств України та Румунії, зокрема, у ході офіційного візиту Міністра закордонних справ України К. Грищенка до румунської столиці у травні 2011 р.

Утім, очікувати кардинальних зрушень навряд чи варто. Офіційний Київ продовжує чітко дотримуватися проголошеної позиції, що полягає в розгляді питання забезпечення безпеки національної території через призму гарантування регіональної, загальноєвропейської безпеки. Саме тому реакція України на перспективи побудови системи ПРО в Європі залишається стриманою, а в питанні забезпечення безпеки європейського континенту українська сторона надає перевагу компромісній формулі співпраці у форматі 1+3 (трикутник ЄС-Росія-США).

Ця позиція повною мірою відповідає положенням Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», частиною 2 статті 11 якого серед основних засад зовнішньої політики визначено «пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки».

У цьому зв'язку, Україна

має продовжувати розвиток взаємовигідної співпраці з усіма державами регіону Південно-Східної Європи, з метою подолання наявних і попередження ймовірних викликів національній безпеці, у тому числі невійськового характеру. Такий підхід має створити передумови щодо реалізації наявного потенціалу України для підтримки належної безпекової ситуації відповідного європейського субрегіону, а також дати змогу нашій державі як повноправному суб'єктові брати участь у нинішніх та перспективних міжнародних безпекових ініціативах.

Список використаної літератури

1. Declaratia de presa a presedintelui Romaniei, Traian Basescu, privind tematica abordata in cadrul sedintei Consiliului Suprem de Aparare a Tarii (Palatul Cotroceni, 03 mai 2011) [електронний ресурс] / Administratia Presidintelui Romaniei // режим доступу до документа – http://presidency.ro

2. Ворошилов Д., Табак М. США будут развертывать систему ПРО в четыре этапа [електронний ресурс] / РИА Новости // режим доступу до документа – http://www.rian. ru

3. Dezbaterea publica "Stadiul si perspectivele participarii Romaniei la sistemul antiracheta al SUA". Comunicat de presa. 05.05.2011 [електронний ресурс] / Ministerul Afacerilor Externe al Romaniei // режим доступу до документа – http://www.mae.ro

4. U.S. Department of Defense News Briefing on Ballistic Missile Defense Review with Undersecretary Flournoy and Vice Adm. Stanley. February 01, 2010 [електронний ресурс] / U.S. Department of Defense // режим доступу до документа – http://www.defense.gov

Польща головує в Раді ЄС

З 1 липня на півроку Польща прийняла головування у Євросоюзі, поставивши перед собою три головні завдання: економічний розвиток ЄС, безпека (енергетична, харчова, військова) та питання розширення ЄС.

Вагомий акцент польського головування направлено на східну політику. А найважливіша подія – саміт Східного партнерства у вересні у Варшаві. Як пише у зв'язку з цим польська преса, уряд Дональда Туска має шанс зреалізувати стратегічну польську мету: довести до укладання й підписання Угоду про асоціацію з Україною, яка охоплюватиме зону вільної торгівлі.

Планується запропонувати ініціативу, що сприятиме реалізації реформ в Україні. Глава МЗС Польщі Радослав Сікорський заявляв про намір польської влади на саміті добиватися для України певної перспективи членства в ЄС.

Водночас, польське керівництво звертає увагу на те, що європейські політики стежать за судовими процесами над українськими опозиціонерами, зауважуючи, що Україна і ЄС повинні сповідувати спільні цінності як в економічній сфері, так і в питаннях демократії.

Зазначається також, що на час польського головування припали складності всередині Шенгенської зони; фінансова криза в єврозоні, найсильніше помітна у Греції. Зріс потік біженців із Африки. Події в Африці та регіоні Близького Сходу викликали додаткові проблеми. ЄС мусить допомагати в демократичних перетвореннях у цій частині світу. Актуальними залишаються політичні питання відносно клімату. Як відзначив голова Європейського Парламенту Єжи Бузек: «Польща мусить спробувати заразити Європу своїм ентузіазмом. Бо якщо не ми це зробимо, то хто?»

Інф. «З.С.»

Державне управління інформатизацією як виклик цивілізаційного зростання нації

Олександр СОСНІН, професор кафедри управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентові України, доктор політичних наук

Інформація вже давно стала певною специфічною оболонкою Землі, ноосферою. Під її впливом люди та суспільства обирають лінію поведінки, задовольняють і реалізують інтереси, адаптуються за допомогою набутих знань, передають новим поколінням досвід минулого та одночасно прогнозують майбутнє. Цьому сприяє активне впровадження в усі сфери життєдіяльності суспільства інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що стали однією з головних характеристик сучасного суспільного розвитку, які відображають його протиріччя. Становлення інформаційного суспільства, розвиток інституцій громадянського суспільства без перебільшення є ознакою нашого цивілізаційного зростання, оскільки протягом століть Україна була поневоленою територією на мапі Європи.

Сучасні національні суспільства, встановлюючи для себе нові соціально-політичні та геополітичні орієнтири, визначаючи напрями свого розвитку, більш прискіпливо ознайомлюються із загальною діяльністю людства в глобальному інформаційному середовищі та інституалізують національні відносини. За таких умов комплекс питань щодо функціонування інформації як стратегічного ресурсу розвитку дедалі більше набирає ваги в організаційній структурі заходів державного управління. Інформаційний ресурс (ІР) націй та ІКТ почали обумовлювати сталий розвиток громадянського суспільства, що, у свою чергу, є запорукою розвитку його інформаційного та інноваційного мислення. Інформаційна діяльність стає ключовою в системі організації державного управління. Вона природно набуває ознак національної безпеки, оскільки значимість багатьох інформаційних факторів неухильно зростає в усіх складових – політичному, економічному, військовому житті та правоохоронній діяльності тощо. Саме внаслідок інституційного оформлення такої діяльності суспільство набуває ознак інформаційного і переходить на новий щабель свого розвитку.

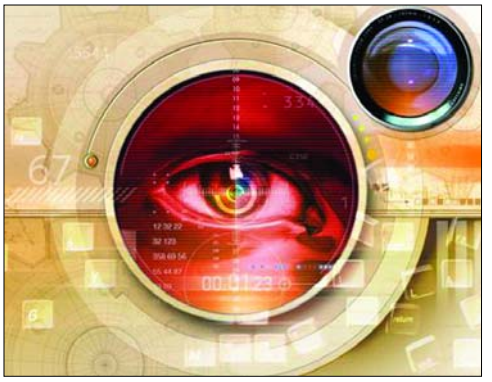
У поняття «інформаційне суспільство» вкладають різний зміст, але суть у тому, що процеси поширення та збереження інформації стають головною рушійною або, навпаки, стримуючою силою розвитку всіх сфер життя.

Наприкінці XX сторіччя відбулося цивілізаційне усвідомлення важливості інформації для політичного й соціально-економічного розвитку суспільства, виявилася потреба щодо формування єдиного світового інформаційного простору, перетворення інформаційних процесів на істотний фактор розвитку економіки, державного управління й життя. Цьому сприяв стрімкий розвиток і розкриття інноваційних можливостей комп'ютерних технологій та засобів зв'язку. Вони повсюдно підвищили темпи акумулювання знань, узагальнення й оформлення їх як інформаційного ресурсу розвитку – особистого, суспільного, державного.

Набуваючи властивостей широко споживаного товару, ІР завдяки розвиткові ІКТ усе більше інтегрує діяльність висококосвічених фахівців щодо розвитку поняття в усіх галузях науки, освіти, економіки та політики, які активно переміщують знання та змістовну інформацію у світовому віртуальному інформаційному середовищі та, як наслідок, швидко розвивають технології створення особливої електронної форми ІР і пошукових систем, стимулюючи інноваційний розвиток людства.

У вітчизняному законодавстві немає повного визначення поняття «інформаційні ресурси», однак у науці та практиці воно вкорінюється й не спричиняє особливих дискусій щодо необхідності дефініції для організації загальних процесів обміну інформацією або простого спілкування.

Специфіка інформаційного ресурсу проявляється в комбінації інтелектуальних і речових ознак інформаційного об'єкта в усіх його властивостях форми. Саме тому ми деякою мірою через глобалізацію знань та універсалізацію технологій змушені постійно змінювати правила, норми і закони поводження з інформацією в усіх

сферах людської діяльності. Це обумовлює появу і стимулює конкуренцію серед постачальників інформації, зростання вимог щодо процедур і прав доступу до інформації, якою володіють фізичні та юридичні особи – окремі люди, їхні угруповання, суспільство і, зокрема, органи влади.

Не претендуючи на остаточне визначення, назвемо кілька важливих ознак поняття «інформаційний ресурс».

По-перше, це завжди є документ або їх система (структурований за певними ознаками масив документів).

По-друге, інформаційний ресурс має певну форму (не обов'язково сприйману людиною), зручну для формування, зберігання, передачі та призначену для візуального сприйняття. Інакше кажучи, у зв'язку з масовим застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, змін стану й форми інформації може бути безліч. Але щораз для використання ресурсу в соціально вагомих цілях він має набувати такої форми, яку може сприймати людина з її чутливими сенсорними органами (виведення інформації на екран дисплея або на паперовому носії тощо).

По-третє, інформаційний ресурс має істотне значення тоді, коли є не абстрактною інформацією, а відбиває найбільш значимі фрагменти життя для суспільства, держави або окремої особи, коли на основі такої інформації можна ухвалювати управлінські рішення.

По-четверте, діяльність щодо формування й використання інформаційного ресурсу – це завжди або майже завжди результат діяльності зі створення нових відомостей або компіляції старих із певною метою й завданням. Тобто, це деяка цілеспрямована матеріалізація інформації за формою – тому що відбувається її «переоформлення» в ході перетворення на найбільш зручну для використання; і за суттю – тому що на основі інформаційного ресурсу найчастіше формуються нові рішення, оформлені у вигляді документа.

В інформаційному ресурсі як у матеріальному об'єкті (документі) та інформаційному продукті, що має споживчу цінність, поєднуються відбиток образу існуючої дійсності та його матеріальна цінність і форма.

На сьогодні ми бачимо, що багато різноманітних злочинів пов'язані з неправомірним доступом до ІР шляхом використання комп'ютерних систем. Кількість і різноманітність порушень має тенденцію до зростання. Уже виник новий вид злочинності – кіберзлочинність. Значного поширення набуло шахрайство з банківськими платіжними картами (оплата товарів і послуг за чужий рахунок), із персональною інформацією громадян тощо.

* * *

За таких умов актуальність розроблення проблематики створення, збереження і захисту ІР як напряму науки про державне управління обумовлена тим, що державна інформаційна політика, її формування та реалізація виходять на передній план загальної політики держави, і без цивілізаційного вирішення питань доступу до новітнього ресурсу розвитку, яким є інформація, не можна розпочати формування національного інформаційного простору.

Не будемо поки що брати до уваги позицію вітчизняного законодавця про місце інформаційних ресурсів у складі предмета правового регулювання. Це питання не було на часі і не стало навіть характерною рисою моменту, коли приймався Закон України «Про інформацію» [2]. Хоча він і був симптоматичним у контексті ідеології формування нової інформаційної політики України, питання інформаційних ресурсів ІР у ньому не відображені повною мірою. Виключення визначення ІР зі складу об'єктів цивільного права вкотре підкреслює відсталість нашої системи наукових поглядів вітчизняної юридичної наукової школи, що обґрунтовує законодавчі зміни.

Виключення ІР із структурованого масиву законодавчих актів України ще не означає виведення його зі сфери ділового обігу на практичному рівні та зі складу предмета наукових дискусій на теоретичному рівні.

Роль та значення інформаційних ресурсів у діловій практиці прийняття управлінських рішень є важливими: без структурованих інформаційних комплексів вони просто неможливі або перетворюються на подобу результату тієї чи іншої управлінської операції. Гострота проблеми інформаційного голоду стає очевидною для багатьох керівників особливо тоді, коли їм необхідно ухвалювати управлінські рішення за короткий проміжок часу, тобто в стані цейтноту. До того ж, світова практика інформатизації останніх років свідчить про розуміння ціннісної оцінки інформаційних ресурсів, постійно стимулюючи розвиток і вимагаючи широкого впровадження все нових і нових засобів у технології наших комунікацій.

* * *

Інформаційна експансія активно використовується провідними державами для реалізації геополітичних інтересів. Оскільки такі інтереси різних країн усе більш жорстко зіштовхуються, інформаційна боротьба перетворюється на інформаційну війну – відкриту або приховану цілеспрямовану діяльність щодо створення умов ідеологічних впливів на інформаційно-комунікаційні системи конкурента або супротивника з метою набуття переваги.

Наприклад, відомо, що збільшення масштабів комп'ютерної злочинності (за виключенням спаму) відбувається за рахунок

ускладнення технологічних регламентів упровадження, модернізації та експлуатації апаратури, власне, унаслідок порушень ст. 8 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [3]. Додаючи до технологій управління величезну і складну сукупність нових знань, часто утаємничених, навколо проблем упровадження, модернізації та експлуатації ІКТ, спробуємо показати наочно комплекс проблем на інтелект-карті (мал. 1).

Наразі все вагомішим є науково-практичне завдання – розкрити закономірності, умови, фактори та механізми сприйняття загроз, що надходять від упровадження ІКТ. Однак, головне – опанувати накопичений і неодноразово переосмислений досвід щодо значення і важливості інформації у структурі механізмів побудови своєї диспозиції в координатах глобального світу. Зрештою, визначити установки та мотиви своєї діяльності.

Саме звідси бере витоки проблематика інформаційної безпеки (ІБ), яку розглядають у двох основних аспектах – інформаційно-психологічна (ІПП) та інформаційно-технічна (ІТП). Якщо інформаційно-технічне протиборство оперує об'єктами впливу інформаційно-технічного спрямування. тобто системами зв'язку, автоматизованими системами державного управління, системами розвідки та управління зброєю (радіоелектронною, оптико-електронною, акустичною, комп'ютерною тощо), то інформаційно-психологічне протиборство обирає об'єктом впливу психіку (свідомість, нервову систему) окремих людей, а також суспільну свідомість різних рівнів. Наприклад, свідомість думки, настрій, потрібні для перемоги колективів, державну ідеологію, національну самосвідомість тощо.

* * *

На сьогодні під інформаційною безпекою держави розуміється стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, визначених сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства і держави. Виділимо лише чотири основні складові інтересів для нашої країни: перша – додержання конституційних прав та свобод людини і громадянина в процесі отримання інформації та користування нею з метою забезпечення постійного духовного оновлення України, збереження й укріплення моральних цінностей її суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного і наукового потенціалу країни; друга – повноцінне інформаційне забезпечення державної політики; третя – збалансований розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; четверта – захист інформаційних інтересів.

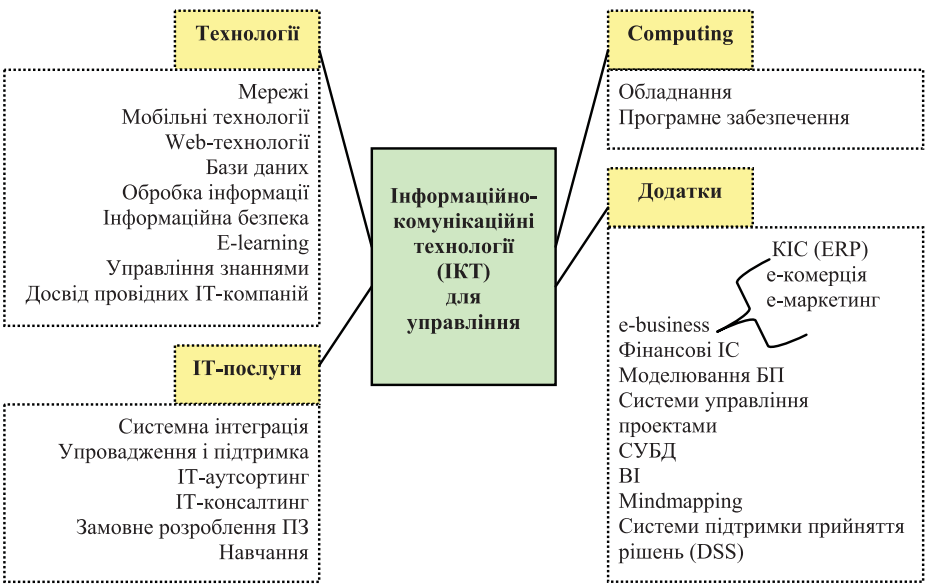
Головними критеріями для впровадження засад ІБ у системи державного управління в сучасних умовах, на наш погляд, стають:

- відповідність системи інформаційної безпеки сучасним викликам і загрозам;
- розвиток інформаційної культури громадян;
- створення умов для інформаційної рівності;
- наявність якісних джерел інформації;
- збереження цілісності соціальних комунікацій шляхом блокування неправомірних дій деструктивних сил;
- участь громадян у питаннях формування національного інформаційного простору й інформаційного законодавства, регулювання доступу до інформації.

Безумовно, найсерйознішою небезпекою для нас є прагнення низки держав усунути Україну як конкурента на зовнішньому й внутрішньому ринках інформаційних товарів і послуг. Ми відчуваємо, що проводиться розроблення концепцій інформаційного поневолення України, які передбачають створення засобів впливу на нашу інформаційну сферу з метою порушення її нормального функціонування, тобто, знівечення наших інформаційних і телекомунікаційних систем задля одержання несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів та їх використання на свій розсуд.

Питання безпеки діяльності в інформаційній сфері достатньо складне. Скажімо, правове забезпечення інформаційної безпеки є діяльністю законодавчих і виконавчих органів державної влади з розроблення, реалізації та контролю виконання сукупності нормативних правових актів, що регламентують діяльність щодо захисту інформації особи, суспільства і держави. Для цього необхідно забезпечити виконання таких завдань:

- формування основних принципів віднесення відомостей, що мають конфіденційний характер, до захищеної інформації;
- визначення системи органів і поса-

Мал. 1. Інтелект-карта проблем упровадження ІКТ для структур державного управління

дових осіб, відповідальних за забезпечення інформаційної безпеки в країні;

- створення повного комплексу нормативно-правових, керівних і методичних матеріалів (документів), що регламентуватимуть питання забезпечення інформаційної безпеки;

- визначення міри відповідальності за порушення правил захисту;

- визначення порядку вирішення спірних і конфліктних ситуацій з питань захисту інформації.

Під юридичними аспектами правового забезпечення захисту інформації розуміється сукупність законів та інших нормативно-правових актів, за допомогою яких узаконюються (набирають юридичної сили):

- правила захисту інформації, що їх повинні обов'язково додержуватися особи, які мають відношення до конфіденційної інформації;

- міра відповідальності на порушення правил захисту інформації;

- техніко-математичне вирішення питань організаційно-правового забезпечення захисту інформації;

- процесуальні процедури розв'язання ситуацій, що складаються у процесі функціонування систем захисту.

Можливо, що такої кількості питань нашому законодавцеві не вирішити, вони часто опиняються на другому плані, навіть попри розуміння, що таке ігнорування спричиняє появу нових проблем, у тому числі й рецидивів тоталітаризму.

Безумовно, використання навіть найбільш досконалих методів контролю сучасних засобів комунікацій в управлінні не дає абсолютної безпеки. При використанні в державному управлінні вона навіть є недосяжною. Надійність систем комунікацій державного управління має бути прогнозованою і передбачати мінімально допустимі ризики, а оцінка ризиків, як відомо, є нетривіальним завданням, адже необхідність їх передбачення в ході проектування системи завжди існує. До того ж, унаслідок складності процесів адаптації людини до нового інформаційно-комунікаційного середовища, потрібно вибудовувати принципово нові методи роботи з інформацією.

Зростання її обсягів призводить до низки проблем, пов'язаних, по-перше, з різноманітними глибокими теоретичними знаннями. Наприклад, нині відбувається накопичення неякісної інформації, що вводить в оману або спотворює процеси набуття нових знань. По-друге, важлива інформація часто безпідставно утаємничується, стаючи недоступною для аналізу фахівців. По-третє, значний обсяг інформації складно піддається обробці.

Усе це, безумовно, негативно позначається на життєдіяльності суспільства, оскільки боротьба за змістовну інформацію завжди супроводжувалась боротьбою за владу, можливість управляти суспільством, визначати напрями його розвитку й використовувати фінансові та інші ресурси. Тобто сфера соціально-політичного життя суспільства утворювалася сукупністю суспільних відносин навколо знань та інформації, включаючи формування політичних документів, ідеологію, інформаційну економіку тощо.

Загалом створення, модернізація процесів щодо підтримки працездатності комп'ютерних мереж є одним із не опрацьованих повністю напрямів нашої науки і техніки. Наслідки неуваги до їх розвитку у нас гостро відчуваються порівняно недавно, хоча в епоху панування великих ЕОМ державі вдалося створити інфраструктури, здатні забезпечити будь-який заданий рівень працездатності (доступності) всіх інформаційних систем протягом їх життєвого циклу. Інфраструктури містили як технічні, так і процедурні регулятори (навчання персоналу й користувачів, проведення робіт відповідно до апробованих регламентів тощо). У процесі переходу до персональних комп'ютерів і технологій «клієнт-сервер» інфраструктури забезпечення доступу до ІКТ та інформації, яку вони обробляють, багато в чому виявилися втраченими, однак важливість цієї проблеми не лише не зменшилась, а й, навпаки, суттєво зросла. На сьогодні перед державними й комерційними організаціями постало гостре питання щодо об'єднання впорядкованості й регламентованості дій, властивих періоду панування великих ЕОМ, поєднання їх із технологічними можливостями, відкритістю й гнучкістю сучасних систем.

А поки що, на жаль, розроблення теоретичних моделей інформаційної та інноваційної діяльностей, з інформаційними ресурсами, включаючи проблеми їх безпеки, в Україні, як і наукової проблематики облаштування загальних засад розбудови інформаційного і громадянського суспільства, немає, що вимагає від нації та влади надзвичайних зусиль і цілеспрямованої діяльності.

Список використаної літератури

1. Соснін О.В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.

2. Закон України «Про інформацію» [Електрон. ресурс] : ред. від 06.01.2011 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12

3. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [Електрон. ресурс] : ред. від 30.04.2009 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80%2F94-%E2%F0

Події, що 500 років тому змінили історію Південно-Східної Азії

Ігор ЛОССОВСЬКИЙ,
кандидат фізико-математичних наук

У серпні 2011 р. виповнюється 500 років із часу падіння під натиском португальського королівського флоту на чолі з Маршалом і Віце-королем Індії, видатним конкістадором Афонсу де Альбукеркі найбільшої, найбагатшої та найпотужнішої на той час середньовічної держави в Південно-Східній Азії – Малакки.

Завоювання португальцями Малакки в 1511 р. суттєво вплинуло на історичний розвиток Малайського архіпелагу, всього регіону Південно-Східної та Східної Азії, насамперед, подальшу історію малайсько-індонезійського світу, Індії, Китаю, арабського Близького Сходу, а також європейських колоніальних завоювань. Ця подія фактично затвердила португальське панування в Індійському океані, принаймні на наступні сто років, започаткувала епоху європейського колоніалізму в Південно-Східній Азії (що тривала до другої половини XX ст.), завершила період арабського торгового домінування в басейні Індійського океану, відкрила нові торгові шляхи в Азії й започаткувала європейські методи міжнародної торгівлі в усьому Азіатському регіоні.

Домалаккський період історії регіону

Найбільш висвітленим у світових історичних джерелах є період від заснування середньовічної державиміста Малакки приблизно у 1400 р. на західному узбережжі однойменного півострова, що відділяє Південно-Китайське море й Тихоокеанський басейн від Малаккської протоки та басейну Індійського океану.

Сама історія малайського світу є значно старшою. Однак світова історіографія головним чином спиралася на європейські джерела, першими з них були записи португальських мандрівників, які з'явилися в регіоні напередодні і після падіння Малакки. Одним із таких джерел є «Повний трактат країн Сходу» («Suma Oriental»), написаний португальським аптекарем-мандрівником Томом Піресом, що датується початком XVI ст. та фактично слугував довідником для португальських колонізаторів.

Водночас значно давніші події описуються в старіших індійських, китайських і малайських джерелах. Серед останніх найбільш відомим є «Історія малайців» («Sejarah Melayu»). Це джерело походить із зовсім іншої (не європейської) традиції, у ньому детально описувались події, пов'язані з послідовною зміною малайських правителів, важливими подіями їх правління й досягненнями. Одначе, обидва джерела, описуючи появу Малакки, пов'язують її заснування з Правителем Палембангу (держава-місто на південному сході острова Суматра, предтеча Малакки як центру середньовічного малайсько-індонезійського світу) на ім'я Парамесвара, який залишив Суматру і заснував спочатку поселення Сінгапур («Місто лева», оскільки, за легендою, він побачив там дивного звіра, схожого на лева – singa) на острові Темасек (нині Сінгапур) на півдні Малаккського півострова, а згодом і Малакку.

Цікаво, що малайське джерело «Історія малайців» доводить лінію генеалогічного дерева правителів Малакки від Олександра Македонського (Іскандара Зулькарнайна), якого в тексті «Sejarah Melayu» наділено статусом Славетного ісламського Короля/Раджи. Сакральна доля родинної лінії Раджи Іскандара прослідковується спочатку в Індії, а згодом і в Малайському світі, де три його послідовних нащадки чудотворним способом з'являються на священному пагорбі згаданого вище міста Палембанг на Суматрі.

Малайський архіпелаг із давніх часів привертав увагу зовнішнього світу завдяки великим багатствам тамтешніх джунглів та океану. Із розвитком парусного мореплавства додаткову цінність архіпелагові надало його стратегічне розташування посередині морського шляху між Індією та Китаєм. Сама природа сприяла розвиткові його народів, оскільки система вітрів пов'язувала архіпелаг із двома найбільшими ринками раннього Азіатського світу, а довга берегова лінія і численні природні гавані створювали можливості для будівництва поселень-складів, а також умови для конкуренції між цими поселеннями, а згодом – містами за статус головних центрів торгівлі в регіоні. Торгова конкуренція, безумовно, переростала в політичну, що призводило до частих воєн та збройних протистоянь за переділ торгових шляхів і контроль над товарними потоками. Такою була схема ритмів історії малайського світу протягом декількох століть перед тим, як наприкінці XV – початку XVI ст. місто Малакка стало визнаним торговим і політичним центром регіону.

Малаккський султанат (1400 – 1500 роки)

Історія міста Малакки розпочинається на рубежі XIV-XV ст. із маленького рибацького селища П'ять островів із населенням 20-30 сімей, що перебувало під суверенітетом Сіамського (тайського) королівства і близько 1400 р. отримало назву Малакка (назва, можливо, походить від арабського слова «малакат» – ринок). Поступово Малакка стає центром невеликого князівства, населення якого займалося рибальством, вирощуванням цукрової тростини, бананів та інших фруктів, а також розробкою олов'яних рудників. Правитель князівства Парамесвара заборонив піратство, що було досить поширеним у ті часи в Малаккській протоці, і намагався привабити торговців до своїх володінь, створюючи сприятливі умови. За два роки населення міста зросло до 2000 осіб.

На процеси подальшого політичного та економічного піднесення Малакки значний вплив мало відновлення китайської торгівлі та морських походів. Із кінця 60-их рр. XIV ст. – початку правління династії Мін, що прийшла до влади в Китаї внаслідок вигнання монголів, у країнах Південно-Східної Азії почали з'являтися китайські посольства. На початку XV сторіччя зростаючий Китай проводить політику більш активної експансії до країн південних морів, куди все частіше направляються військові експедиції. У 1403 р. в Малакку завітало перше китайське посольство, яке започаткувало відносини з місцевим Правителем Парамесварою і запросило його відвідати Китай. Налагодивши взаємозв'язки з Китаєм, Малакка знайшла собі потужного захисника від Сіаму. У 1409 р. знаменитий китайський мореплавець Чжен Хе під час своєї третьої експедиції від імені китайського Імператора урочисто коронував Парамесвару, визнавши його незалежним від Сіаму. Встановлення регулярних дипломатичних і торгових зв'язків із Китаєм, створення китайської торгової факторії – усе це сприяло перетворенню Малакки на впливове місто та поступовому формуванню навколо неї потужної середньовічної держави.

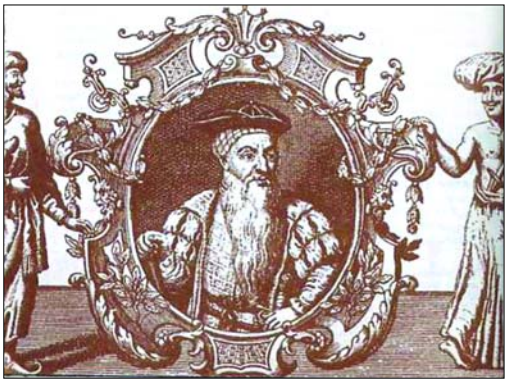
Іншим важливим фактором, що вплинув на піднесення Малакки, стало поширення в Південно-Східній Азії ісламу, що розпочалося разом із проникненням арабських та перських торговців ще у IX-X ст., проте набуло масовості наприкінці XIII ст. Головними провідниками цієї релігії були індійські купці-мусульмани, які вели широку торгівлю в Індонезії та Малайї. Найстарішим мусульманським пам'ятником на Малаккському півострові є надгробне каміння в Тренгану, датоване 1347 р. До виникнення Малакки іслам ще глибоко не вкоренився на півострові та загалом у малайсько-індонезійському світі, хоча у Північно-Східній Суматрі (Індонезія) уже тоді існували князівства, населення яких навернулося до ісламу наприкінці XIII – початку XIV ст. Таким чином, Малакка, що знаходилась під захистом китайського флоту, перетворилася на один із значних центрів мусульманської торгівлі в Малаккській протоці та всьому Малайському архіпелазі.

Ще більш активна ісламізація держави розпочалася з 1445 р., після приходу на престол унаслідок заколоту Раджи Касима, який прийняв титул Султана Музаффар-шаха. Процес ісламізації був досить тривалим і завершився на півострові лише в середині XVII ст.

У тому ж 1445 р. Сіам, що невдоволено спостерігав за піднесенням Малакки, уперше спрямував туди свої війська. У 1456 р. сіамські дружини знову вторглися на півострів та на короткий час захопили саму Малакку. Але того ж року Бендахара (головний міністр, він же голова казначейства, командувач армією та головний суддя – друга після Султана особа у владній ієрархії малайських та індонезійських середньовічних держав) Тун Перак – фактичний правитель Малакки з 1456 до 1498 рр. – розбив сіамський флот, звільнив столицю та відстояв незалежність Малаккського султанату (із приходом ісламу князівства стали називати султанатами). Тун Перак проводив активну завойовницьку політику на півострові, поширивши владу Малакки на територію, що майже сягає кордонів сьогоднішньої Малайзії. З метою отримання повного контролю над Малаккською протокою почалися завоювання на Східному узбережжі острова Суматра. До своєї смерті у 1498 р. Тун Перак повністю керував державою, особливо у першій половині царювання останнього Султана Малакки Махмудшаха I (1488-1511 рр.), якого він сам привів на престол. У цей час васальна залежність Малакки від Китаю стала лише формальністю, хоча в перші роки свого правління Тун Перак ще звертався за допомогою до імператорів династії Мін для убезпечення своєї держави від Сіаму. Із зміцненням Малакки та змінами у зовнішньополітичному курсі Мінської династії, що перестала направляти морські експедиції до країн Південних морів, фактично зруйнувались васальні відносини Малакки з Китаєм.

Малакка напередодні португальського завоювання

На початку XVI ст. Малаккський султанат став однією з найпотужніших держав Південно-Східної Азії, що поширила свою владу на більшу частину Малаккського півострова та Східну Суматру. Саме місто Малакка стало одним із найвідоміших і найбільших портів тодішнього світу, принаймні в Південно-Східній Азії, та одним із головних центрів світової торгівлі кінця XV – початку XVI ст.

Основу місцевої торгівлі становив обмін продукції, що вироблялась на архіпелазі (прянощі, камфора, цінні породи дерев, батикові тканини, яванські кинджали – кріси, олово), на індійські товари (головним чином тканини й одяг). Важливе місце у житті Малакки займала і китайська торгівля (шовк-сирець і шовкові тканини, селітра, камфора, мідний і залізний посуд). Із Сіаму привозили цінні породи деревини, мідний посуд, слонову кістку, дорогоцінні каміння і метали. Багато суден приходило з Бірми, Суматри, Яви, Калімантану, Сулавесі, Філіппін, а також із Каїру, Мекки й Адена.

Відомі португальські мандрівники того часу твердили, що «Малакка – найбагатший морський порт, і такої величезної кількості торговців та кораблів не знайти в цілому світі; вона досягла такого процвітання, що з нею не може зрівнятися жодне місто у світі; у цьому місті можна почути вісімдесят чотири мови».

Помірні торговельні мита, досить суворе (як на середньовіччя) дотримання законів та пільги для іноземних торговців приваблювали до Малакки багатьох купців і мандрівників із усього світу. Іноземні торговці становили помітну частину населення цього багатолюдного міста. За деякими даними, напередодні португальського вторгнення в місті мешкало до 40000 людей, серед яких 4000 – іноземці, зокрема близько 1000 – індійці з Гуджарата (Західна Індія).

На чолі держави стояв Правитель, який іменувався спочатку Раджою (індійська традиція) або Янг ди-Пертуаном (малайська традиція), а після прийняття ісламу – Султаном. До речі, султани Малакки зберігали багато рис індійської культури і звичаїв, а в етикеті двору, церемоніалі та правилах носіння одягу і зброї підтримувалися традиції попереднього історичного періоду.

Малаккський султанат став центром поширення нової релігії в Південно-Східній Азії. У другій половині XVI ст. іслам почали сповідувати васальні володіння Малакки на більшій частині півострова, у Східній Суматрі та Північній Яві. Спочатку до ісламу, як свого часу індуїзму та буддизму, навернулась верхівка малаккського суспільства, водночас просте населення продовжувало сповідувати анімістичні вірування разом із індуїстськими та буддистськими обрядами. Тривалий час у Малайї діяли закони, що мали відбитки доісламського походження, наприклад, жінки користувалися значно більшими правами, ніж у інших мусульманських країнах. Глибоко в народному середовищі іслам укоренився лише через століття. У той час малайці запозичили арабську абетку, проте малайська/індонезійська мова стала однією з основних мов мусульманської культури.

В епоху Малаккського султанату і безпосередньо після його падіння свої головні шедеври подарувала світові класична малайська література. Малайською мовою були перекладені класичні древні персидські, арабські та індійські твори, серед яких мусульманські романи про Олександра Македонського (Іскандара Зулькарнайна).

Блискучий розквіт портового міста, пишність двору, витонченість придворної культури – усе це трималося на досить хиткій основі, оскільки султанат роздирали глибокі протиріччя, насамперед між центральною владою і васалами. До цього також додавалося складне зовнішньополітичне становище Малакки, якій регулярно загрожував Сіам.

У цей час в Індії та Південно-Східній Азії з'явилася нова політична і військова потуга – Португалія. Відкривши в кінці XV ст. морський шлях до Індії, Португалія розгромила у 1509 р. об'єднаний флот індійських держав і Єгипту поблизу Діу (Індія), подавши вагому заявку на панування в Індійському океані.

Природнім є те, що Малакка – найбагатший порт на важливому перехресті торговельних шляхів до Островів Прянощів – стала одним із початкових об'єктів португальської експансії. Командувач першої португальської ескадри, що прийшла до Малакки в 1509 р., Діогу Лопіш де Сікейра закупив прянощі та інші товари, після чого почав вимагати дозволу збудувати в Малацці португальський форт. Проте чисельна колонія індійців-мусульман, яка знала про жорстокість португальців в Індії та їх намагання монополізувати морську торгівлю, сприйняли появу чужинців ворожо. Малаккський Бендахара організував напад на португальців, унаслідок чого частина їх потрапила в полон, а сам Сікейра був змушений залишити Малакку.

Із 1510 р. напередодні рішучого наступу португальців активізувалися придворні інтриги Малакки. Султан Махмуд – чи не найяскравіша постать на Малаккському троні (високоосвічений, цікавий до богословських наук, рішучий і честолюбний, жадібний до влади), наказав стратити Бендахару, звинуваченого в намірах захопити трон. Яванське, китайське і частина індійського купецтва були невдоволені Султаном. Немусульманське купецтво Малакки ворогувало з мусульманськими торговцями і було готове підтримати португальців. До того ж, головні військові сили Султанату – яванські найманці, кілька місяців не отримували платні.

Такими були внутрішньополітична ситуація в Малаккській державі та зовнішні обставини в регіоні Південно-Східної Азії напередодні початку активних дій португальського флоту в регіоні.

Отже, у квітні 1511 р. португальська флотилія під командуванням Афонсу де Албукеркі вийшла із Гоа для завоювання Малакки. Головною метою португальських колонізаторів було закріпитись на найважливішій торговельній артерії Південно-Східної Азії – Малаккській протоці і далі – на всьому Малайському архіпелазі для отримання доступу до прянощів і забезпечення контролю над торговим шляхом з Індії на Схід, до Китаю.

Завоювання португальцями Малакки

Маршал і Віце-Король Індії, творець португальської колоніальної імперії XVI ст. Афонсу де Албукеркі розглядається істориками як одна з найпотужніших фігур у португальській історії, яка сприяла перетворенню XVI ст. на епоху португальського панування на Сході.

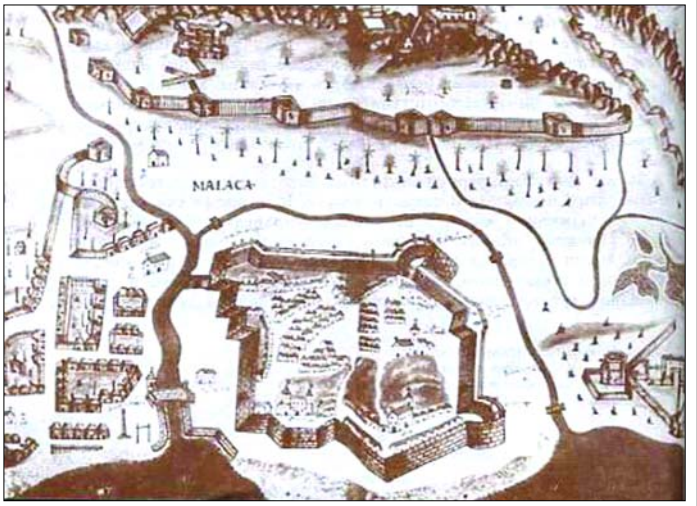
Славетний конкістадор народився у 1462 р. в сім'ї радника короля Португалії Афонсу V, виховання та освіту здобув при королівському дворі. Брав участь у битві при Торо на боці принца Жуана, який, ставши королем Жуаном I, призначив його своїм зброєносцем та офіцером. Албукеркі служив у Марокко, а в 1503 р. був направлений до Індії.

У листопаді 1509 р. король Португалії призначив Албукеркі Віце-королем (Губернатором) Індії, змінивши на цій посаді Ф. де Алмейду. На відміну від свого попередника, який вважав, що для встановлення ефективного португальського контролю в басейні Індійського океану необхідно лише забезпечити панування флоту на морі, Албукеркі для цього пропонував створити ланцюг опорних баз (фортець) на узбережжі Атлантики та Індійського океану. Таким чином було сформульовано нову колоніальну стратегію.

У ті часи португальські купці, які торгували прянощами і спеціями, повністю залежали від місцевих правителів Азії та Африки, без їх дозволу вони не могли забезпечити стоянку для кораблів, склади для товарів та іншу інфраструктуру. Албукеркі пропонував покінчити з цією залежністю, збудувавши власні фортеці і флоти, що дадуть змогу Португалії контролювати головні торговельні шляхи в Індійському океані. Запропонований ним план передбачав не захоплення великих територій, а «крапкову окупацію» – створення опорних пунктів-фортець на узбережжі. Він вважав, що саме за такої умови португальський флот може стати безперечним господарем Індійського океану.

Свій грандіозний план створення на Сході Великої Португальської імперії Албукеркі намагався здійснити шляхом будівництва низки неприступних фортець у Гоа (Південно-Західна Індія), Діу (острів в Аравійському морі), Ормузі (острів при вході з Арабського моря до Перської затоки), Адені (сучасний Ємен, на березі Аденського заливу), Кочині (сучасний Індійський порт на узбережжі Аравійського моря) і Кананорі (захід Індії). Він планував не лише захищати португальську прибережну торгівлю, а й за допомогою фортів панувати над туземними правителями і силою змушувати їх визнавати себе васалами португальського короля. Резиденцією Віце-короля він вирішив зробити Гоа, а тому його першою військовою акцією на посаді Губернатора Індії було завоювання цього міста в 1510 р. Гоа фактично став центром усіх португальських володінь на Сході.

У квітні 1511 р. Албукеркі спрямував свій флот із 18 кораблів до Малакки, що була найбільшою державою на шляху до Островів Прянощів (Молуккських островів). Він прибув до Малакки на початку липня 1511 р. з 15 кораблями і майже 1600 воїнами. Малакка на той час мала сильні укріплення, потужний військовий флот із досвідом війни з португальцями, а також велику кількість озброєних захисників.

Султан Махмуд вислав до Албукеркі послів, які повідомили йому про бажання правителя бути в мирі з Португалією, а також про те, що Бендахара, який два роки тому атакував ескадру Сікейра, був убитий за наказом самого Султана. Останній також пообіцяв звільнити полонених із групи Сікейра і фінансово компенсувати втрачені португальцями товари, але вимагав спочатку укласти мир з Албукеркі, який відповів категоричним ультиматумом, наполягаючи на беззастережній повній компенсації.

Султан тим часом будував оборонні споруди і, щоб виграти час, намагався продовжити переговори, звільнивши полонених португальців.

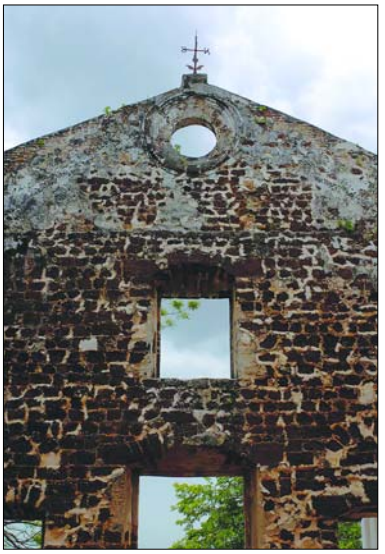
За дві години до світанку 26 липня 1511 р. Албукеркі розпочав висадку на берег і штурм міста. Султан Махмуд захищався разом із воїнами і бойовими слонами, їм на підмогу підійшло підкріплення з 700 яванців. Цей перший напад був відбитий із великими втратами португальців.

Штурм повторився 10 серпня 1511 р., і цього разу Албукеркі вдалося захопити міст через річку, що був стратегічною позицією в місті. А 24 серпня португальські війська повністю оволоділи містом, знищуючи меш-

канців-мусульман, у тому числі жінок та дітей. Малакка була пограбована і зруйнована, захоплено величезну кількість коштовних товарів. Султан разом із сім'єю був змушений рятуватися втечею в глибину країни.

Певний час малайці ще продовжували боротьбу на околицях міста, але поступово португальцям удалося повністю подолати їхній супротив і захопити все місто та прилеглі території.

Так завершився блискучий період історії середньовічної Малайї, що зберігся в пам'яті багатьох поколінь як епоха політичної могутності, небувалого торгового підйому і культурного розквіту середньовічного малайсько-індонезійського світу.

Геополітичні наслідки португальських завоювань у Південно-Східній Азії

Захопивши Малакку, Албукеркі замкнув на Сході ланцюг португальських портів-фортець в Індійському океані. Таким чином, лише через 12 років після повернення Васко да Гами зі свого першого східного походу, Португалія стала домінуючою силою в Індійському океані. За Албукеркі вона досягла вершини своєї могутності. Хоча в наступні роки португальці ще відкриють морські шляхи до Китаю та Японії, заволодіють Молуккськими островами, уся подальша історія їх могутньої колоніальної імперії була лише повільним поступовим занепадом. Маршал і Віце-король Албукеркі фактично був першим і останнім зодчим цієї імперії, усі його послідовники в кращому разі виявлялися лише захисниками досягнутого рівня.

Водночас геополітичне й історичне значення тих буремних подій і самого спадку Албукеркі навіть сьогодні, з відстані 500 років, важко переоцінити. Це був початок нової епохи європейських колоніальних завоювань у Південно-Східній Азії, що закінчилася лише після Другої світової війни. Завершився період арабського торгового домінування в басейні Індійського океану. Розпочалося століття португальського військово-політичного і торгового панування в регіоні, почався занепад Каїру і Мекки як центрів трансазійської торгівлі, оскільки їх статус фактично перебрала Малакка.

Головна цінність Малакки для португальських колонізаторів полягала в тому, що місто було важливим торговим портом, через який проходив потужний потік товарів з Індії на Малаккський архіпелаг, до Китаю та Японії, а також у зворотному напрямі. Тому для захисту торгової монополії Португалії в країнах південних морів Албукеркі збудував у Малацці одну з найбільших і найпотужніших фортець на Сході. З одного боку її захищало море, а з іншого – річка. Стіни п'ятиповерхової фортеці Фамоза мали величезну товщину, а численні гармати були спрямовані в усі боки світу.

Португальське панування базувалося на найжорстокішому терорі, що був інструментом збереження торгової монополії. Уже в 1524 р. за наказом Віце-короля да Гами (сина Васко да Гами) усі власники суден, що проходили крізь Малаккську протоку без дозволу влади Малакки, підлягали страті. Місцева торгівля обкладалася величезними податками, що змушувало торговців обминати це місто і прямувати до портів Південної Малайї, Північної та Східної Суматри, Західної Яви. Португальське правління дуже скоро виявило цілу низку хронічних вад, притаманних усій португальській колоніальній системі, серед яких – величезна корупція і порушення посадовими особами державної монополії на торгівлю.

Важливо зазначити, що в геополітиці XVI ст. склалася доволі парадоксальна ситуація, коли досі не бачене збагачення Португалії (аналогічний висновок можна зробити й щодо ситуації навколо тогочасної Іспанії), – далеко не найрозвинутішої та не найпередовішої країни Європи, – стало чи не головною причиною її подальшого занепаду, а згодом і поразки в боротьбі з Голландією та Англією, які у подальшому перебрали домінування в Індійському океані та Південно-Східній Азії.

Золото і прянощі з американських та азіатських земель, африканські раби, слонова кістка та срібло не змогли перетворити згадані піренейські країни на процвітаючі держави, а навпаки лише сприяли консервації в них деспотії, світської бюрократії та католицької церкви, знищенню власних ремесел і мануфактур, занепаду міст і самих держав. Португалія й Іспанія стали «країнами-паразитами, які висмоктували кров зі своїх далеких володінь». Усі ж завойовані багатства йшли на підтримання флотів, військової потуги, технічних засобів ведення військових дій, поповнення людських ресурсів, а також на збагачення світських феодалів і духовенства, збереження імперії та на малоефективні і багатовитратні спроби нав'язати свою владу зброєю.

Ціною величезного напруження сил португальці втримували Малакку упродовж наступних 130 років, відбиваючи непоодинокі атаки малайських, суматранських і яванських держав. У 1641 р. голландській флотилії вдалося їх розбити. У результаті штурму міста фортецю Фамоза було зруйновано. У 1670 р. нові господарі відновили її та перейменували на Фок, а над воротами розмістили великий хрест, який можна побачити й сьогодні.

У другій половині XVII ст. Голландія й Англія вже міцно закріплюються в Індійському океані. Розпочинається нова епоха колоніального панування цих держав у Південно-Східній Азії, що завершилася лише в середині XX ст. з початком понад трирічної окупації регіону Японією у роки Другої світової війни. Після її завершення було проголошено незалежність Республіки Індонезія 17 серпня 1945 р. і 31 серпня 1957 р. – незалежність Федерації Малайа (із 1963 р. – Малайзія).

Дипломатія напередодні Другої світової війни

Євген РЯБІНІН,
кандидат політичних наук

Nowadays we could come across with many opinions concerning who unleashed World War II. USSR and Germany are considered to be guilty for the most terrible war in the history of mankind. But in order to understand the real reasons that led to the war, it is necessary to analyze the event before the war objectively and unambiguously. The author tries to present such an analysis. The treaty signed between Germany and USSR could be considered to be a rescue for the whole Europe.

Зазвичай про історичні події згадують напередодні якоїсь ювілейної дати. Наближаються декілька таких – 23 серпня 1939 р., 1 вересня 1939 р. та 29 вересня 1938 р. – події цих років суттєво вплинули на хід європейської та світової історії. І не має значення, що їм виповнюється 72 та 73 роки відповідно, важлива сутність тих подій. Чим далі вони віддаляються, тим більшою є небезпека обростання фальшивою інформацією. Окрім того, важливі історичні факти часто коментують люди, які не мають про них повного уявлення або зацікавлені в тенденційній інтерпретації.

Така ситуація, на жаль, склалася в Україні, коли події Другої світової та Великої Вітчизняної воєн коментують політики, котрі здебільшого тлумачать факти залежно від того, яку політичну силу представляють чи в якому регіоні України дають інтерв'ю.

Подібні оцінки часто позбавлені яких-небудь пояснень, доказів, аргументів, з огляду на сьогоднішню систему цінностей. Хоча ґрунтовний експертний, науковий історичний аналіз має проводитись, спираючись на тодішні реалії та погляди.

Отже, автор цієї статті ставить за мету проаналізувати події, що передували Другій світовій та Великій Вітчизняній війнам. У цьому контексті неможливо оминути пакт Молотова – Ріббентропа і запитання – чи дійсно це був договір двох імперій про розподіл світу, чи договір, що врятував СРСР, а отже, й увесь світ.

Офіційно Друга світова розпочалась 1 вересня 1939 р., коли німецькі війська вторглись у Польщу. Але цій активній військовій фазі передувала пасивна дипломатична війна, що й заклала основу для початку воєнних дій. В Італії набирав обертів фашистський рух. У його основі лежала концепція об'єднання країни та введення жорсткого стилю керівництва задля виходу з економічної кризи. Лише з появою націонал-соціалістичної Німеччини в італійський фашизм було додано расову концепцію. Ще в 1930 р. Муссоліні говорив, що «фашистський дух як сутність нової цивілізації є універсальним та складається з трилогії: влада, порядок, справедливість. Нестабільна Європа зможе знайти спасіння лише в новому порядку» [4, с.37]. Дуче вважав також, що фашизм є не для експорту. Але після того, як приклад Німеччини почали наслідувати інші європейські країни, він змінив свою думку та наголошував, що саме Італія народила концепцію нового порядку.

Після Першої світової війни, як відомо, було створено Лігу Націй, що не виконала свого призначення. Італія 2 жовтня 1935 р. напала на Ефіопію, яку анексувала 9 травня 1936 р. у грудні 1935-го в Лізі було порушено питання щодо використання нафтових санкцій проти Італії. Десять країн, серед яких були СРСР, Чехословаччина, Румунія, Аргентина, Нідерланди, проголосували «за». Але, занепокоєні загрозою конфлікту з Італією, Англія та Франція вирішили розробити план, за яким ефіопський негус віддавав деякі провінції Італії. Такий план під назвою «план Хора – Лаваля» не було реалізовано, однак Італія все ж таки анексувала Ефіопію. По якомусь часі санкції з Італії було знято за поданням Великої Британії та Франції. Зважаючи на безпорадність Ліги Націй і підтримку Великої Британії та Франції, Німеччина почала активізувати свої зусилля. Після трирічного періоду мілітаризації війська Німеччини увійшли в Рейнську демілітаризовану зону 7 березня 1936 р. Це стало першим сигналом для Франції, оскільки її кордони були вже не такі надійні. Країна, ослаблена після Першої світової, діяла у фарватері зовнішньої політики Великої Британії, яка насамперед відстоювала свої інтереси, що найперше полягали у зупиненні комунізму якомога далі від своїх кордонів. Нацистська Німеччина була привабливішою, ніж комуністична Росія.

У Європі ширіться концепція фашизму. Профашистські партії перемагають на парламентських виборах у деяких країнах або набирають велику кількість голосів. В Іспанії приходять до влади прокомуністичні сили і формують уряд. Під керівництвом генерала Франко 18 липня 1936 р. починається військовий конфлікт, що потім переросте в громадянську війну. Аналізуючи британську пресу того часу, можемо зробити висновок, що Британія підтримувала Франко психологічно, хоча активно виступала за неприєднання до конфлікту. Газета «Таймз» 5 листопада пророкувала, що Мадрид буде взято франкістами «на цьому тижні». Черчилль говорив, що «мине тиждень та вся ця неприємність зникне зі сцени. Ще день чи два, та Франко буде у Мадриді, і хто потім згадає про Іспанську республіку?» [4, с.145]. Ці слова ще раз підтверджують тезу про ненависть Черчилля до комунізму та комуністичної Росії. Забігаючи наперед, слід також нагадати тезу Черчилля про те, що «лише англомовні країни мають

право керувати усім світом». Це було сказано під час його промови у Фултоні в 1946 р., що поклала початок холодній війні.

Повертаючись до подій в Іспанії, слід наголосити, що цей конфлікт був репетицією Другої світової, оскільки в громадянській війні брали участь як військові, так і спеціалісти з Німеччини, Франції, Британії, Італії, СРСР. Під час конфлікту цими країнами була протестована військова техніка.

Німеччина 12 березня проводить аншлюс Австрії. Слід підкреслити, що між дуче та фюрером були вкрай погані відносини, вони ненавиділи одне одного та критикували. Австрія багато разів зверталася до Італії, яка гарантувала їй підтримку та обіцяла, що ан-шлюса не буде. Але Гітлер знайшов важелі впливу на Італію та аншлюс відбувся без особливих проблем. Побачивши слабкість і небажання європейських країн втручатися у справи Австрії, Гітлер вирішив, що прийшов час його наступу на Схід. Вважаючи, що саме територія СРСР є тим життєвим простором та продовольчим джерелом (мається на увазі Україна, що не входила у плани Гітлера як незалежна держава) для Німеччини, він почав заявляти, що стосовно німців у Судетській області, яка була віддана Чехословаччині після Першої світової, чиняться утиски. Націонал-соціалістична партія в Судетах розгорнула діяльність і за підтримки Німеччини провела референдум щодо приєднання області до Німеччини.

Гітлер провокував військові дії проти Чехословаччини та вважав, що блискавична війна покаже всьому світові силу й міць Німеччини. Але Франція та Велика Британія умовили керівництво Чехословаччини віддати Судети Німеччині. Чехословаччина мала договір про підтримку з СРСР та Францією. Але остання розуміла, що не зможе підтримати Чехословаччину в разі агресії. Британія умовила Бенеша (президента Чехословаччини) поінформувати СРСР, що Радянський Союз може надати допомогу його країні тільки в разі надання її Францією, яка цього не воліла робити. Однак з весни 1938 р. Прага не вважала за можливе проводити акції без участі Франції. Крім того, Чехословаччина та СРСР не мали міждержавного кордону, а Румунія та Польща висловлювалися проти пропуску війська Червоної армії через свою територію.

Отже, така політика Британії розв'язала руки Гітлерові для наступу. Це було вигідно Лондону, оскільки там розуміли, що після Чехословаччини Гітлер піде далі на Схід, тобто на СРСР. Виснажливий конфлікт між двома імперіями мав обезкровити і Німеччину, і Радянський Союз.

Того ж року 21 вересня вже Польща пред'явила чехословацькому урядові ультимативну вимогу про належність їй деяких регіонів Чехословаччини (згодом Польща отримає Сілезію). Керівництву Чехословаччини було зрозуміло, що за таких обставин країна змушена погодитися на вимоги Німеччини. Гітлер вважав за необхідне провести військову кампанію, але Британія, що хотіла не допустити цього і стати європейським миротворцем, заручилася підтримкою дуче, який погодився зв'язатися з Гітлером та умовити його вирішити чехословацьке питання мирним шляхом. Це вдалося. І 29 вересня в Мюнхені відкрилася конференція чотирьох держав: Німеччини, Італії, Франції та Великої Британії. Як відомо, в результаті цієї конференції Німеччина отримала те, чого бажала. За результатами Мюнхенської конференції Чемберлен говорив про тріумф британської дипломатії, а у Франції газети писали про перемогу. Голова Третього рейху, проводжаючи гостей після конференції, говорив Ріббентропу: «Це жахливо, які переді мною нікчеми! Ще півроку тому я не міг і думати про те, що вони віддадуть мені Чехословаччину так просто. А Чемберлен підписав Британії смертний вирок!» [4, с.345]. Згодом, 15 березня 1939 р. Німеччина повністю окупувала Чехословаччину.

Підкоривши цю країну, Німеччина отримала більше половини економічного військового потенціалу східної частини центральної Європи. Це відкрило перспективу домінування над усім дунайським басейном. Тільки після Мюнхена Німеччина мала можливість реалізувати плани стосовно Mittleurora, яка поширювалась би від Північного та Балтійського морів до азійського континенту. У доповнення до своєї «залізної машини» Гітлер після окупації Чехословаччини отримав ще 1582 літаки, 581 протитанкову гармату, 2175 снарядів, 735 мінометів, 486 танків, 42875 кулеметів, 114 тисяч пістолетів, 1020 тисяч гвинтівок, 3 млн. гранат, мільярд одиниць боєприпасів.

Велика Британія підштовхувала Німеччину на Схід задля окупації Радянського Союзу. Повалення комунізму руками Гітлера було ідеєю-фікс для Британії. Цим і можна пояснити її поведінку в зовнішній політиці у другій половині 30-их років. Франція, ослаблена в ході Першої світової війни, виконувала всі бажання Британії й також була зацікавлена в тому, щоб інтерес Гітлера та його військові амбіції реалізувалися на Сході, оскільки відчувала загрозу, що йшла від сусідньої Німеччини та країн, які її підтримували. У цьому контексті важливо проаналізувати пакт Молотова – Ріббентропа, підписаний Німеччиною та СРСР 23 серпня 1939 р.

До цього питання слід підійти з глибинним аналізом подій того часу. Перш за все, слід підкреслити, що СРСР останнім підписав із Німеччиною такий договір. Чомусь не вважають за потрібне згадувати про те, що Британія та Франція задовго до 1929 р. підписали угоди про ненапад із Німеччиною. Після Мюнхена світ побачив англо-німецьку декларацію, у якій зокрема йшлося: «Ми продовжили сьогодні нашу бесіду і прийшли до переконання, що питання німецько-англійських відносин має першочергове значення для обох країн та для Європи. Ми розглядаємо підписану вчора угоду та німецько-англійську морську угоду як символ бажання обох народів ніколи більше не вести один з одним війну. Ми готові розглядати й інші питання… для того, щоб сприяти миру у Європі» [2, с.320]. Міністри закордон-

них справ Франції та Німеччини, Жорж Бонне та Іохім фон Ріббентроп, 6 грудня 1938 р. презентували декларацію, у якій говорилось: «Добросусідські відносини між Францією та Німеччиною є одним із значущих елементів зміцнення становища у Європі та підтримки загального миру. Обидва уряди зроблять усе необхідне для того, щоб забезпечити розвиток у цьому напрямі. Між країнами немає жодних територіальних питань та визнаються кордони обох країн, як вони є на теперішній час» [2, с.334]. Свою допомогу Німеччині пропонувала і Польща.

У ситуації, що склалася, Радянському Союзу потрібно було вирішувати, яку стратегію й тактику обрати у відносинах із Гітлером. Автор припускає, що Сталін та керівництво країни не мали сумніву щодо можливого нападу Німеччини на СРСР, оскільки Гітлер був фанатично заідеологізованою людиною, яка твердо спиралася на свої погляди, що були викладені в його книжці «Mein Kampf». Зокрема в ній ідеться: «Коли ми говоримо про завоювання нових земель у Європі, ми можемо мати на увазі в першу чергу тільки Росію та ті прикордонні країни, що їй належать. Сама доля вказує нам перстом [1, с.665]. Росія не має якогось значення як союзник німецької нації у визвольній боротьбі [1, с.670]. У галузі зовнішньої політики для німецької нації можна сформулювати наступний заповіт: Ніколи не миріться з існуванням двох континентальних держав у Європі! У намаганнях створити другу військову державу на кордонах із Німеччиною, ви повинні бачити загрозу та прямий напад на Німеччину!» [1, с.676].

Усі ці думки фюрера повинні були переконати керівництво СРСР у тому, що ніякого союзу з Німеччиною не може бути, може бути лише перемир'я, але недовготривале. Таким перемир'ям виявився пакт Молотова – Ріббентропа. Хоча слід підкреслити, що він певною мірою став несподіваним. Між СРСР та Францією і Британією протягом 1939 р. проходили консультації стосовно підписання угоди, яка створювала б альянс між цими трьома країнами для захисту від Німеччини. Але та ж ненависть до більшовицької Росії затьмарила очі та розум західноєвропейських політиків. У серпні 1939 р. до Москви прибула франко-британська делегація, але час було згаяно. По-перше, делегація вирушила не літаком, а пароплавом. По-друге, члени делегації не мали повноважень для підписання будь-якої угоди. Не маючи впевненості у виконанні договору Британією та Францією (у Сталіна було багато нагод переконатися в тому, що всі договори про допомогу ігнорувалися), радянське керівництво вирішило підписати договір із німецьким агресором. Цей пакт лише відтермінував війну, що повинна була відбутися в будь-якому разі. Не можна не погодитися з російським істориком та політологом Н. Нарочницькою, яка вважає, що радянсько-німецький договір дійсно змінив чергу та розклад нападів Гітлера на менш прийнятний для Заходу. Він також змінив повоєнну конфігурацію, не давши англосаксам можливості увійти до Східної Європи, ані на початку війни, ані після перемоги. Тому пакт Молотова – Ріббентропа завжди будуть демонізувати [3, с.28]. Приклад можна зустріти в роботі Г. Кіссінджера «Дипломатія», в якій він зазначає, що «Росія відіграла визначальну роль у розв'язуванні обох світових воєн».

Якщо Г. Кіссінджер звинувачує СРСР, то слід зазначити, що, розправившись із залишками Чехословаччини, фюрер уже 3 квітня 1939 р. віддав наказ про підготовку нападу на Польщу, а 11 квітня підписав план війни з Польщею (план «Вайс»). Беручи до уваги той факт, що договір між СРСР та Німеччиною був підписаний 23 серпня, логічним буде висновок, що Радянський Союз не мав жодного відношення до розв'язання Другої світової. Позиція СРСР була виключно захисною.

Якщо поглянути на текст секретного додаткового протоколу до договору, знайдемо таке: «Підписуючи договір про ненапад між Німеччиною та СРСР, уповноважені обох сторін у суворо конфіденційному порядку обговорили питання розмежування сфер обопільних інтересів у Східній Європі. Це обговорення мало такий результат:

1. У випадку територіально-політичного переустрою областей, що входять до складу Прибалтійських держав, північний кордон Литви є одночасно кордоном сфер інтересів Німеччини та СРСР.

2. У випадку територіально-політичного переустрою областей, що входять до складу Польської держави, кордон інтересів Німеччини та СРСР буде приблизно проходити по лінії річок Нарев, Вісла, Сан.

3. Стосовно сходу та півдня Європи радянська сторона зацікавлена у Бессарабії. Німецька сторона не виявила інтересу до цих територій.

4. Цей протокол буде зберігатися обома сторонами у повній секретності [3, с.408].

Цікавий факт – у жовтні 1998 р. офіційний Лондон заявив, що напередодні капітуляції Німеччини об'єднаний штаб планування військового кабінету Великої Британії задля виконання директиви У. Черчилля готував напад на СРСР. Операція отримала кодову назву «Неймовірний» та мала на меті змусити Росію підкоритися волі США та Великої Британії. Агресія планувалася на 1 липня 1945 р. об'єднаними силами США, Британії, Британських домініонів, Польського експедиційного корпусу та 10 дивізій вермахту [3, с.32].

Отже, пакт Молотова – Ріббентропа відіграв величезну роль у вирішенні складної геополітичної проблеми, що постала перед Радянським Союзом. Підписання пакту з головним європейським агресором дало СРСР додатковий час для підготовки до військових дій, а всьому світові – шанс на перемогу у Другій світовій.

Той факт, що 23 серпня було визнано Європою як Загальноєвропейський День пам'яті жертв тоталітаризму, є проявом демонізації пакту і небажання проаналізувати історію з усіх точок зору.

Список використаної літератури

1. Гитлер А. Моя борьба / А. Гитлер – Х.: ООО «Свитовид». 2003. – 704 с.

2. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. Том 1. – М.: Государственное издательство политической литературы. – 1948. – 368 с.

3. Нарочницкая Н.А. Партитура Второй мировой. Кто и когда начал войну? / Н.А. Нарочницкая. – М.: Вече, 2009. – 416 с.

4. Наумов А.О. Фашистский интернационал. Покорение Европы / А.О. Наумов. – М.: Вече, 2005. – 448 с.

Прийшов, зачарував, переконав – формула дипломатичного успіху

Професійний багаж дипломата – знання декількох мов, феноменальна начитаність та поінформованість. А ще – відчуття майбутнього розвитку подій, уміння прораховувати свої дії на кілька кроків уперед, передбачати їх наслідки. Викладачі Дипакадемії при МЗС України два роки навчали своїх студентів цієї складної науки. На сьогодні маємо 14-ий випуск відомого в Україні вищого навчального закладу, 71-го магістра. Це люди, які здобули другу, а то й третю освіту. Це своєрідний «штучний товар». Третина випускників отримали «червоні» дипломи.

«Бути українським дипломатом – велика честь», – наголосив, відкриваючи церемонію, Борис Гуменюк, ректор Академії. Значною мірою саме від цих посадових осіб, уповноважених здійснювати офіційні відносини з іноземними державами, залежить, яким зовнішньополітичним курсом, з якою швидкістю рухатиметься Україна, якою її бачитимуть з-за кордону.

«Вибір дипломатичної кар'єри – свідомий крок, викликаний бажанням самовідданого служіння Батьківщині. Дипломатія – покликання, яке не закінчується із завершенням навчання, – підкреслив у своєму виступі Ігор Турянський, старійшина української дипломатії, Надзвичайний і Повноважний Посол України. – Для того, щоб стати фахівцем, як і в будь-якій іншій професії, треба вчитися все життя. У стінах Дипакадемії дипломатія народжується, а розвивається вона в практичній діяльності, в щоденних дипломатичних буднях».

«В умовах існуючої політичної ситуації у світі майбутнім дипломатам, окрім якісної освіти, знадобиться могутній талант красномовства, кмітливість і успіх», – про це на урочистій церемонії вручення дипломів магістрам зовнішньої політики Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ заявив Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки Євген Микитенко. Він привітав від імені Міністра закордонних справ Костянтина Грищенка майбутніх послів та генеральних консулів і зазначив, що нинішній випуск припав на особливий для зовнішньої політи-

ки України період, який можна назвати часом реалізму, а також часом важкої домашньої роботи. «Сьогодні Україна стоїть перед непростими випробуваннями на зовнішньополітичній ниві та перед обличчям завдань, вирішення яких необхідне для становлення державності. Молоді фахівці, які мають ґрунтовну підготовку з питань зовнішньої політики, міжнародних відносин, європейської та євроатлантичної проблематики, геополітичного розвитку країн різних регіонів світу, необхідні українській дипломатичній службі, в якій, на тлі загальних внутрішньодержавних змін, також відбуваються серйозні трансформації», – наголосив Євген Олегович. Він нагадав, що нині «змінено дух і зміст відносин із Росією, наповнено конкретикою стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами Америки, активізовано інтеграцію до Європейського Союзу. На зміну постійним ідеологічним подразникам прийшло прагматичне співробітництво. Робота дипломатичного відомства стала більш приземленою, практично орієнтованою та націленою на конкретний результат, перш за все, в економічних аспектах».

Колись Черчилль стверджував: «У Британії немає постійних друзів або ворогів, а є постійні інтереси». Тобто, в контактах із будь-якою країною світу на всіх рівнях необхідно спрямовувати зусилля на розвиток та добробут своєї держави, забезпечуючи захист інтересів її громадян.

Прийшов, зачарував, переконав – своєрідна формула дипломатичного успіху. Недарма дипломати за всіх часів вважалися культурними й освіченими людьми, до яких ставилися з великою пошаною. Колись іранці, як своєрідну компенсацію за загибель Олександра Грибоєдова, подарували російському цареві знаменитий алмаз «Шах».

Надзвичайний і Повноважний Посол, автор численних наукових праць Олександр Сліпченко з пієтетом пише про дипломатів. Він стверджує, що люди, які цілком присвятили себе дипломатичній кар'єрі, завжди будуть на висоті в міждержавних переговорах.

Презентуючи випускникам Академії останню частину трилогії О. Сліпченка про становлення дипломатії в Україні, керівник ГДІПу Павло Кривонос висловив надію, що незабаром у подібних дослідженнях обов'язково з'являться прізвища і нинішніх випускників.

Інф. «З.С.»

До 120-річчя поселення українців у Канаді
Формування та кількісні параметри української етнічної групи

Віталій МАКАР,
доцент Кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, директор Центру канадських студій імені Рамона Гнатишина, кандидат політичних наук

Нинішнього року виповнюється 120 років прибуття перших достовірно відомих українських поселенців до Канади. За цей час вихідці з України та їхні нащадки зробили вагомий внесок у розвиток канадської промисловості, сільського господарства, особливо в освоєння величезних прерійних територій, залізничного будівництва, науки та культури.

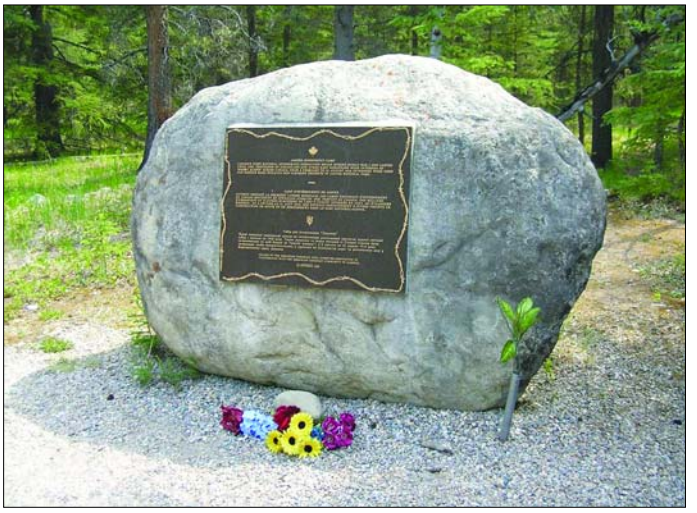
Першими українцями, котрі прибули туди, були Іван Пилипів та Василь Єлиняк, мешканці села Несилова на Галичині. Дісталися вони до Канади пароплавом «Орегон» у вересні 1891 р. Хоча, як припускають канадські вчені українського походження, вихідці з українських земель могли туди потрапити й раніше, шукаючи вільних земель, придатних для сільського господарства. Імовірно, вони мігрували із сусідніх Сполучених Штатів Америки, оскільки початок української імміграції туди припадав на 70-ті рр. XIX ст. Ця гіпотеза пов'язується з можливостями, які надавала Канада вихідцям з інших країн, ураховуючи сільськогосподарський характер імміграції того періоду. У США переселенці могли влаштуватися на роботу здебільшого в містах, що не зовсім відповідало меті прибулих західноукраїнських селян. Однак, згідно з офіційними джерелами, початком імміграції українців до Канади вважається саме 1891 р., тобто час прибуття І. Пилипіва та В. Єлиняка.

Наприкінці XIX та початку XX ст. виїзд до Америки став дуже популярним у західноукраїнських землях, оскільки підкріплювався досвідом перших офіційних переселенців. Це спонукало багатьох мешканців Галичини, Буковини та Закарпаття залишити свої одвічні землі заради кращого життя. Доречно зазначити, що з плином часу українські та зарубіжні суспільствознавці виробили концепцію так званих хвиль української еміграції. Нині їх налічується чотири. Перша хронологічно охоплює 90-ті рр. XIX ст. – до початку Першої світової війни, друга – міжвоєнне двадцятиріччя, третя – перші роки після Другої світової війни. А четверта розпочалася разом із здобуттям Україною незалежності.

Перша еміграційна хвиля за своїми масштабами була найбільш масовою і, власне, імміграція кінця XIX – початку XX ст. становить основу української етнічної групи. Усього між 1891–1914 рр. до Канади прибуло близько 172 тис. осіб українського походження, тобто 5,23% канадської імміграції вказаного періоду. Це були здебільшого вихідці із західноукраїнських земель, що перебували на той час у складі Австро-Угорщини. Канадський дослідник Д. Крейтон називав їх у числі переселенців, прибуття яких спричинило зміни етнічної структури населення Канади на початку XX ст.

Із приходом до влади ліберального уряду на чолі з У. Лор'є на виборах 1896 р. почала здійснюватися енергійна та широкомасштабна імміграційна політика, необхідність активізації якої обумовлювалась цілим комплексом економічних та демографічних чинників. З метою залучення іммігрантів до Країни кленового листка, на агітаційну кампанію не шкодували коштів та зусиль. Саме в цей час було взято курс на масову колонізацію просторів канадського Заходу. Говорячи про імміграційну політику Канади в час масового прибуття українці, варто звернути увагу на діяльність її Міністра внутрішніх справ К. Сіфтона. Саме за його безпосередньої участі було налагоджено функціонування імміграційного апарату, пропагандистської

кампанії з метою вербування нових робочих рук, у якій широко рекламувався останній найкращий Захід, обіцяючи, що переселенці зможуть створити блочні поселення та продовжити свої традиції на новій землі.

Тут доречно згадати про досить бурхливу діяльність Осипа Олеськіва, що сприяла спрямуванню західноукраїнського населення до Канади. Це був досить відомий на початку XX ст. галицький економіст і громадський діяч. Після відвідин Канади і переговорів із представниками канадського уряду він написав роботу «О эміграціи», у якій детально роз'яснював умови імміграції, а також перспективи для переселенців із західноукраїнських земель до Країни кленового листка. Він прагнув не тільки спрямувати переселення українців в організоване русло з урахуванням реалій та особливостей Канади, а й деякою мірою матеріально допомогти першим поселенцям витримати труднощі в новому для них середовищі.

Протягом міжвоєнного періоду 1920–1939 рр. до Канади іммігрувало близько 70 тис. переселенців українського походження. Згідно зі статистичними матеріалами, із 1947 р. до 1955 р., близько 35-40 тис. українців приєдналися до своїх земляків у Канаді. Ці люди, яких у канадській літературі називають недобровільною імміграцією, в основному довершили формування української етнічної групи. Третій етап такої масової імміграції до Канади був пов'язаний із проблемою переміщених осіб та біженців і цілком відрізнявся від міграційних процесів попередніх періодів.

Масове переселення до Канади переміщених осіб та біженців розпочалося в середині 1947 р., тобто в час закінчення діяльності Допомогової та Реабілітаційної адміністрації Організації Об'єднаних Націй і започаткування роботи Міжнародної організації для біженців. Канадський уряд керувався при цьому не стільки почуттям гуманітарної допомоги, скільки доцільністю імміграції з точки зору соціально-економічного розвитку країни. У відповідності з урядовою політикою правлячі кола намагалися вже після Другої світової війни відбирати поселенців, придатних, на їхню думку, для розвитку національної економіки. Прем'єр-міністр Канади Маккензі Кінг зазначив у 1947 р., що політика уряду має бути спрямована на приріст населення за допомогою імміграції.

Говорячи про імміграцію українців до Країни кленового листка після 1991 р., зазначимо, що її чисельний показник теж є достатньо високим. Ідеться про переселення декількох тисяч осіб щорічно. Так, наприклад, протягом 2000 – 2009 рр. дозвіл на постійне проживання в Канаді отримали понад 20 тис. осіб з України. Проводячи загалом задовільну імміграційну політику, керівництво країни продовжує здійснювати суворий імміграційний контроль за тими, хто прибуває до Канади. На додачу до належного фізичного стану та перевірки особистості людини, іммігранти розглядаються за потенційною економічною придатністю.

Згідно з даними останнього проміжного перепису населення 2006 р. (загальні переписи проводяться раз на 10 років, але результати цьогорічного невідомі) представників української етнічної групи нараховується 1209 тис. осіб, причому більша частина з них, а це 908 тис., зараховує себе до поліетнічного походження. Фактично, канадські українці присутні в усіх провінціях та територіях країни. Кількісно українське населення Канади розміщене у провінціях таким чином: Онтаріо – 336 тис., Альберта – 332 тис., Британська Колумбія – 197 тис., Манітоба – 167 тис., Саскачеван – 129 тис.

Українці в суспільно-політичному житті Канади

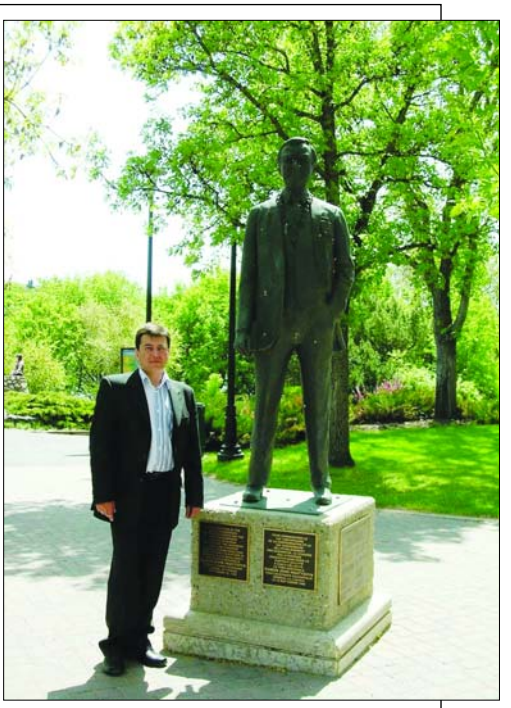
Важливим атрибутом позитивної етнічної інтеграції в поліетнічне суспільство є участь представників української етнічної групи в політичному та державному житті країни, а також діяльність та вплив етнічних організацій. Ідеться про так званий, за формулюванням Дж. Портера, вхідний статус, що дає підстави говорити про те, наскільки представники етносу адаптуються до багатокультурного середовища. У Канаді склалися достатньо толерантні відносини між засновниками федерації – англоканадцями та франкоканадцями – і представ-

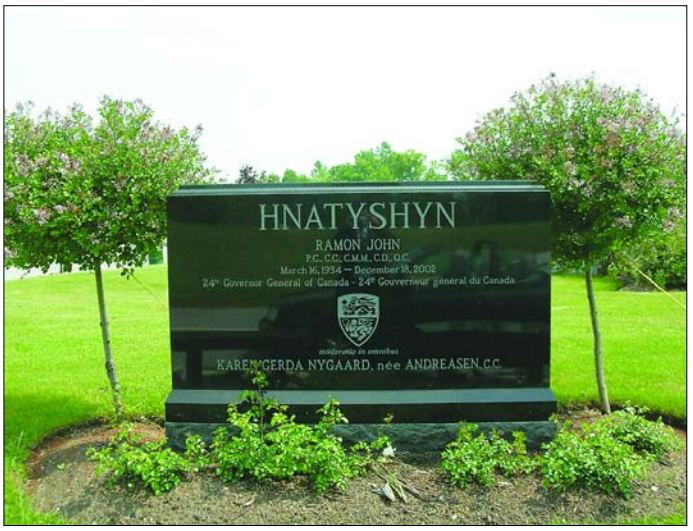

никами інших етнічних груп, які беруть активну участь у розбудові канадського суспільства.

Організації канадських українців досі відіграють визначальну роль у інтеграційних процесах української етнічної групи Канади. Саме вони сприяли певному збереженню національної свідомості та представленню суспільних інтересів української спільноти в Країні кленового листка. Чи не найважливішим елементом їх етнічного єднання, що допоміг вистояти, а потім вписатися в канадське суспільство, стала церква, передусім греко-католицька, а за нею й православна. Цьому ж сприяли громадські організації, такі як: Просвіта, жіночі, дитячо-юнацькі тощо. Саме українські етнічні організації релігійного спрямування вперше виникли на території Канади. Перша такого типу організація українців з'явилась на території Країни кленового листка 1897 р. в поселенні Една Стар, що в провінції Альберта, під назвою Руське Братство Св. Миколая. Як правило, перші церковні братства та читальні Просвіти утворювалися на території домініону в місцях компактного поселення представників української етнічної групи. Так, наприклад, українська читальня міського значення була заснована 1899 р. у Вінніпезі, де постійно перебувала чимала кількість українців-імміграантів, які потім виїжджали до місць постійного поселення. На базі Вінніпезької читальні Просвіти пізніше виникло Наукове товариство ім. Т. Шевченка, у якому зосередилася вся культурно-освітня діяльність місцевих українців. Зокрема, тут проводилося навчання англійській та українській мовам, відбувались театральні вистави, зустрічі, під час яких обговорювалися наболілі проблеми українських імміграантів.

Значна кількість українських організацій входить до складу Конґресу українців Канади. Саме ця організація виступає від імені переважної більшості українців країни, представляючи їхні інтереси в державних установах і засобах масової інформації. Заснований у 1940 р. за підтримки канадського уряду для більш ефективної взаємодії українців із правлячими колами Канади, КУК об'єднав практично всі громадські організації. Осідком його керівних органів став Вінніпег, де раз на три роки представники організацій, які входять до КУК або підтримують його діяльність, зустрічаються на з'їздах, щоб визначити політику організації, заслухати звіти і провести вибори керівництва. Ці зібрання відіграють роль своєрідного українського канадського парламенту. У них беруть участь сотні активістів громади з усіх куточків країни. У своїй діяльності Конґрес українців Канади керується такими намірами:

• надійно представляти інтереси українців Канади перед урядом та населенням країни;

• координувати та посилювати участь української етнічної групи в культурному і соціальному житті Країни кленового листка, що базується на демократичних принципах закону, свободи, незалежності;

• пропагувати розвиток дружніх та взаємовигідних відносин між Канадою та Україною.

Крім вказаних загальних напрямів, до пріоритетних завдань діяльності організацій української діаспори під проводом КУК можна віднести:

• посилення впливу на формування і реалізацію політики федерального уряду в різних галузях, у тому числі шляхом просування вихідців з українського середовища до канадського політичного істеблішменту;

• збереження самобутності громади через активізацію діяльності українських шкіл, церков, творчих колективів;

• надання необхідної допомоги новоприбулим з України для їх входження в громадське і культурне життя місцевих українських організацій;

• відновлення справедливості щодо українців, які були депортовані й ув'язнені в 1914-1916 рр., як представники воюючої в Першій світовій війні Австро-Угорщини.

Президент та члени президії КУК проводять щорічні зустрічі з міністрами федерального і провінційних урядів, депутатами Парламенту Канади, послами Канади в Україні й України в Канаді, під час яких порушують питання стану та підтримки української діаспори, розвитку відносин між Канадою й Україною.

КУК переглядає, досліджує та подає серйозні й об'єктивні аналізи справ, що не лише стосуються українців-канадців, а й ка-

надської спільноти загалом, оскільки в структурі організації працюють комітети з канадсько-українських відносин, освіти, фінансів, імміграції та права, що у свою чергу дає можливість ефективно лобіювати інтереси етнічної групи, а також, певною мірою, і Української держави. Яскравим цьому прикладом є одностайне схвалення 19 червня 2003 р. Сенатом Канади історичної резолюції, проект якої підготував Конґрес, а внесла її на розгляд сенатор Рейнел Андрейчук, теж українка за походженням: Палата закликає Уряд Канади: визнати Український Голодомор/Геноцид 1932-33 та осудити будь-яке намагання заперечувати або викривляти цю історичну правду, як ніщо інше, тільки геноцид.

Важким випробуванням для української етнічної групи Канади була проблема інтернування іммігрантів під час Першої світової війни. Фактично, з початком військових дій Канада як член коаліції держав Антанти, розпочала перегляд процесу натуралізації іммігрантів. Потенційний громадянин, згідно з новим порядком, мав проживати на території країни протягом п'яти років та володіти англійською або ж французькою мовами. Окрім того, вихідців із Австро-Угорщини та Німеччини визначали як представників ворожої сторони. До цієї категорії автоматично потрапили й західноукраїнські іммігранти. Загалом протягом війни було взято на облік близько 80 тис. осіб, котрі підпадали під таке визначення. На кінець 1914 р. було заарештовано та відправлено в табори для інтернованих близько 8,2 тис. осіб, значну частину яких становили українці. З наслідками цієї трагічної події КУК також повів рішучу боротьбу, оскільки представники української етнічної групи не мали відповідати за дії імперської влади країн, з яких вони виїхали до Канади.

Слід зазначити, що вже на початку 1900-их рр. українці почали здобувати позиції спочатку в місцевих органах влади, а потім і федеральних. Так, у 1911 р. священик Т. Стефаник став першим українським радником Вінніпега. Першим українським депутатом провінційного парламенту в Манітобі 1915 р. було обрано Т. Ферлея. А у 1920 р. українців там представляли Д. Якиміщак та М. Григорчук. На виборах до провінційного парламенту Альберти ще 1913 р. обрано А. Шандра.

На початку 20-их рр. українські поселенці вже в низці муніципалітетів займали провідні позиції. У деяких місцевостях вони були радниками або керівниками органів влади. Зокрема, у Манітобі – у місцевостях Етелберт, Дафин, Брюкен Гед, Гімлі; у Саскачевані – Ростерн та Йорктон; в Альберті – Вегревіл, Мирнам. Першим українським головою муніципалітету було обрано І. Сторощука 1908 р. в поселенні Стюартбурн у Манітобі. Важливою віхою на шляху інтеграції українців у канадське суспільство стало обрання М. Лучковича за списком Об'єднання фермерів Альберти до федерального парламенту в 1926 р. Протягом наступних 30 років за різними даними до федерального парламенту було обрано понад 30 українців із 120, які кандидували. До середини 50-их рр. XX ст. українці не були представлені в канадському Сенаті. Першим сенатором у 1955 р. став В. Вал (Волоханюк), у 1959 р. – І. Гнатишин, потім, 1963 р. – П. Юзик та у 1976 р. – І. Івасів. Нині українську громаду в Сенаті, за нашими даними, представляють Р. Андрійчук і Д. Ткачук, обрані від Саскачевана. Загалом зауважимо, що наразі українська етнічна група достойно представлена як на федеральному, так і на провінційному та муніципальному рівнях.

Вершиною сходження українців на владний олімп Канади є, безумовно, поки що єдиний факт обіймання поста генерал-губернатора протягом 1990-1995 рр. Рамоном Гнатишиним – відомим правником і політичним діячем. Він походить з українського буковинського роду і є сином згаданого І. Гнатишина. Рамона Гнатишина за невтомну діяльність на користь канадсько-українського зближення Вчена рада Чернівецького університету обрала у 1992 р. Почесним доктором. Принагідно варто згадати, що з травня 2005 р. в Чернівецькому університеті діє Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина і при ньому Канадська бібліотека. Головним завданням Центру та бібліотеки є поширення знань про Країну кленового листка, для чого до навчальних планів введено канадознавчі курси, створено дослідницькі програми. З метою поглиблення знань про Канаду щороку студентам відділення міжнародних відносин викладають англійською мовою курси представники Саскачеванського університету, з яким Чернівецький університет підписав Договір про співпрацю. Тематика курсів щорічно оновлюється: суспільно-політичний та економічний розвиток держави, її зовнішньополітичний курс, у тому числі й відносини з Україною, тощо. Важливу допомогу в створенні Центру та розвитку його діяльності досі надають Саскачеванський університет, Прерійний фонд досліджень української спадщини, Департамент зовнішніх відносин та міжнародної торгівлі Канади в особі Посольства Канади в Україні, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, Фундація Гнатишина в Оттаві.

Українська етнічна група Канади пройшла складний і тернистий шлях становлення та розвитку. Можна з упевненістю стверджувати, що за свій понадсторічний час перебування в Країні кленового листка українці сформувалися як активна складова поліетнічного суспільства, спроможна відстоювати свої національно-культурні запити, значною мірою впливати через своїх представників на внутрішнє життя держави, а також активно лобіювати інтереси материкової Батьківщини.

Українська діаспора в сучасній класифікації

УДК 327

The issue of forming of the peculiarities function and Diaspora classification under the contemporary conditions still acute. The problem of Ukrainian Diaspora research content recommendations for specialists in foreign affairs sphere.
Keywords: **diaspora, immigrants, minorities, classification features.**

Збройні конфлікти, глобалізаційні процеси, кризові явища призводять до того, що нині у світі набирають обертів міграційні процеси. Багато людей з тих чи інших причин залишають батьківщину і виїздять до інших країн. За статистикою, протягом останніх 50 років чисельність міжнародних мігрантів збільшилася майже втричі. Якщо в 1960 р. у світі налічувалося 75,5 млн. осіб, що проживають за межами країни свого народження, то у 2000 р. – 176,6 млн., а на кінець 2009 р. їх стало вже 213,9 млн. За оцінками експертів ООН, на сьогодні кожний 35-ий житель земної кулі є міжнародним мігрантом, а в розвинених країнах – уже кожен десятий [1].

У нових для себе умовах проживання емігранти прагнуть заручитися підтримкою представників своєї етнічної (національної) групи, які вже освоїлися в країні проживання. Намагаючись підтримувати один одного, вони об'єднуються в общини, що зазвичай формуються за національним чи етнічним принципом. При цьому нові потоки міграції можуть приєднуватися до вже створених об'єднань (діаспор) або утворювати нові. Історія знає безліч прикладів того, який вплив (як позитивний, так і негативний) має діяльність таких формувань на загальне становище в державі. Нещодавні події у Франції є прикладом нехтування державою інтересів національних меншин. Позитивним прикладом є діяльність представників окремих національних меншин, які, володіючи значними фінансовими ресурсами, лобіюють інтереси своєї етнічної батьківщини [2].

Для визначення певної національної групи (як правило, меншини), що мешкає поза межами своєї історичної батьківщини, широко вживається термін «діаспора». Це поняття дещо ширше, ніж об'єднання людей за етнічною чи національною ознакою. Не маючи на меті дати визначення поняття «діаспора», лише зауважимо, що існують певні особливості, притаманні життєдіяльності, культурі, побуту тощо, які відрізняють діаспору від меншини. Як справедливо зазначає віце-президент Інституту національної стратегії (РФ) А.Ю. Мілітарьов, у сучасній літературі цей термін досить довільно застосовується до різних процесів і явищ, з укладанням у нього того смислу, що потрібен авторам чи науковим школам [1].

Необхідно зазначити, що існує декілька підходів до класифікації діаспор та об'єднань етнічних представників не титульної нації країни, які можна вважати діаспорою. Класифікаційними ознаками виступатимуть час утворення, чисельність, географічні ознаки тощо.

Так, згідно з твердженнями професора Єрусалимського університету Г. Шиффера [1], чисельність найбільшої з так званих «історичних» (тобто тих, що існують з давніх часів) діаспор – китайської – становить нині 35 млн. людей, індійської – 9 млн., єврейської та циганської – по 8 млн., вірменської – 5,5 млн., грецької – 4 млн., німецької – 2,5 млн. осіб. Найчисельнішою із «сучасних» діаспор є афро-американська, що налічує понад 25 млн. людей. Також до сучасних діаспор відносять курдську – 14 млн., ірландську – 10 млн., італійську – 8 млн., угорську та польську – по 4,5 млн., турецьку та іранську – по 3,5 млн., японську – 3 млн., ліванську (християнську) – 2,5 млн. осіб тощо [1].

Незважаючи на те, що у науковців немає єдності в тлумаченні терміну «діаспора», можна виділити спільні характерні ознаки їх класифікації.

Зокрема, С.А. Арутюнов, С.Я. Козлов розрізняють діаспори за часом утворення, поділяючи на старі, відносно молоді та зовсім нові. До старих вони відносять ті діаспори, що функціонували з часів Середньовіччя: єврейську, грецьку, вірменську в країнах Європи і Західної Азії, китайську та індійську в країнах Південно-Східної Азії. До відносно молодих, на думку цих науковців, належать турецька, польська, алжирська, марокканська, корейська, японська діаспори. До зовсім нових – діаспори, що формуються гастарбайтерами (вихідцями з Палестини, Індії, Пакистану, Кореї) у нафтових державах Персидської затоки та Аравійського півострова з почат-

ку 70-их років [1].

Як вважає В.Д. Попков, усі діаспори можна поділити на класичні та сучасні. До класичної діаспори він відносить єврейську, яку вважають першою у світі [3].

Більшість дослідників доводять, що власне поняття «діаспора» спирається або навіть походить від моделі єврейської діаспори. У. Сафран називає розсіювання євреїв ідеальним типом діаспори. Х. Тололян, згадуючи євреїв, говорить про класичну модель діаспори. А. Ашкеназі також пише про євреїв як про класичну діаспору, наголошуючи на тому, що вони жили в цьому стані близько 2500 років [3].

Крім єврейської та вірменської діаспор, у яких дослідники знаходять дуже багато спільного, до класичної моделі відносять також низку етнічних груп. На думку Г. Шеффера та Х. Тололяна, до таких діаспор можна віднести, наприклад, грецьке розсіювання; У. Сафран говорить про циганську, палестинську і кубинську діаспори; М. Дабаг і К. Платт відносять до класичної діаспори і китайське розсіювання; для Р. Маріенстраса китайці і цигани також є типовими діаспорами; А. Ашкеназі до китайців додає ще й індійців. Більш того, Е. Скіннер узагалі не згадує вірмен і порівнює єврейську, африканську, індійську, китайську та ірландську діаспори [3].

Британський соціолог, професор університету Уорвік Р.Коєн, виділяє чотири типи діаспор: діаспори-жертви (єврейська, африканська, вірменська, палестинська), трудові (індійська), торговельні (китайська) та імперські (британська, французька, іспанська, португальська) [1].

Спираючись на класифікацію Г. Шеффера, можна виділити такі специфічні типи діаспор:

«бездомні», ті, що не мають своєї держави (курди, палестинці і цигани);

«дрімаючі» (американці в Європі й Азії, скандинави у США) [1].

В основу класифікації діаспор, яку пропонує професор Вісконського університету (США) Дж. Армстронг, покладено характер їх взаємодії з багатоетнічною державою, у якій вони проживають. Він виділяє два типи діаспор: «мобілізовані» і «пролетарські».

«Мобілізовані» діаспори мають тривалу і непросту історію, вони складалися століттями. Ці діаспори

здатні до соціальної адаптації і тому глибоко вкоренилися в суспільстві, яке їх прийняло. Як наголошує Дж. Армстронг, «хоча щодо становища, яке вони займають у суспільстві, ці діаспори не кращі, ніж інші етнічні групи мультиетнічних держав, але порівняно з ними вони мають низку матеріальних і культурних переваг». До категорії «мобілізованих» діаспор Дж. Армстронг відносить насамперед єврейську (він називає її архетипною, первісною діаспорою) і вірменську. «Пролетарські» діаспори – молоді етнічні общини, що виникли нещодавно. Так, Дж. Армстронг вважає їх «невдалим продуктом сучасної політики» [1].

Для класифікації української діаспори можна застосувати такі класифікаційні ознаки: за характером утворення, географією розселення, особливостями формування та чисельністю.

За характером утворення українську діаспору умовно можна поділити на ту, що утворилася внаслідок зміни кордонів, та діаспору, що утворилася в результаті еміграції. До першої категорії можна віднести так зване автохтонне населення. Автохтони (з грецької – «місцевий») – корінні жителі країни чи місцевості, інша назва – аборигени [4,с. 43].

Автохтонами називають також «закордонних українців» – частину українців у суміжних з Україною державах, які проживають на етнічних землях (не нових для них, а споконвічно українських), які опинилися за межами етнічного ядра внаслідок зміни кордонів [2].

Автохтонне поселення поділяється на таке, що опинилося в пострадянських державах (Білорусі, Росії, Молдові), і поселення в країнах Східної Європи (Польщі, Словаччині, Румунії) [3] .

Іншу категорію української діаспори, еміграційну відповідно до напрямів еміграційних процесів у різні часи, можна умовно поділити за географічним принципом: східна українська діаспора – нові незалежні держави, що виникли на пострадянському просторі (Російська Федерація, Казахстан, Молдова, Білорусь, країни Середньої Азії, Закавказзя, Балтії); західна українська діаспора – Північна Америка (США, Канада), Південна Америка (Аргентина, Бразилія та ін.), Австралія, Західна Європа (Ве-

лика Британія, Німеччина, Франція, Італія та ін.), Центральна і Східна Європа (Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія та ін.), Азія за межами колишнього СРСР (Китай, Японія та ін.), Африка (Єгипет, Туніс та ін.) [2].

Беручи до уваги особливості розселення, східну діаспору можна поділити на такі категорії:

українці в смузі етнічних кордонів, що вирізняються давністю суміжного проживання з іншими народами (російсько-українські, українсько-молдовські етнічні мішані зони);

«аграрні» українці, які протягом короткого історичного часу (кінець XIX – початок XX ст.) сформували компактні етнічні масиви (Приуралля, Казахстан, Сибір, Далекий Схід та ін.);

українці, які дисперсійно розсіяні в інонаціональних масивах, а також у містах [5, с. 51; 7].

Західну українську діаспору можна поділити за типом діаспорних громад на великі (групи чисельністю понад мільйон у Північній Америці, Канаді); середні (групи в Південноамериканських країнах – Аргентині та Бразилії); відносно малочисельні (групи в Західній Європі – Велика Британія, Франція, Німеччина); менші (кількатисячні західноєвропейські спільноти в Бельгії та Австрії); незначні (за кількістю і політичною значущістю групи в малих Південноамериканських країнах – Парагваї та Уругваї, групи українців у кількох країнах Західної Європи і Південної Америки з обмеженим потенціалом) та середньоєвропейські (групи в суміжних з Україною державах – Польщі, Чехії, Словаччині й Румунії та країнах південних слов'ян) [6, с.21-31; 7].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню діаспор, актуальним залишається питання формулювання інтегрованого, універсального визначення терміну «діаспора». При цьому, таке визначення має відображати як природу цього явища, так і особливості, що відрізняють діаспору від етнічної меншини, общини тощо.

Наявність прийнятного визначення дасть змогу актуалізувати класифікацію, сприятиме проведенню ґрунтовних наукових досліджень впливу діаспор на формування та реалізацію політики держав, участі представників діаспор у суспільно-політичному житті як країни проживання, так і історичної батьківщини.

Проведення досліджень проблематики української діаспори передбачає розроблення рекомендацій для налагодження більш тісних відносин України з державами, у яких проживає значна кількість українців, запровадження нових програм співпраці з закордонними українцями, більш ефективного використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалів української діаспори, у т.ч. для посилення ролі України у світовому співтоваристві.

Ярослав ТАРАН,
ад'юнкт Воєнно-дипломатичної академії

Список використаної літератури

1. Кондратьєва Т.С. [Електронний ресурс] – режим доступу до сайту: http://www.perspektivy.info

2. Трощинський В.П., Шевченко А.А. Українці у світі. – Київ, 1999. – 352 с.

3. Попков В.Д. Феномен этнических диаспор [Електронний ресурс] – режим доступу до сайту: http://www.tovievich.ru

4. Євтух В.Б., Трощинський В.П., Попок А.А. Закордонне українство: [навчальний посібник] – К.: ВІК, 2005.

5. Бушин М.І., Чубіна Т.Д. Українці в світі. – Черкаси: Черкаський УНТЕІ, 2003.

6. Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі XXI ст. // Українська діаспора. – 1993. – №3.

7. Чернова К.О. Еволюція української діаспори як соціокультурної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. і. наук: спец. 22.00.04.

Вопрос формирования особенностей, функции и классификации диаспор в современных условиях стоит по-прежнему остро. Исследование проблем украинской диаспоры позволит выработать рекомендации для специалистов в сфере иностранных дел.

Ключевые слова: диаспора, эмигранты, национальные меньшинства, классификационные признаки.

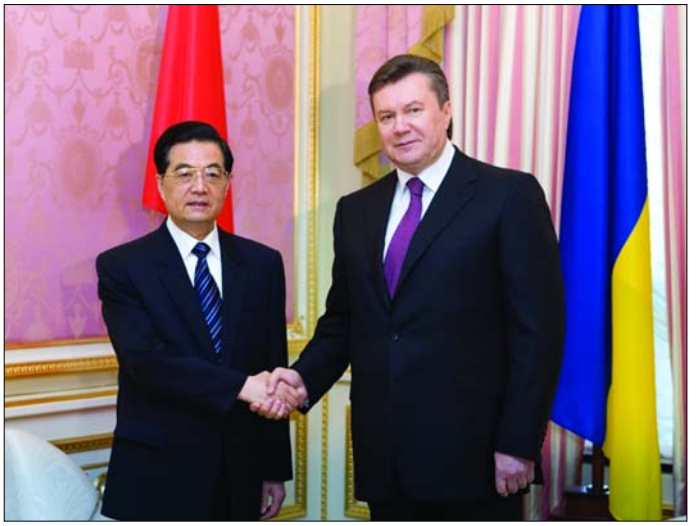
Питання формування особливостей, функцій і класифікації діаспор у сучасних умовах є, як і раніше, гострим. Дослідження проблем української діаспори дасть змогу сформулювати рекомендації для спеціалістів у галузі закордонних справ.

Ключові слова: діаспора, емігранти, національні меншини, класифікаційні ознаки.

Українсько-китайський прорив

Історичним назвали ЗМІ нашої країни та Китаю державний візит Глави КНР Ху Цзіньтао до України в червні цього року. Аналізуючи безперечно позитивні результати цього візиту, журналісти зробили чимало цікавих висновків. Варто підтримати думку Олексія Коваля, висловлену в його статті «Пекін розставив пріоритети» у «Дзеркалі тижня», про те, що «Україна з повним на те правом може пишатися ступенем довіри у відносинах із Китаєм, рівного якому в регіоні Східної Європи справді немає».

Дійсно, після майже десятирічної перерви лідери наших країн за останні півтора року зустрілись уже втретє, наразі – в Криму та Києві. Найважливішим результатом, ключовим підсумком цієї зустрічі стало підписання Спільної декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР. «Без перебільшення, це знаменує історичний прорив в українсько-китайських взаєминах», – сказав Президент України В.Ф. Янукович, коментуючи підписання Спільної декларації. У документі фіксується започаткування відносин стратегічного партнерства між нашими країнам, а також визначаються основні принципи, на яких ці взаємини базуються. Ідеться, зокрема, про взаємну підтримку державного суверенітету та територіальної цілісності, повагу шляху розвитку, обраного кожною з держав, взаємне застосування сили або загрози силою, економічного чи іншого тиску. Досягнення якісно нового рівня двосторонніх відносин із другою у світі економікою, якою є на сьогодні Китай, стало можливим завдяки

традиційній дружбі між українським і китайським народами, взаємному прагненню підтримувати інтенсивний міждержавний політичний діалог, глибокому розумінню з боку керівництва нашої країни всезростаючої ролі Китаю в розв'язанні глобальних проблем, значних перспектив нашої співпраці з ним у сфері економіки.

У ході переговорів у вузькому колі та у складі офіційних делегацій Президент України та Глава КНР всебічно проаналізували хід виконання домовленостей, досягнутих у вересні минулого року під час державного візиту В.Ф. Януковича до Китаю. Особливий наголос на переговорах було зроблено на нагальній потребі наповнення українсько-китайських відносин конкретним прагматичним змістом, систематичного ефективного використання потенціалу співпраці в найбільш перспективних галузях, включаючи інфраструктурне будівництво, сільське господарство, літакобудування, альтернативну енергетику, космічну галузь, високі та новітні технології.

У центрі уваги глав двох держав були питання взаємодії сторін у сфері економіки. Після тривалих переговорів зроблено важливий крок щодо залучення масштабних інвестицій китайського капіталу та технологій в Україну – розпочато реалізацію пілотного інфраструктурного проекту спорудження швидкісної залізниці між аеропортом «Бориспіль» та Києвом вартістю близько 400 млн. доларів США. Показово, що з 13 підписаних у ході візиту документів десять стосуються різних проектів економічної співпраці сторін, фінансовий вимір яких, за словами Президента України, за орієнтовними підрахунками, становить близько 3,5 млрд. доларів. Глави держав із задоволенням констатували прогрес у напрямі реалізації домовленості щодо доведення річного показника двосторонньої торгівлі до 10 млрд. доларів. При цьому ключову роль покликана відіграти спільна реалізація масштабних проектів у інфраструктурній, транспортній, телекомунікаційній, аграрній, енергетичній та інших галузях, із залученням прямих китайських інвестицій. Наприклад, триває технічна робота на цих умовах зі спорудження парогазової установки в м. Щолкіне (АР Крим). Її запуск вирішить проблему забезпечення східного Криму електроенергією. Під час візиту було підписано, зокрема, угоду щодо реконструкції Калуського калійного заводу.

З українського боку запропоновано, окрім кредитів китайських банків під державні гарантії України, запровадити інші, більш ефективні форми взаємодії, серед них – здійснення прямих інвестицій, лізинг та концесії. Доцільно було б, на думку Глави Української держави, поєднати зусилля державних та комерційних банків, зацікавлених у співпраці з Китаєм. В.Ф. Янукович зазначив: «Ми можемо запропонувати бан-

кам Китаю декілька ефективних схем надходження китайського капіталу в Україну, зокрема, відкриття філій банківських установ в Україні».

Президент України і Глава КНР у ході зустрічей відзначили необхідність значного розширення двосторонніх гуманітарних, у тому числі туристичних обмінів, активізації співпраці у сферах освіти та культури.

У цьому контексті було наголошено на готовності обох країн забезпечити успішне проведення Днів культури Китаю в Україні восени 2011 р., а також розпочати підготовку урочистостей з нагоди відзначення 20-ої річниці з дня встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР.

Глава КНР Ху Цзіньтао мав зустрічі з Прем'єр-міністром України М.Я. Азаровим та Головою Верховної Ради України В.М. Литвином.

У рамках державного візиту Глави КНР в Україну в м. Ялта відбулася зустріч Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка з Міністром закордонних справ КНР Ян Цзечи. У ході бесіди було обговорено широке коло питань двосторонньої співпраці та співробітництва в рамках міжнародних організацій. Керівники МЗС України та КНР також обмінялись думками з низки питань міжнародної та регіональної тематики, зокрема, щодо ситуації в регіонах Близького Сходу та Північної Африки. За підсумками зустрічі підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом КНР про заснування Генерального консульства України в м. Гуанчжоу.

Отже, у третє десятиліття двосторонніх відносин між Україною та КНР наші народи входять у якісно новому вимірі практичної взаємодії. Цьому значною мірою сприяли особисті контакти керівників двох країн, Президента України В.Ф. Януковича та Глави КНР Ху Цзіньтао, зміцнені під час державного візиту китайського лідера до нашої держави.

Інф. Посольства України у КНР

Мелодії чотирьох сезонів

Відома українська поетеса Людмила Скирда видала нову книгу віршів китайською мовою і присвятила її 20-річчю Незалежності України. Як і попередню книгу «Подих Китаю» (2010 р.), «Мелодії чотирьох сезонів» (2011 р.) переклав відомий китайський перекладач Гао Ман, який є надзвичайно рельєфною постаттю в сучасній китайській культурі. Він відомий не лише як літератор, а й як талановитий художник (зокрема, як автор славетного портрету Шевченка, виконаного в техніці «го хуа»).

Гао Ман прикрасив книгу української поетеси 150 ілюстраціями, що є справді унікальним видавничим проектом.

Один із найвідоміших поетів сучасного Китаю, визначний державний і громадський діяч – Чень Хаосу написав передмову до книги Скирди, у якій зокрема зазначив:

«Поезія Людмили Скирди сповнена найщиріших зичень доброї долі та щастя китайському народу. Це для нас глибоко символічно, і це нас справді зворушило. Немає сумніву, що видання «Мелодій чотирьох сезонів» принесе їй ще більше друзів у Китаї та ще більшу популярність, а відтак культурна взаємодія і співробітництво між Китаєм та Україною увійдуть до нової епохи ще тісніших зв'язків.

Хочу висловити найщиріші побажання щастя і процвітання:

Весна, літо, осінь, зима – кожна пора прекрасна!

Народна дружба збагачує душу!

Китай і Україна разом втілюють заповітні мрії!

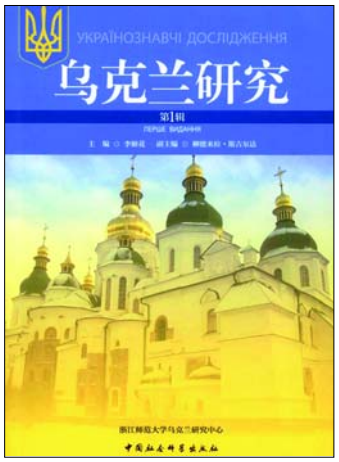
Поезія та малюнок сяють, наче сонце та місяць!»

«Мелодії чотирьох сезонів» також викликали широкий інтерес китайських мас-медіа, читачів і колег по перу. У низці університетських міст країни відбудуться презентації цієї книги.

Інф. «З.С.»

«Українознавчі дослідження»

Нещодавно світ побачило перше видання «Українознавчих досліджень» китайською мовою, випущене в КНР з нагоди 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами. Із вступним словом до читача звернувся Надзвичайний і Повноважний Посол України в Китайській Народній Республіці Юрій Костенко.

За змістом дослідження складаються з чотирьох розділів: міжнародні відносини, економіка, освіта та література.

Розділ «Міжнародні відносини» відкриває оглядова аналітична стаття Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка «Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики». Тему зовнішньополітичних орієнтирів України в її історичному розвитку та з позицій сьогодення, зокрема, на азійському векторі, конкретизують та розширюють статті «На шляху до стратегічного партнерства» Юрія Костенка; «Етапи формування зовнішньої політики України: як це було» Анатолія Зленка; «Українсько-китайське співробітництво: від стагнації до прориву» Ігоря Литвина.

Своє бачення розвитку двосторонніх відносин, глибокі ціннісні надбання, що існують між нашими народами, висловлюють китайські автори Чжан Чжень («Роздуми щодо практичного співробітництва між Україною та КНР»); Пань Чжаньлінь («Магічна чарівність України»); Чжоу Сяопей («Україна на Дніпрі: мій досвід посла КНР в Україні»); Чжан Сяо («Розвиток китайсько-українських зв'язків на сучасному етапі»).

Також тут надруковано статтю Сергія Шергіна «Китай і США в глобальних трансформаціях», що має узагальнюючий характер та висвітлює місце й значення провідних держав у сучасному світі.

У розділі «Економіка» йдеться про наші здобутки, подолання кризових явищ та перспективи щодо подальших ділових контактів, наведено порівняльні таблиці розвитку українських галузей виробництва з точки зору китайських фахівців. Тут розміщено матеріали «Україна на ЕКСПО-2010 в Шанхаї: деякі попередні підсумки» Сергія Бурдиляка; «Українсько-китайське торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво» Дмитра Пономаренка; «Аналіз економічної ситуації в Україні 2010 року» Чжу Хонгеня; «Нинішня економічна ситуація в Україні і чинники, що впливають на неї» Мі Цзюня та Хуана Сюаньвеня.

Чимало традиційно актуальних для наших країн питань, що стосуються підготовки кадрів, уваги до підростаючого покоління, розглядаються в розділі «Освіта». Думки авторів підкріплені конкретними прикладами та фаховими методологічними викладками.

Розділ складається зі статей «Програми національного виховання в умовах освітніх змін» Ольги Сухомлинської; «Міжнародна співпраця України в галузі освіти» Павла Полянського; «Міжнародна співпраця Київського національного університету імені Тараса Шевченка» Леоніда Губерського; «Вплив та поширення педагогічної думки Сухомлинського в Китаї» Сяо Су; «Роздуми, зумовлені великими продажами праць Сухомлинського в Китаї» Цзу Цзін; «Безперервна освіта вчителів молодшої та середньої школи в процесі модернізації України» Чжан Дасюе та Надії Котельникової; «Форми поширення педагогічної думки Сухомлинського в світі та тенденції розвитку» Лі Цзіхуа.

У цьому розділі особливо помітним є той факт, що китайські колеги уважно вивчають науково-практичну спадщину видатного українського вченого, педагога Василя Олександровича Сухомлинського, досвід багаторічної роботи якого пустив глибоке коріння в Піднебесній, даючи щедрі плоди.

По-своєму цікавим та пізнавальним для китайського читача видається четвертий розділ «Література», у якому зібрано різноманітну інформацію, наведено думки письменників, дипломатів про загальнолюдські цінності, на яких базуються наша багаторічна дружба та взаєморозуміння.

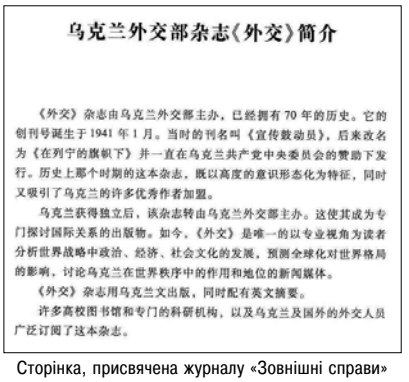
Так, Чень Хаосу пише про «Життєдайну силу України», а Наталія Костенко про «Серце Китаю, відкрите для України». Своїми «Роздумами про Україну» ділиться Гао Ман. Матеріал Пен Ліна та Чжан Ї красномовно називається «Згадуючи Шевченка».

Багато пізнавального містять також матеріали «Український козацький роман: загальна характеристика» Сергія Кузьмічова та «Справи посольські» Олександра Сліпченка.

Окремі сторінки видання присвячені Центру українознавчих досліджень при Чжецзянському педагогічному університеті та нашому журналові «Зовнішні справи» МЗС України, на сторінках якого постійно висвітлюється тематика розвитку українсько-китайських відносин.

Хочеться вірити, що перше видання «Українознавчих досліджень» матиме позитивний відгук читацької аудиторії Китаю, збагатить її новими знаннями про нашу країну.

Інф. «З.С.»

乌克兰外交部杂志《外交》简介

《外交》杂志由乌克兰外交部主办，已经拥有 70 年的历史。它的创刊号诞生于 1941 年 1 月。当时的刊名叫《宣传鼓动员》，后来改名为《在列宁的旗帜下》并一直在乌克兰共产党中央委员会的赞助下发行。历史上那个时期的这本杂志，既以高度的意识形态化为特征，同时又吸引了乌克兰的许多优秀作者加盟。

乌克兰获得独立后，该杂志转由乌克兰外交部主办。这使其成为专门探讨国际关系的出版物。如今，《外交》是唯一的以专业视角为读者分析世界战略中政治、经济、社会文化的发展，预测全球化对世界格局的影响，讨论乌克兰在世界秩序中的作用和地位的新闻媒体。

《外交》杂志用乌克兰文出版，同时配有英文摘要。

许多高校图书馆和专门的科研机构，以及乌克兰及国外的外交人员广泛订阅了这本杂志。

Сторінка, присвячена журналу «Зовнішні справи»

«Чотири дивовижні роки життя в Латвії»

Р. Чилачава. Приближение к Латвии. Откровения Посла. R.: Bonmark, 2011

Так оцінив пережите сам автор на презентації своєї книги, написаної російською мовою, «Приближение к Латвии. Откровения Посла» на початку травня у переповненій залі Академії наук. Нині готується розширене видання книги грузинською мовою, до того ж на презентації пролунало бажання якнайшвидше побачити її також латиською та українською мовами.

«Посли приходять та йдуть, а Чілачава залишається», – пише (241) кінорежисер, поет та журналіст Вія Бейнерте.

Хто ж ця незвичайна людина? Грузинський поет, Посол України у Латвії (2006–2010), який пише та перекладає українською, який отримав високі нагороди та премії своїх обох батьківщин (неодноразово й Латвії), є Почесним доктором АН України, офіцером Ордена трьох зірок, автором майже сотні книг... Більш повний перелік вийшов би занадто довгим. Та все ж іще один приклад: Рауль Чілачава є також лауреатом Міжнародної премії Ф. Кафки, яку отримали свого часу О. Солженіцин, кінорежисери Стівен Спілберг, Мілош Форман та інші.

Про цю унікальну особистість академік Яніс Страдіньш сказав: «Із Грузією його пов'язує кровна спорідненість, з Україною – подружній зв'язок, з Латвією – любов» (243).

Автор погоджується з цим і додає, що «любов присутня скрізь».

Звичайно, без цього вік навіть проникливої та гарячої публіцистики, на жаль, буває недовгим. Адже завжди можна – у тому числі й у цій книзі – щось уточнити, додати, але неминущою цінністю залишаються любов і розуміння. І – діяння, що їх підтримують та доводять. Помоєму, саме це є ключем, суттю нової книги.

«Наближення до Латвії» вибудовується як підсумок «чотирьох дивовижних років». Есе, інтерв'ю, передмови до перекладених із латиської книжок, щоденникові записи, відгуки у пресі, начерки портретів політиків та працівників культури Латвії, бесіди з відомими діячами, письменниками, ученими, підприємцями...

Не дивно, що ерудований автор зумів нам повідати щось нове про Україну та Грузію, про діаспори дуже близьких йому народів. Нерідко дивує, що він допомагає нам побачити нові грані в житті та культурі Латвії.

Як дипломата Рауля Чілачаву, зрозуміло, цікавив широкий спектр міжнародих відносин: політика, економіка, національні відносини. Про все це знаходимо гідні уваги роздуми, приміром, про складний державний розвиток України та драматичний шлях Грузії, Напевно, мало хто зумів би так багато повідати в лаконічних та переконливих рядках.

Про найширший, головний розділ – життя Латвії – можна сказати коротко: автор багато побачив, чимало встиг за короткі години письменства. Одна людина зі своїми помічниками зробила те, що іноді не під силу державним установам! За чотири роки підготовлено і видано книгу поезій та роздумів Райніса та Аспазії трьома мовами (латиською, українською, грузинською), збірку поезій та прози А. Чака, збірку О. Вацієтіса (також кількома мовами); вибране творів Чілачави грузинською, куди включено вірші згаданих вище поетів, а також К. Скуенієкса та І. Аузіня. Незмінним помічником завжди була дружина поета Ія, перекладач українською оповідань та роздумів для цієї книги.

Без Р. Чілачави та його дружини немислимо було б підготувати білінгвальне видання вибраного Т. Шевченка «Доля» та унікальної антології «Вітер з України» латиською мовою. Ми, досить велика група ризьких перекладачів, також намагалися бути чуйними співробітниками. Особливо слід відзначити прекрасне видання уривків із поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» в оригіналі та латиською. Цими роками в Ризі випущено також декілька книг Рауля Чілачави – п'ятимовне вибране «Пісочний годинник», збірку грузинських та українських віршів «Роль» латиською мовою.

Загалом це є ті кити, які впевнено тримають на собі чимало сторінок «Наближення до Латвії».

Як уже йшлося, у цих працях намітилось продовження. Про одну з цілей згадувалося на презентації книги: нова антологія грузинської поезії латиською мовою та нова антологія латиської поезії грузинською.

І ще... У той час, коли Грузія втратила близько половини своєї території, коли країна з великими труднощами долає наслідки війни, поет розповідає: у Грузії, як і раніше, виходить десять(!) літературних та культурних видань. І у переповнених залах Тбілісі, Зугдіді лунають відгомони та імена Латвії. Нелегко нині й Україні.

Чи ж не основа це для роздумів у Ризі?

Імант АУЗИНЬ